

כנס דב לאוטמן
למדיניות החינוך

מדיניות החינוך לדמוקרטיה

יום שלישי | 2.6.2015 | ט"ו בסיוון תשע"ה
קריית האוניברסיטה הפתוחה רעננה

הכנס בשיתוף

תוכן העניינים

	פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך
3	יעל נאמן
5	דבר נשיא המדינה
	מחקרים: תמונת מצב
7	מחקרים: תמונת מצב
	סקר בקרב מנהלי בתי ספר: עיסוק בתכנים דמוקרטיים בבתי ספר
8	חנן כהן, בהנחיית תמר הרמן
	חינוך לדמוקרטיה ישראל 2015: תמונת מצב
30	גלי שפיגל כהן
	חינוך לדמוקרטיה: מה עלינו לעשות?
	חינוך לערכים דמוקרטיים ומאבק בגזענות באמצעות חינוך
41	מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס
	חינוך לדמוקרטיה: תרשים מקוצר לתהליך למידה ארוך
44	דליה פדילה
	נדרשת פעולה מערכתית מקיפה
46	מיכל ברק
	חינוך דמוקרטי בישראל – לא מה שחושבים
49	יצחק גייגר
	מה עוד עלינו לעשות כדי להיאבק בעמדות קיצוניות וגזעניות במערכת החינוך?
54	אדר כהן
	תפיסה רב-תרבותית של גזענות והצמחת תכניות מהשטח
59	יצחק טרכטינגוט ואורית אלגאוו-הרשור
	שולחנות עבודה: הזדמנויות לערכים דמוקרטיים בחינוך
61	תקצירי השולחנות
	1. דמוקרטיה שפה קשה: האם אפשר להגיע למכנה משותף מוסכם על כלל מערכת החינוך לגבי תוכני החינוך לדמוקרטיה?
65	
	• מחשבות על שפה אזרחית תרבותית, נייר עמדה "יסודות"
67	2. על שולחנו של שר החינוך: מהו החזון החינוכי שראוי לשאוף אליו בחינוך לערכים דמוקרטיים?
	• על שולחנו של שר החינוך: מהו החזון החינוכי שראוי לשאוף אליו בחינוך לערכים דמוקרטיים?
	מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס
	3. כשחינוך יהודי פוגש חינוך דמוקרטי: האם תחומי ההשקה בין חינוך אזרחי-דמוקרטי לחינוך יהודי הם מאולצים, מתבקשים או בלתי אפשריים?
69	
	• חינוך יהודי וחינוך אזרחי-דמוקרטי – כיצד ילכו שניהם יחדיו?
	אדר כהן
71	4. האחר הוא מושפל: איך להתמודד עם גילויים של שנאת האחר בכיתה?
	• התמודדות עם ביטויים של שנאת האחר – מבט מבתי הספר
	נכתב על ידי קבוצת מנהלי בתי ספר

- 74 5. מפגשים מהסוג האישי: איך מייצרים מפגשים משמעותיים במערכת החינוך?
- מפגש בין שונים: איך, מתי ולמה?
מוחמד דראושה
- 76 6. מהכוח אל הפועל: איך לתכנן תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים?
- תכנון ויישום של תכנית מערכתית
גילי רעי וסמאח סלאימה אגבאריה
 - "האחר הוא אני": תפיסה מערכתית במשרד החינוך – תיאוריה ומעשה
טליה נאמן
- 80 7. אדוני ראש העיר: מה תפקידן של הרשויות המקומיות ורשתות החינוך בחינוך לחיים משותפים?
- אסטרטגיית חינוך לחיים בחברה משותפת: מקומיות, גלובליות ושותפות במאה ה-21
יעל מעיין וסאמר עתאמנה
 - רעננה עיר שהיא קהילה
נורית דנינו
- 84 8. בלפאסט זה כאן? מודלים של חיבור ושיתוף בין קהילות במערכת החינוך
- לימוד משותף בין הזרמים: בונים שותפויות בין בתי ספר
מרים דרמוני שרביט
- 86 9. אחרי הצלצול: איך החינוך הבלתי פורמלי יכול לקדם ערכים דמוקרטיים ושותפות בין קהילות בחברה הישראלית?
- חינוך פוליטי במסגרות לא פורמליות
ענבר הרוש-גיטי
- 89 10. צידה לדרך: איך מכשירים את המורים להתמודד עם ביטויים של אלימות ושנאת האחר בקרב התלמידים ולחזק את הערכים הדמוקרטיים?
- התמודדות עם גזענות בהכשרת מורים
גליה זלמנסון לוי
- 91 11. כלב השמירה של מערכת החינוך: מהו תפקידה של התקשורת בקידום החינוך לערכים דמוקרטיים?
- כתבי החינוך – מדווחים או מעצבים מציאות?
פז כהן ויערה ישורון
- 92 12. אזרחים ברשת: מה תפקידה של ה"ניו מדיה" בקידום ההיכרות עם האחר ועם ערכים דמוקרטיים?
- חינוך, דמוקרטיה ורשת האינטרנט
צביה אלגלי
- 94 13. השכלה גבוהה כזירה למפגש בין קהילות
- ההשכלה הגבוהה כזירה לפיתוח שיח אזרחי ורב-תרבותי
וליד מולא
- יוזמות וארגונים בתחום החינוך לדמוקרטיה והחיים המשותפים
- 97 יוזמות אזרחיות בחינוך לדמוקרטיה
- קיבצה וערכה: טל רייכמן
- 121 רשימת הכותבים ומובילי התוכן

פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך

יעל נאמן

דב לאוטמן הלך לעולמו בנובמבר 2013. טרם מותו לחם שנים ארוכות למען חוסנה וערכיותה של החברה הישראלית. כאיש עסקים ואיש ציבור פעל בהתמדה למען האוכלוסיות המודרות בישראל, וכשחלה ופרש מעסקיו, הקים עם בנו נעם את קרן לאוטמן, שתחומי פעולתה הם חינוך וקידום השוויון והשותפות בין מגזרים.

כיו"ר הקרן, הקדיש דב את עיקר זמנו לעשייה חברתית והחינוכית בתכניות ובעמותות המקדמות את החינוך, את השוויון ואת השותפות בישראל.

"הפערים בחברה הישראלית מדאיגים אותי יותר מהחמאס והחיזבאללה", נהג לומר. הפערים שדיבר עליהם הם כלכליים והישגיים, אך גם פערים של הפרדה תרבותית וערכית, שמשסעים את החברה, הולכים ומעמיקים ומאיימים על חיינו המשותפים כאן.

דב לא חסך במאמציו לנסות ולשכנע את קובעי המדיניות לפעול למען צמצום הפערים בדרך של מדיניות מכוונת, חקיקה והקצאת משאבים. פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך נועד להמשיך את מורשתו. הפורום הוקם בקיץ, כשהמלחמה והימים שבאו אחריה, לרבות תקופת הבחירות האחרונה, הדגימו ביתר שאת תהליכים מדאיגים של התפוררות חברתית והתנערות מערכי יסוד דמוקרטיים ויהודיים.

השינויים הדמוגרפיים המתמידים הופכים את החברה הישראלית מחברה של רוב ומיעוטים לחברה של קבוצות ושבטים שחיים בנפרד, מתחנכים בנפרד וניזונים מתקשורת ומתרבות נפרדות. יכולתן של הקבוצות לשתף ביניהן פעולה ולהגיע לידי ערכים מוסכמים, שיעמדו בבסיס החברה, היא שתקבע את עתיד המדינה. לצד הזהויות הנבדלות חייבת להיות הסכמה על שותפות ועל חיבור שיאפשרו לדמוקרטיה הישראלית לתפקד ואף לפרוח. אין די בעיקרון של הכרעת הרוב. הנאחזים בעיקרון זה ובו בלבד מעוותים את המהות ומאיימים על עתידנו.

כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך בנושא חינוך לדמוקרטיה הוא נקודת ציון בתהליך למען בניית שותפות חברתית חדשה שתחזק את הדמוקרטיה הישראלית בהתבססה על היכרות, על כבוד ועל ערכים משותפים. לקראת הכנס נפגשו קבוצות עבודה, נכתבו מסמכים, נערכו סקרים ומחקרים, הופקו סרטים ורואיינו בעלי תפקידים, פעילים ואנשי מקצוע רבים. התמונה הקשה העולה בבירור מכל הפעולות הללו מחייבת עשייה.

* הצילום מאת ניר כפרי, עיתון "הארץ"

דב לאוטמן היה אופטימי ללא תקנה, ובוודאי היה בוחר להביט על המיזמים היפים המתקיימים גם כיום בבתי הספר, בארגונים וברשויות המקומיות ועל האנשים הנפלאים המחויבים בכל לבם ללכידות חברתית ולחוסן הדמוקרטי. עם זאת דב היה גם איש מעשה מובהק, וזה זמן מעשה. אנו קוראים לכל באי הכנס לא להרים ידיים. האפשרות היחידה להמשיך לחיות במדינת ישראל ולהתגאות בה היא הצלחתנו ליצור בסיס משותף ערכי ודמוקרטי לכולנו.

לשם כך יש לפעול במשותף: משרד החינוך כמחזיק המנדט המרכזי ולצדו משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, בתי ספר, מתנ"סים, תנועות וארגוני נוער, ארגוני החברה האזרחית וקרנות פילנתרופיות. ראוי שכל בעלי העניין יירתמו כדי להתמודד עם האתגרים הרבים, שעל אחדים מהם נדבר בכנס. יש לסדוק את חומות ההפרדה המגזרית על ידי יצירת הזדמנויות מגוונות לעשייה משותפת של ילדים ובני נוער במערכת החינוך ומחוצה לה; לקיים שיח בין-מגזרי כדי להתאים את הערכים המשותפים לשפה של כל קבוצה וקבוצה; ובעיקר לפעול ליצירת תחושה של אחריות משותפת, ערבות הדדית ושותפות, השוברת את החשדנות ואת ההסתגרות ובונה בסיס מוסכם, איתן וערכי לחיים משותפים במדינת ישראל.

נשיא המדינה

ירושלים, ט"ו באייר תשע"ה
04 במאי 2015

מורים, מנהלים, אנשי חינוך יקרים,

חילונים, דתיים וחרדים, ערבים ויהודים - כולנו שותפים שווים בעיצוב דמותה ועתידה של מדינת ישראל. על כל אחד ואחת מאתנו מוטלת האחריות למצוא את דרכנו המשותפת. אין זה אתגר פשוט, אך אנו יודעים היום היטב כי חוסנה הערכי והכלכלי של מדינת ישראל כמו גם עתידנו ותקוותנו, הם המונחים על הכף.

החינוך לשותפות הוא בנפשנו. על כתפי המחנכים והמחנכות, המנהלים והמנהלות, מוטלת המשימה לתת בידיו בנינו ובנותינו את המפתחות ליצירת שפה והבנה משותפים עם כלל המגזרים בחברה הישראלית, על מנת שנוכל לבנות כאן עתיד משותף ובשותפות.

השנה השיק בית הנשיא בשיתוף משרד החינוך ופורום דב לאוטמן למדיניות בחינוך את "אות הנשיא לחינוך לשותפות" במסגרתו יוענק השנה לראשונה אות לבתי ספר מובילים בעשייתם בנושא החינוך לשותפות והידברות בין מגזריה השונים של החברה הישראלית. האות נועד לעודד עשייה חשובה זאת, של בניית גשרים וקשרים בין ילדינו המתחנכים במערכות חינוך נפרדות. לצד זאת, מטרת האות היא לומר לאנשי החינוך היקרים שלנו, אתם לא לבד. אנו כאן אתכם, אנו עומדים לצדכם.

באמצעות בתי הספר שהגישו מועמדותם לאות למדתי על עומק המחויבות של מנהלים ומנהלות, מורים ומורות, אנשי חזון של ממש, לחנך את ילדינו להבנה וכבוד הדדיים, גם בתוך מציאות פוליטית וחברתית סוערת. היוזמה והתושייה החינוכית שהם מפגינים יום יום, מעוררת השראה ונוטעת כוח. זה היה גם חזונו של דב לאוטמן ז"ל, אשר השקיע את מלוא מרצו בקידום מטרה חשובה זו ורוחו היא המפעמת בלבו של כנס חשוב זה.

אני רואה עצמי שותף שלכם במשימה חשובה זאת. יחד, נחדש תקווה ישראלית.

שלכם, **רחמי צוק**

רובי ריבלין
ראובן (רובי) ריבלין
נשיא

מחקרים: תמונת מצב

מחקרים: תמונת מצב

כדי לקבל תמונת מצב על הנעשה בבתי הספר בתחום החינוך לדמוקרטיה ערכנו שני מחקרים: גלי כהן-שפיגל ראינה לעומק חמישים מנהלי בתי ספר משלושה זרמים – החינוך הממלכתי, החינוך הממלכתי-דתי והחינוך הערבי - ולמדה מהם על המתרחש בבית הספר, על חזונו ועל צורכיהם. במקביל ערך מרכז גוטמן לסקרים של המכון הישראלי לדמוקרטיה סקר (אינטרנטי) בקרב מנהלי בתי ספר (יסודיים ועל-יסודיים, מן הזרם הממלכתי, הממלכתי-דתי והממלכתי-ערבי) ובו סדרת שאלות שמטרתה ללמוד אילו סוגי פעילויות מתקיימות בבתי הספר ומה היקפן. שני המחקרים משלימים זה את זה ונותנים תמונה מרתקת של החינוך לדמוקרטיה במדינת ישראל.

מהמחקרים עולה שרוב מנהלי בתי הספר מחויבים לדמוקרטיה וחלקם הגדול רואים בחינוך לדמוקרטיה ערך מרכזי וחשוב. תהיה השתייכותם המגזרית של בתי הספר אשר תהיה, רוב המנהלים סבורים שנושא זה רלוונטי לתלמידיהם. מהסקר עולה כי בתי הספר אכן עוסקים בנושאים אלה: דנים בזכויות אדם, בסכנות הגזענות ובערכים כמו סובלנות וכבוד לאחר. כחצי מהם גם מקיימים מפגשים עם תלמידים מקבוצות אחרות (דתיים עם חילונים, ערבים עם יהודים). מהסקר עולה כי בתי הספר מטפלים בנושאים ערכיים באמצעות תכניות כמו "האחר הוא אני", תכניות מפתח הלב (ביסודי), דיון באקטואליה ועוד.

עם זאת משני המחקרים עולה כי עיסוק זה אינו שיטתי, אלא מתקיים מעת לעת בעיקר באמצעות ימי שיא ובאירועים מיוחדים ותלוי במידה רבה בתפיסת עולמו ובמחויבותו הפנימית של המורה או המנהל לעסוק בנושא. מראיונות העומק עולה גם חוסר נחת מהיקף הפעילות ומהיעדר הנחיה מגורמי החינוך המדינתיים. המנהלים הביעו צורך ממשי להתייחסות של משרד החינוך לנושא, וניכר כי הם משוועים להנחיה ולהכוונה של המשרד כך שהנושא יוצב במקום ברור בסדר העדיפויות החינוכי. כך גם בנוגע למפגשים בין תלמידים בבתי הספר. נראה כי כחצי מבתי הספר מקיימים מפגש מסוג כלשהו עם תלמידים מקבוצה אחרת, אלא שהמפגש הוא חד-פעמי, מוגבל לרוב לשכבה אחת בבית ספר ואיננו חלק אינטגרלי מהפעילות הבית ספרית.

ממצא מרכזי שעולה מעיון בשני הסקרים הוא אפוא שמנהלי בתי הספר עוסקים בתכנים של חינוך לדמוקרטיה, אך אינם מרוצים כלל ועיקר מהיקף העיסוק בנושא ומשוועים ליותר תכנים, הנחיות, השתלמויות, כלים למדידה והערכה ומסגרת זמן מוגדרת. עוד הסבירו המנהלים מדוע השיעורים והתכניות שהם מיישמים אינם מובילים בהכרח לפיתוח תפיסות דמוקרטיות בקרב התלמידים: במקרים רבים הדיון וחינוך לערכים נעשים דרך הפריזמה של המידות הטובות וההתנהגות בחברה מתוקנת, אבל ללא העיבוד והחיבור להיבט הדמוקרטי של הערכים הללו. התלמידים אמנם עוסקים רבות בכבוד לזולת באשר הוא ובערך הסובלנות, אבל אינם לומדים על החברה הישראלית על מגוון הקבוצות שבה. המנהלים עמדו על כך שהדיון הערכי אינו מעמת את התלמידים עם החובה להיות סובלני גם כלפי האזרח החרדי שאורחות חייו שונות לגמרי משלהם, או כלפי האזרח הערבי שאינו חולק עמם ערכים ציוניים לאומיים.

מעיון בנתונים בלט גם ההבדל בין זרמי החינוך בכל הנוגע להיקף העיסוק בחינוך לדמוקרטיה. ככלל, הזרם הממלכתי מצטייר ככזה שהחינוך לדמוקרטיה בו קיים בהיקף הנרחב ביותר, הזרם הערבי עוסק בדרך כלל בנושאים אלה ברמה בינונית-גבוהה, ואילו הזרם הממלכתי-דתי עוסק בהם בהיקף בינוני.

סקר בקרב מנהלי בתי ספר: עיסוק בתכנים דמוקרטיים בבתי ספר

כתב: חנן כהן, בהנחיית: תמר הרמן

מרכז גוטמן לסקרים, המכון הישראלי לדמוקרטיה

מבוא

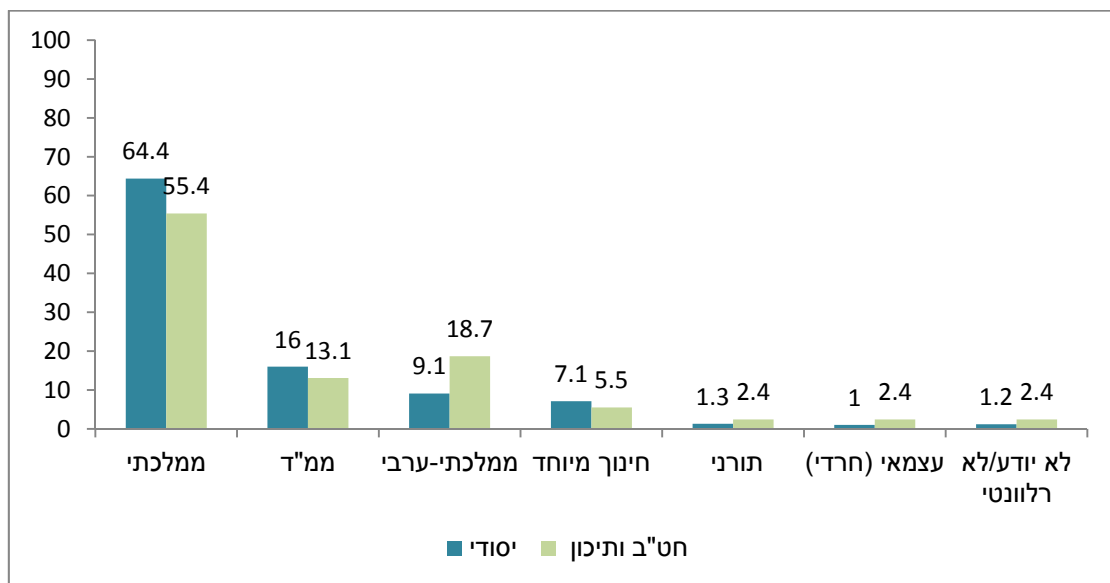
פורום דב לאוטמן למדיניות בחינוך מבקש להעמיד את נושא החינוך לדמוקרטיה בראש סדר היום החינוכי והציבורי, מתוך התחושה כי במגזרים רחבים בישראל קיימת שחיקה גוברת בהבנת ערכי הדמוקרטיה והפנמתם. הפורום מבקש להציב באופן ברור ונוקב את השאלה: האם מדינת ישראל עושה די כדי לחנך את צעירה להיות אזרחים דמוקרטים? האם וכיצד החינוך לדמוקרטיה יכול להכשיר את אזרחי העתיד של מדינת ישראל? מהו תפקידה של מערכת החינוך בהקשר זה?

הדוח זה, שמבוסס על סקר רחב היקף שנערך בקרב מנהלי בתי ספר בישראל, מבקש להציג למשתתפי פורום לאוטמן "צילום מצב" של המתרחש במערכת החינוך הישראלית בכל הקשור לחינוך לדמוקרטיה, בעיקר מתוך התבוננות בסוגי הפעילות החינוכית בבתי הספר. בכוונת מכון דוח זה אינו מתמקד בתפיסותיהם של מנהלי בתי הספר בסוגיה של הגדרת הדמוקרטיה או בהערכתם את מידת ההפנמה של הערכים הדמוקרטיים בקרב התלמידים ובני הנוער, אלא מבקש לבדוק אמפירית מהם סוגי הפעילות והיקף הפעילות בכל אחד מן התחומים השוכנים תחת הכותרת הרחבה של "החינוך לדמוקרטיה". יצוין כי במחקר מקביל שנערך לקראת כינוס פורום לאוטמן בוצעו ראיונות עומק עם מנהלי בתי ספר, ובו באו לידי ביטוי באופן נרחב ועשיר יותר תפיסותיהם של המנהלים בסוגיות אלו, כך שיש לראות בשני הדוחות הללו דוחות המשלימים זה את זה.

את סקר מנהלי בתי הספר בישראל ביצע מרכז גוטמן לסקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה בראשותה של פרופ' תמר הרמן בתאריכים 7-15 במאי 2015. הסקר הופץ למנהלים תוך שימוש בפלטפורמת סקרים אינטרנטית וכלל שתי גרסאות: האחת יועדה למנהלי בתי ספר יסודיים (כיתות א'-ו' או א'-ח'), והאחרת למנהלי חטיבות ביניים ותיכונים (כיתות ז'-ט, ז'-י"ב, ט'-י"ב). הסקרים הופצו על ידי משרד החינוך ל-2,222 מנהלי בתי ספר יסודיים ו-1,279 מנהלי בתי ספר על-יסודיים. על הסקרים במלואם ענו 595 מנהלי בתי ספר יסודיים (26.7% היענות) ו-295 מנהלי בתי ספר על-יסודיים, חטיבות ביניים ותיכונים (23.1% היענות). שיעור היענות זה נחשב גבוה. על הסקר ענו מנהלים מכל זרמי החינוך, אך היה ייצוג חסר ברור לבתי הספר התורניים והעצמאיים-חרדיים, וייצוג נמוך מעט לבתי הספר הממלכתיים-דתיים.

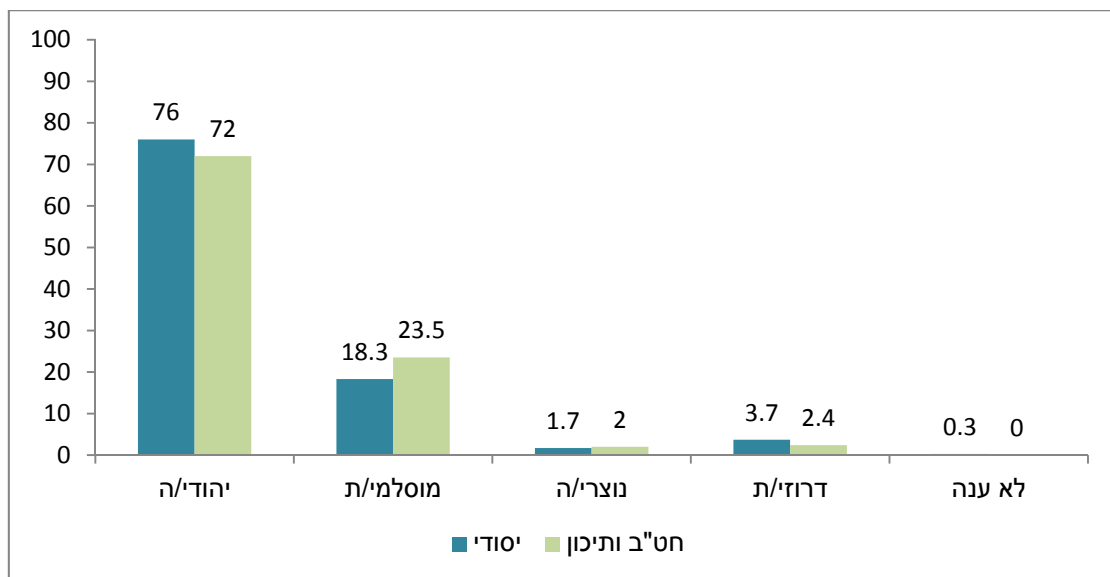
80% מן המנהלים בסקר בתי הספר היסודיים דיווחו כי בית הספר שלהם כולל כיתות א'-ו', ו-20% ענו שהוא כולל כיתות א'-ח'. בסקר מנהלי חטיבות ביניים ותיכונים 41% מן המנהלים אחראים על בית ספר שש שנתי (ז'-י"ב), 22% על חטיבות ביניים תלת שנתיות (ז'-ט') ו-37% על תיכונים תלת שנתיים (כיתות י'-י"ב).

תרשים 1: לאיזה זרם שייך בית הספר שאותו את/ה מנהל/ת? (אחוזים, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

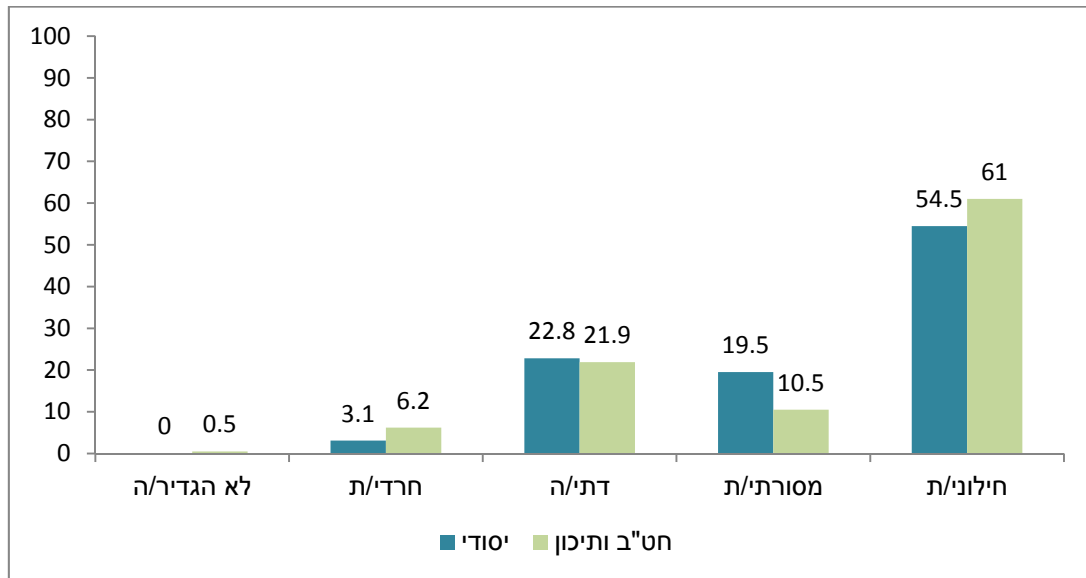

ביקשנו מן המנהלים לציין את דתם ואת הגדרתם העצמית הדתית (בקרבת היהודים). כשלושה רבעים מן המשיבים הם יהודים, וכחמישית ערבים-מוסלמים. רוב העונים היהודים הגדירו עצמם חילונים. מבחינה מגדרית, 70% ממנהלי בתי הספר היסודיים שענו על הסקר היו נשים ו-30% גברים. ואילו מקרב מנהלי חטיבות הביניים והתיכונים 53% היו גברים ו-47% נשים.

תרשים 2: מנהלי בתי הספר לפי דת (אחוזים, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

תרשים 3 : הגדרה עצמית דתית (אחוזים, יהודים בלבד, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

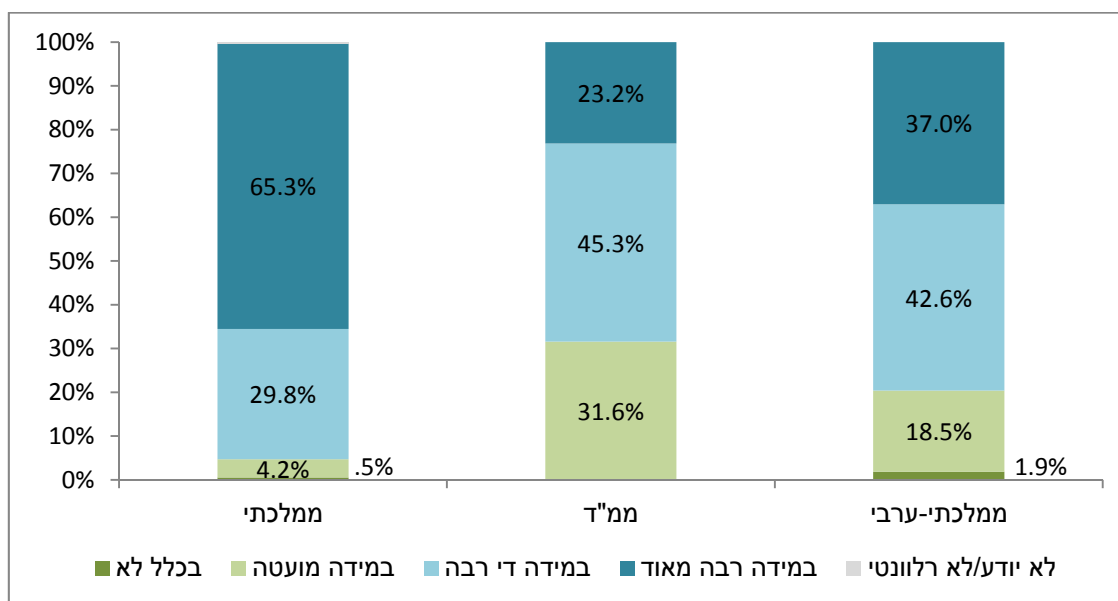
דוח זה כולל שמונה חלקים :

1. מחויבות כללית של מנהלי בתי הספר לעסוק בתכנים דמוקרטיים.
2. הוראת מקצוע האזרחות בבתי הספר.
3. הפעלת התכנית "האחר הוא אני" בבתי הספר.
4. פעילויות בנושא דמוקרטיה וזכויות.
5. מפגשים בין סקטורים.
6. פעילות בנושא הבחירות לכנסת.
7. פעילות בנושא סובלנות וגזענות.
8. מועצת תלמידים.

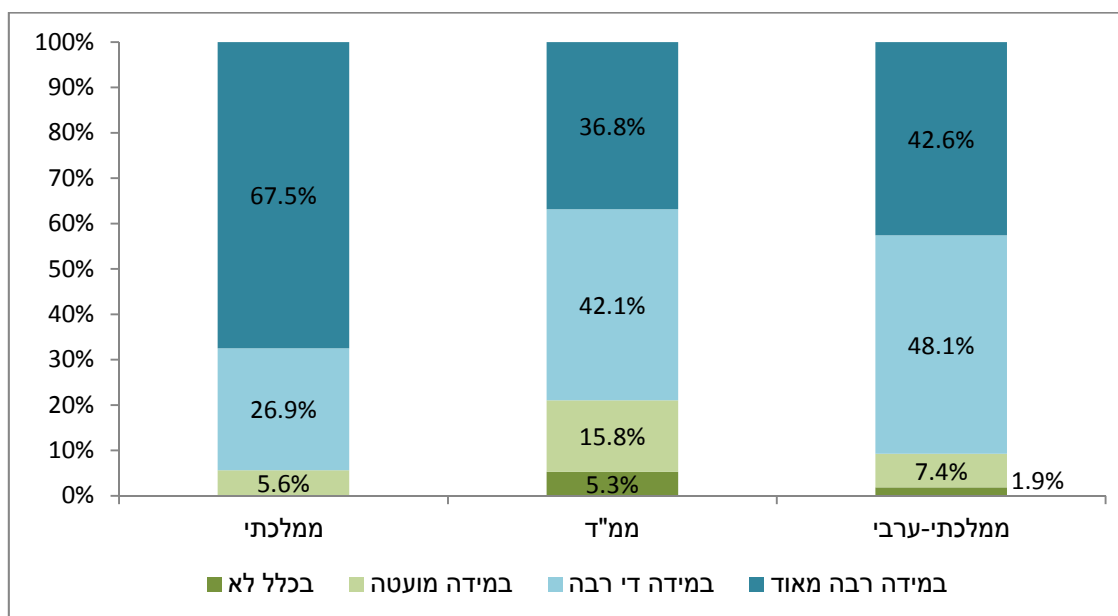
1. מחויבות כללית של מנהלי בתי הספר לעסוק בתכנים דמוקרטיים

ראשית ביקשנו לבדוק את מידת מחויבותם של המנהלים לעסוק בתכנים דמוקרטיים בבתי הספר. מצאנו כי רוב המנהלים סבורים כי נושא החינוך לדמוקרטיה רלוונטי כיום לתלמידיהם: 84% ממנהלי בתי הספר היסודיים ו-88.5% ממנהלי בתי הספר העל-יסודיים הגדירו נושא זה רלוונטי במידה די רבה או רבה מאוד. בזרם הממלכתי-דתי תפיסת הרלוונטיות הייתה נמוכה יותר, אם כי עדיין מדובר ברוב של מנהלים המייחסים לה חשיבות רבה או רבה מאוד: 68.5% ממנהלי בתי הספר היסודיים ו-79% ממנהלי בתי הספר העל-יסודיים.

תרשים 4: האם לדעתך נושא החינוך לדמוקרטיה רלוונטי כיום לתלמידים? (אחוזים, בחלוקה לפי זרם חינוך, סקר מנהלי יסודי)

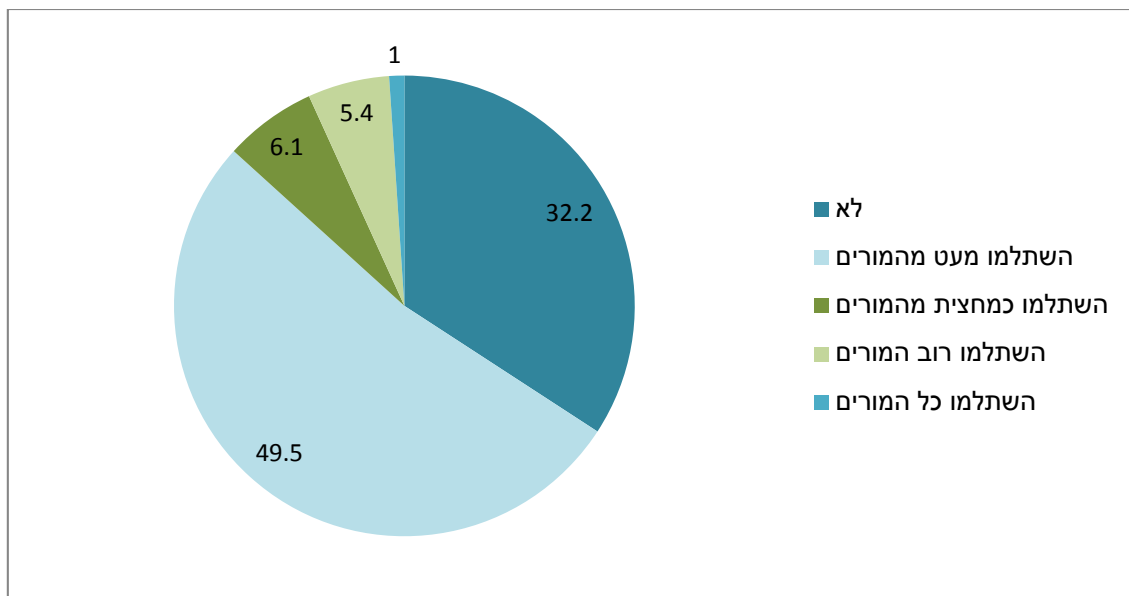
תרשים 5: האם לדעתך נושא החינוך לדמוקרטיה רלוונטי כיום לתלמידים? (אחוזים, בחלוקה לפי זרם חינוך, סקר מנהלי על-יסודי)

מכאן עברנו לשאול את המנהלים האם הם עצמם השתתפו בהשתלמויות בתחום החינוך לדמוקרטיה. מעט יותר משליש מן המנהלים דיווחו שהשתתפו בהשתלמויות כאלה. בשאלה זו נתגלו הבדלים ניכרים בין מנהלי בתי ספר מזרמי החינוך השונים. בבתי ספר יסודיים בזרם הממלכתי-ערבי רוב של 65% מהמנהלים השתתפו בהשתלמויות בנושא החינוך לדמוקרטיה, לעומת 37% בזרם הממלכתי ו-19% בלבד בזרם הממלכתי-דתי.

בחינוך העל-יסודי נתגלתה מגמה דומה: בזרם הממלכתי-ערבי רוב של 65% מהמנהלים השתתפו בהשתלמויות בתחום החינוך לדמוקרטיה, לעומת 39% בזרם הממלכתי ו-18% בזרם הממלכתי-דתי. בהמשך לכך שאלנו את המנהלים בחינוך העל-יסודי האם המורים בבית הספר השתלמו בנושא זה. מצאנו כי שיעור נמוך מן המורים זכו להשתלמויות מעין אלה: 6% ענו שבבית ספרם השתלמו רוב או כל המורים, 6% ענו שהשתלמו כמחצית מן המורים, ו-82% ענו שאך מעט מן המורים השתלמו בנושא. כשבדקנו שאלה זו בחלוקה לפי זרם חינוך גילינו כי בכל הזרמים רק אחוז נמוך מאוד מן המורים השתלמו באופן שוטף בנושאי החינוך לדמוקרטיה, אם כי האחוז נמוך במיוחד בבתי הספר הממלכתיים-דתיים: ב-16% מבתי הספר הממלכתיים השתלמו כמחצית מהמורים, רובם או כולם, לעומת 15% מבתי הספר הממלכתיים-ערבים, ו-3% בלבד מבתי הספר הממלכתיים-דתיים.

תרשים 6: האם המורים בבית הספר שאת/ה מנהל/ת השתלמו או משתלמים באופן שוטף בנושאי חינוך לדמוקרטיה ואם כן כמה? (אחוזים, סקר מנהלי על-יסודי)

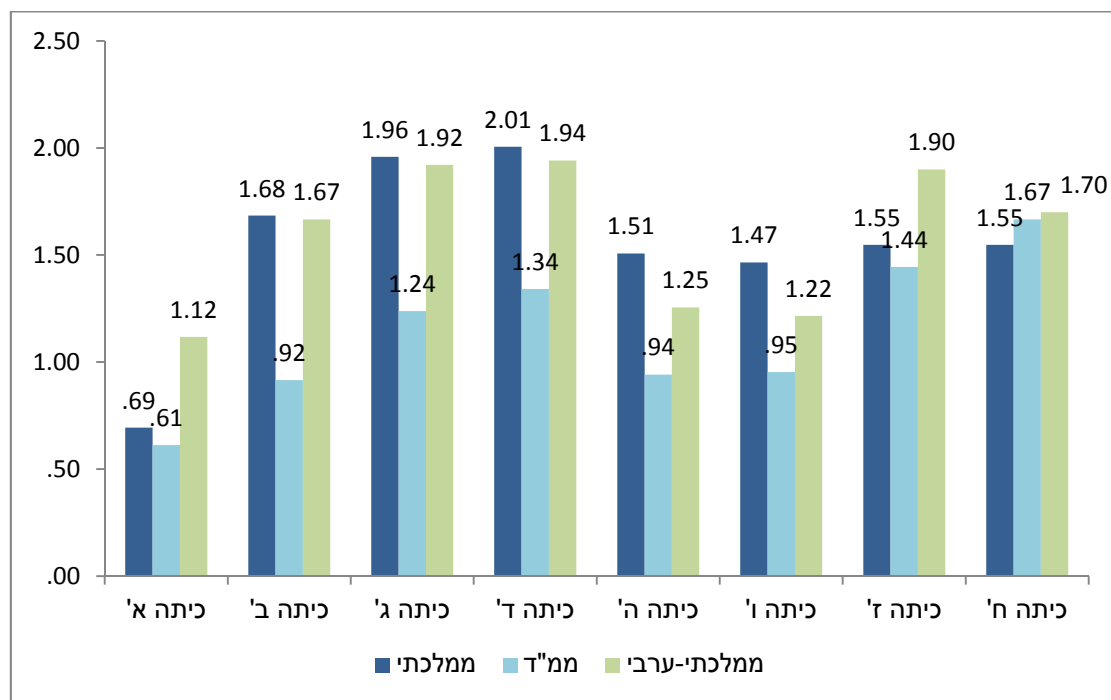
לבסוף שאלנו את המנהלים האם הם עצמם העבירו בכיתה, כמורה או כמנהל, פעילויות בנושא החינוך לדמוקרטיה. רובם (מעל 80% בשני הסקרים) ענו שאכן העבירו פעילות בנושא זה. בפילוח של שאלה זו לפי זרם חינוך לא נתגלו הבדלים ניכרים בין מנהלי בתי הספר היסודיים. בסקר מנהלי בתי ספר על-יסודיים עלה כי 87% מהמנהלים בזרם הממלכתי העבירו בכיתה פעילויות בנושא החינוך לדמוקרטיה, לעומת 76% בזרם הממלכתי-דתי, ו-68.5% בזרם הממלכתי-ערבי.

2. הוראת מקצוע האזרחות בבתי הספר

כעת ביקשנו לבדוק את היקף הוראת מקצוע האזרחות בבתי הספר. מהסקר אנו למדים כי ברוב מכריע של בתי הספר היסודיים (92%) נלמד המקצוע "מולדת, חברה ואזרחות". המקצוע נלמד באופן נרחב יותר

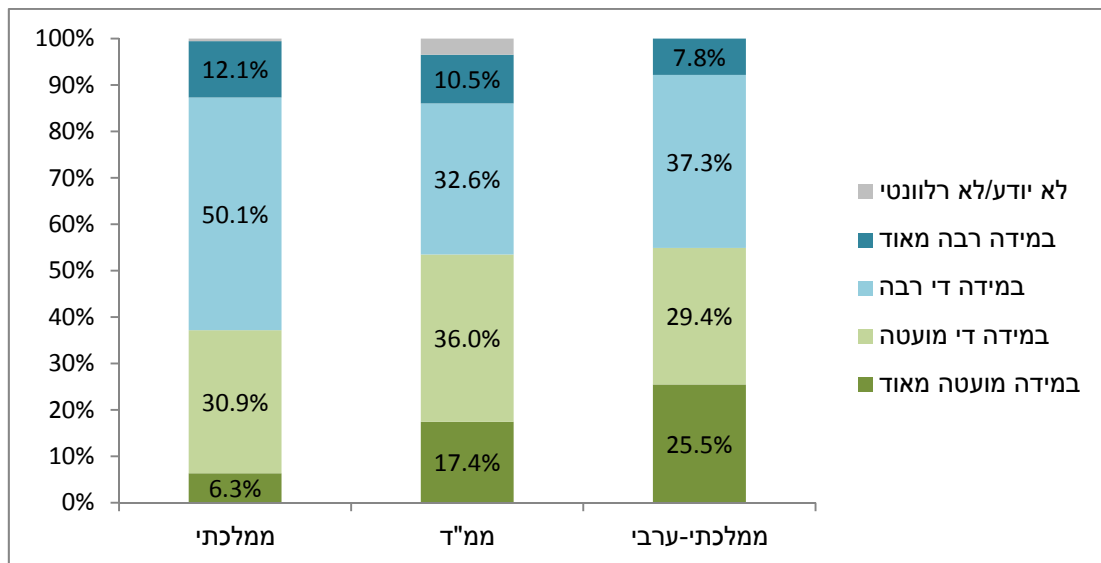
בכיתות ג'-ד' ובכיתות ז'-ח' (כשעתיים בשבוע בכל כיתה בממוצע). בכיתות א' המקצוע נלמד באופן המצומצם ביותר (ממוצע של 0.7 שעות לימוד בשבוע). בבדיקה של ממוצע שעות ההוראה במקצוע זה לפי זרם חינוך מצאנו כי בזרם הממלכתי-דתי המקצוע נלמד באופן מצומצם יותר בהשוואה לזרמים הממלכתי והממלכתי-ערבי.

תרשים 7: מספר השעות השבועיות שהמקצוע "מולדת, חברה ואזרחות" נלמד בכל אחת מן הכיתות (ממוצע, רק בתי ספר שהמקצוע נלמד בהם, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי יסודי)

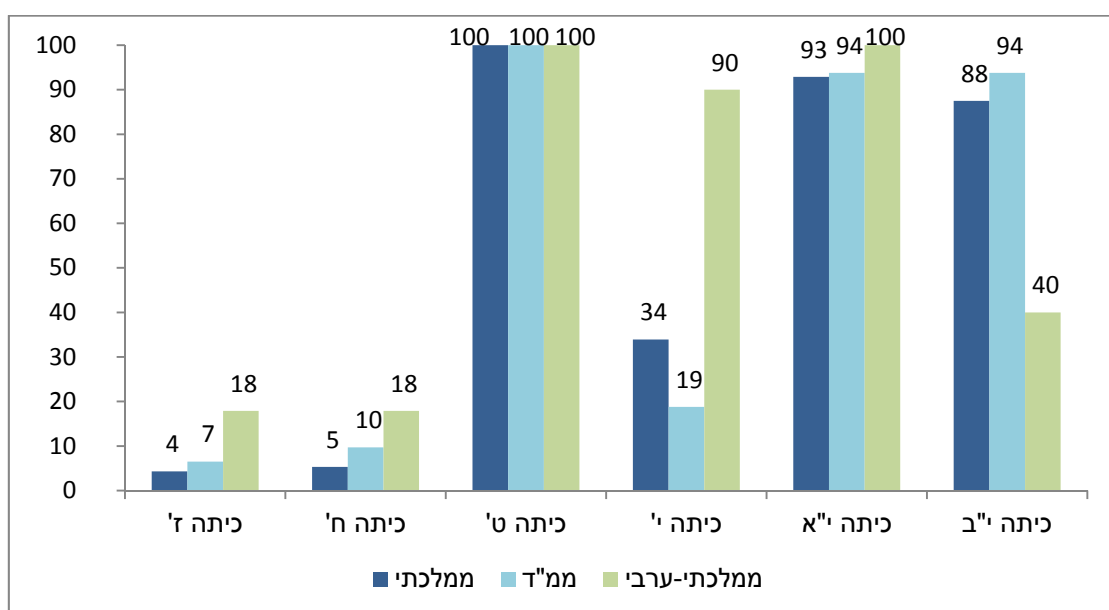
מכיוון שהמקצוע "מולדת, חברה ואזרחות" כולל בתוכו נושאי ידע מגוונים, ביקשנו להבין באיזו מידה השיעורים במקצוע זה עוסקים בעצם בחינוך לדמוקרטיה. 57% מהמנהלים ענו כי השיעורים במקצוע זה כוללים חינוך לדמוקרטיה במידה די רבה או רבה מאוד, לעומת 42% שענו במידה די מועטה או מועטה מאוד. בפילוח לפי זרם חינוך ניתן לראות כי בזרם הממלכתי 62% מהמנהלים ענו שהשיעורים במקצוע כוללים גם עיסוק בחינוך לדמוקרטיה במידה די רבה או רבה מאוד, לעומת 45% מהמנהלים בזרם הממלכתי-ערבי ו-43% מהמנהלים בזרם הממלכתי-דתי.

תרשים 8: האם השיעורים במקצוע "מולדת חברה ואזרחות" כוללים גם עיסוק בחינוך לדמוקרטיה? (אחוזים, רק בתי ספר שהמקצוע נלמד בהם, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי יסודי)

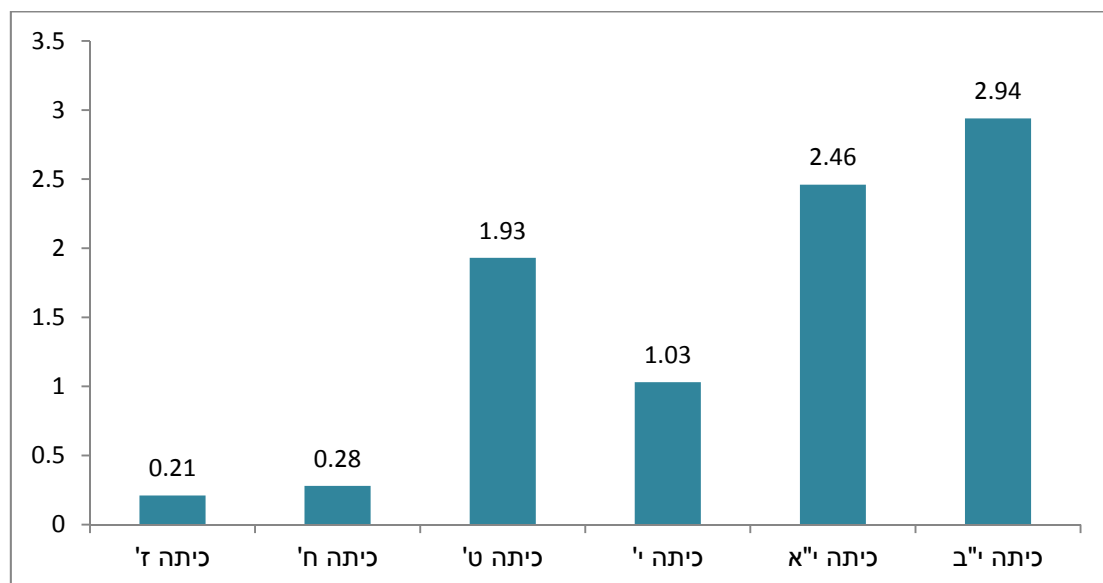
כעת עברנו לבדוק את הוראת מקצוע האזרחות בבתי הספר העל-יסודיים. ברוב מכריע של חטיבות הביניים והתיכונים (95%) מקצוע האזרחות נלמד כמקצוע נפרד. המקצוע נלמד בעיקר בכיתות ט', י"א ו-י"ב (100%, 94% ו-86% מן הכיתות, בהתאמה). המקצוע נלמד חלקית בכיתות י' (39% מן הכיתות) וכמעט שאינו נלמד בכיתות ז' ו-ח' (11% ו-13% מן הכיתות בהתאמה). בחלוקה לפי זרם חינוך מצאנו כי באופן יחסי לזרמים הממלכתי והממלכתי-דתי, בזרם הממלכתי-ערבי לומדים את מקצוע האזרחות מעט יותר בכיתות ז' ו-ח' (18% מהכיתות), הרבה יותר בכיתה י' (90%) ומעט פחות בכיתה י"ב (40% מן הכיתות).

תרשים 9: באילו מן הכיתות בבית הספר שאת/ה מנהל/ת לומדים אזרחות? (אחוזים, רק בתי ספר שהמקצוע נלמד בהם, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי על-יסודי)

ביקשנו מן המנהלים להעריך את מספר השעות השבועיות הממוצע שמקצוע האזרחות נלמד בכל אחת מן הכיתות. בכיתות ט', י"א ו-י"ב המקצוע זוכה לשעות ההוראה הרבות ביותר: כמעט שלוש שעות שבועיות בממוצע בכיתה י"ב, שתיים וחצי בממוצע בכיתה י"א, וכמעט שתיים בממוצע בכיתה ט'. בכיתה י' המקצוע נלמד בממוצע שעה אחת בכל כיתה. בכיתות ז' ו-ח' המקצוע כמעט שאינו נלמד, ולכן ממוצע השעות נמוך מאוד.

תרשים 10: מספר השעות השבועיות הממוצע שמקצוע האזרחות נלמד בכל אחת מן הכיתות (ממוצע, רק בתי ספר שהמקצוע נלמד בהם, סקר מנהלי על-יסודי)

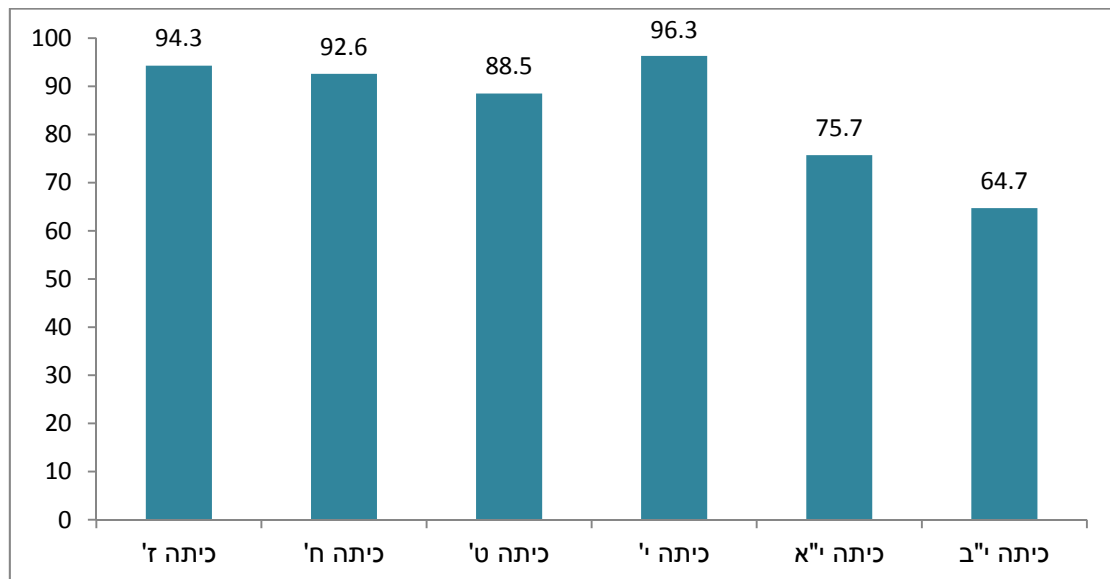

3. הפעלת התכנית "האחר הוא אני" בבתי הספר

תכנית הלימודים "האחר הוא אני" היא תכנית ארצית של משרד החינוך למניעת גזענות ולעידוד סובלנות וחיים משותפים.¹ ביקשנו לבדוק באיזו מידה התכנית מופעלת בבתי הספר ובאילו תכנים היא עוסקת. 79% מן המנהלים בבתי הספר היסודיים ו-65% ממנהלי חטיבות הביניים והתיכונים ענו שהתכנית מופעלת בבית הספר שהם מנהלים. התכנית מופעלת באופן נרחב יותר בכיתות ז'-י" (בכיתות אלה כ-90% ויותר מן הכיתות לומדות את הנושא), ובאופן מעט מצומצם יותר בכיתות י"א ו-י"ב (76% ו-65% מן הכיתות לומדות את הנושא, בהתאמה).

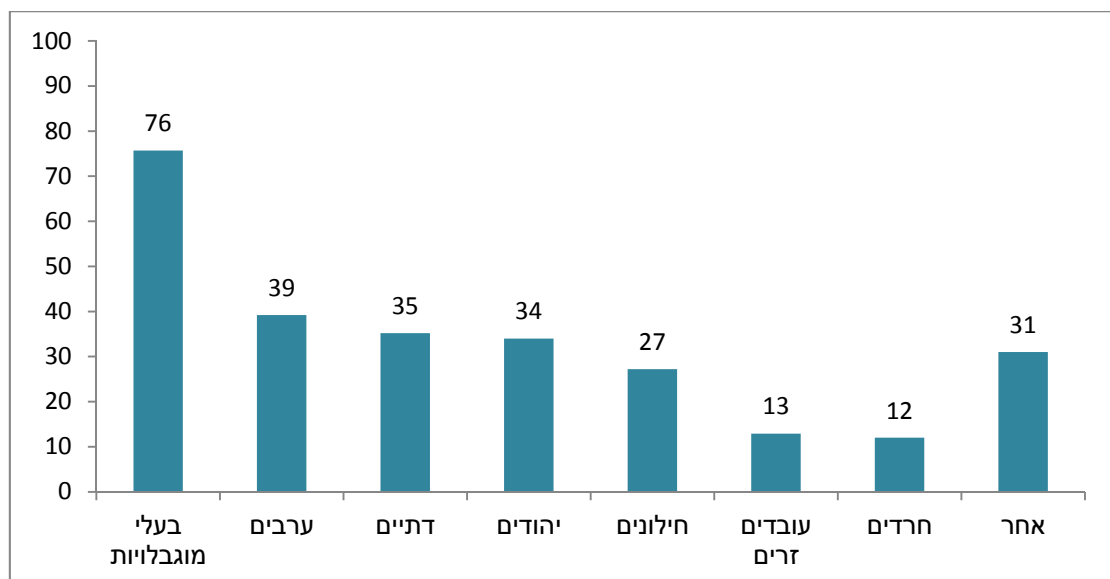
1 מתוך "האחר הוא אני", אתר משרד החינוך.

תרשים 11: באילו כיתות מופעלת התכנית "האחר הוא אני"? (אחוזים, רק בתי ספר שהתכנית מופעלת בהם, סקר מנהלי על-יסודי)

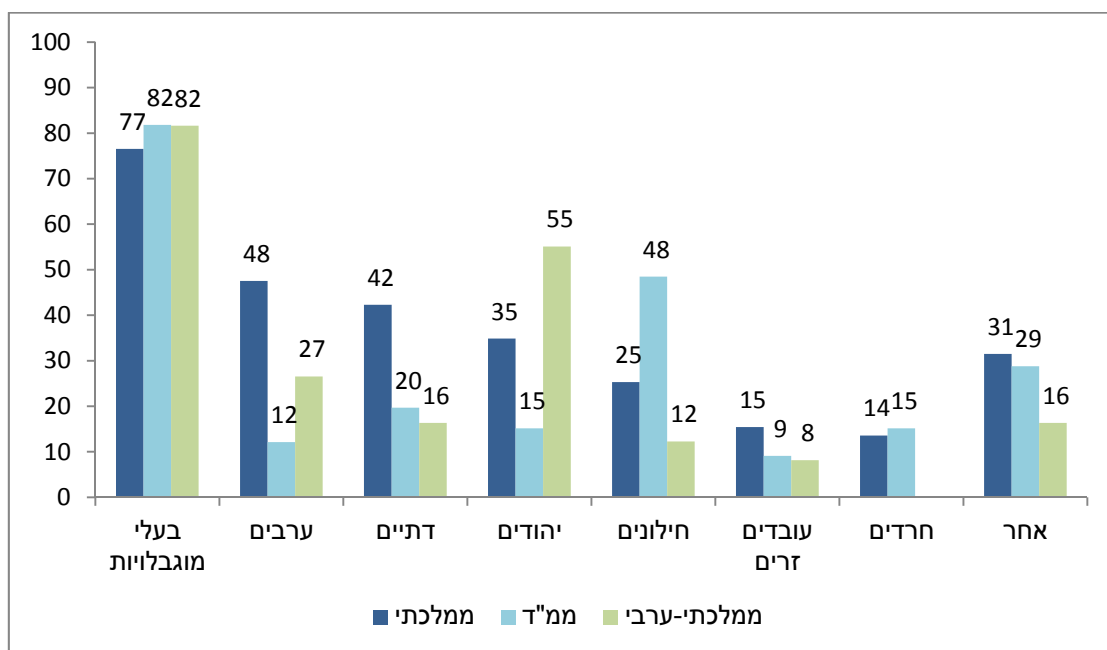

שאלנו את מנהלי בתי הספר היסודיים שהתכנית פועלת בהם, מיהם ה"אחרים" שנבחר להתמקד בהם. ניתן לראות כי ברוב מקריע של בתי הספר שהתכנית מופעלת בהם נבחרו כ"אחר" בעלי מוגבלויות (76%), ולאחריהם ערבים (39%), דתיים (35%), יהודים (34%), חילונים (27%), עובדים זרים (13%) וחרדים (12%). בפילוח לפי זרם חינוך אפשר לראות כי בכל הזרמים התייחסו במידה רבה במסגרת התכנית לבעלי מוגבלויות. בזרם הממלכתי נבחרו באחוזים גבוהים גם ה"אחרים" הערבי והדתי, בזרם הממלכתי-דתי נבחר ה"אחר" החילוני, ובזרם הממלכתי-ערבי נבחר ה"אחר" היהודי.

תרשים 12: מיהו "האחר" או "האחרים" שבחרתם? (אחוזים, רק בתי ספר שהתכנית "האחר הוא אני" מופעלת בהם, סקר מנהלי יסודי)

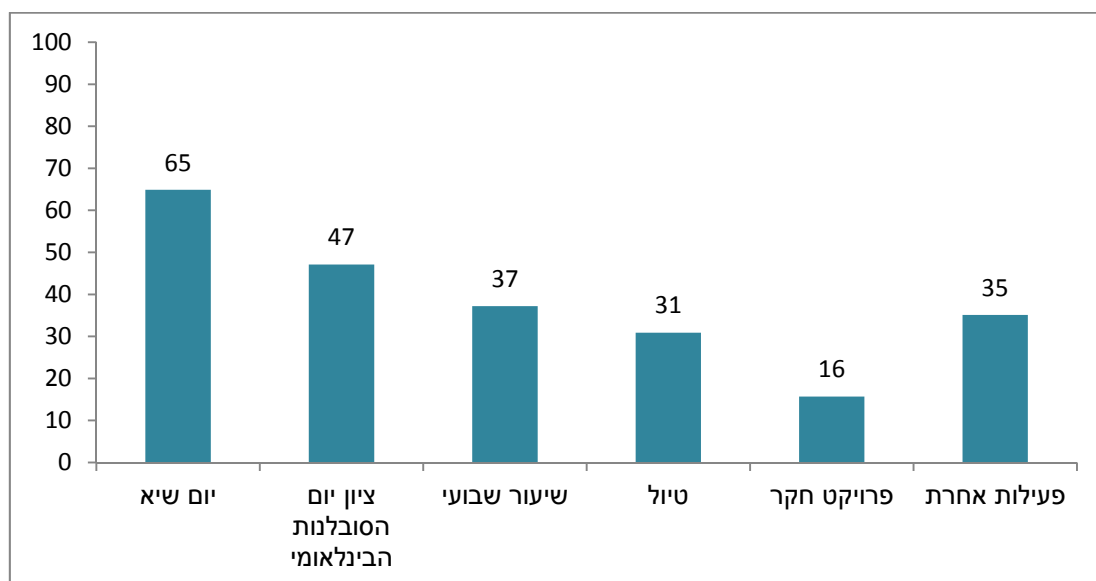

תרשים 13: מיהו "האחר" או "האחרים" שבחרתם? (אחוזים, רק בתי ספר שהתכנית "האחר הוא אני" מופעלת בהם, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי יסודי)

שאלנו את מנהלי חטיבות הביניים והתיכונים שהתכנית מופעלת בהם אילו פעילויות מתקיימות במסגרתה. מן התשובות עולה כי ברבים מן המקרים מדובר בפעילות שיא חד-פעמית: יום שיא (65% מבתי הספר), ציון יום הסובלנות הבינלאומי (47%) וטיול (31%). רק בכ-33% מבתי הספר שהתכנית מתקיימת בהם התקיים שיעור שבועי בנושא, וב-16% מבתי הספר מתבצע פרויקט חקר.

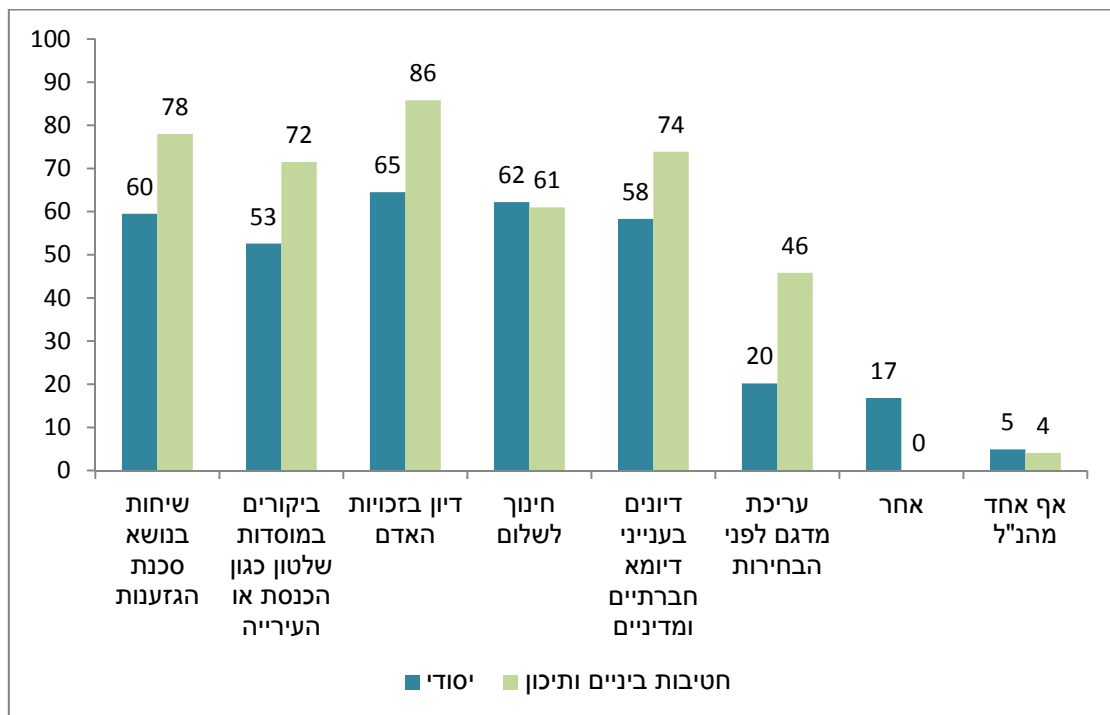
תרשים 14: אילו פעילויות מתקיימות במסגרת התכנית "האחר הוא אני"? (אחוזים, רק בתי ספר שהתכנית מופעלת בהם, סקר מנהלי על-יסודי)

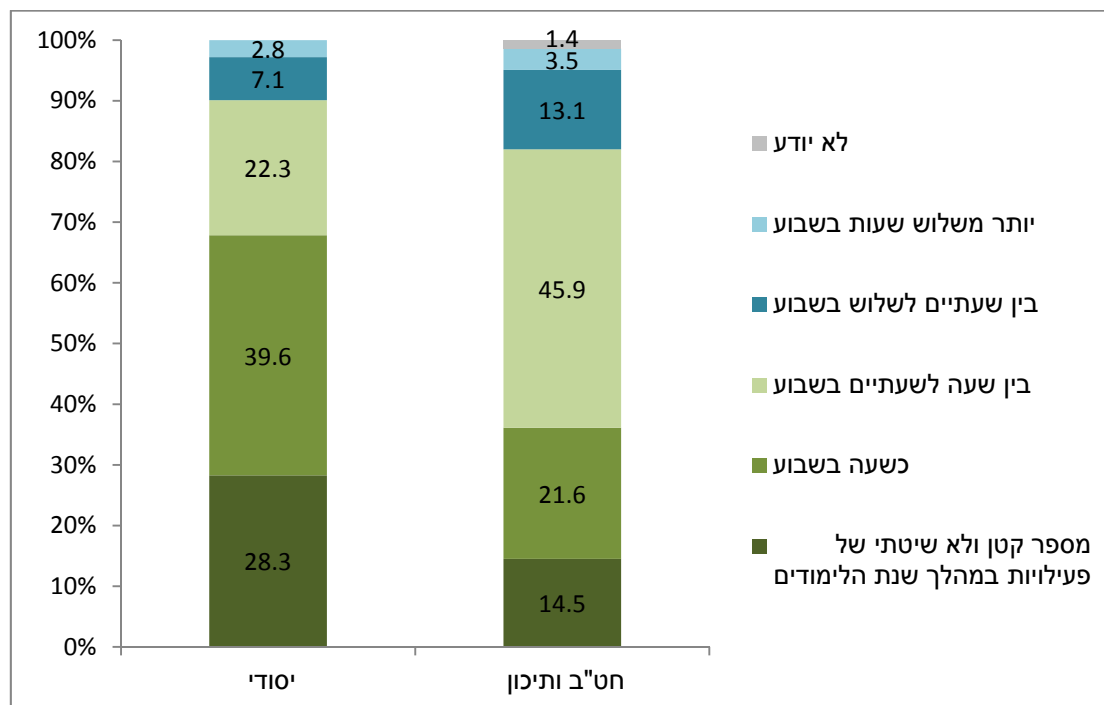
4. פעילויות בנושא דמוקרטיה וזכויות

כעת ביקשנו לבדוק האם ובאיזו מידה מתקיימות בבתי הספר פעילויות בנושאים של סובלנות, דמוקרטיה, אזרחות וזכויות. ככלל נראה כי פעילויות אלה מתקיימות באחוזים גבוהים יותר בחינוך העל-יסודי. בחטיבות הביניים ובתיכונים מתקיימות הפעילויות האלה: דיון בנושא זכויות האדם (86% מבתי הספר), שיחות בנושא סכנת הגזענות (78%), דיונים בענייני דיומא בנושאים חברתיים ומדיניים (74%), ביקורים במוסדות שלטון כמו הכנסת או העירייה (72%) וחינוך לשלום (61%). בבתי הספר היסודיים מתקיימות הפעילויות האלה: דיון בנושא זכויות האדם (65% מבתי הספר), חינוך לשלום (62%), שיחות בנושא סכנת הגזענות (60%), דיונים בנושאים חברתיים ומדיניים (58%) וביקורים במוסדות השלטון (53%). ברוב בתי הספר – 67.5% מחטיבות הביניים והתיכונים ו-62% מבתי הספר היסודיים – הפעילויות הללו מתקיימות במשך כשעה עד שעתיים בשבוע. בבתי הספר המקיימים פעילויות אלה אחוז גבוה מאוד מהמנהלים ענו שרוב הכיתות או כולן משתתפות בהן (75% מהמנהלים של בתי הספר היסודיים, ו-90.5% מהמנהלים בחטיבות ביניים ותיכונים).

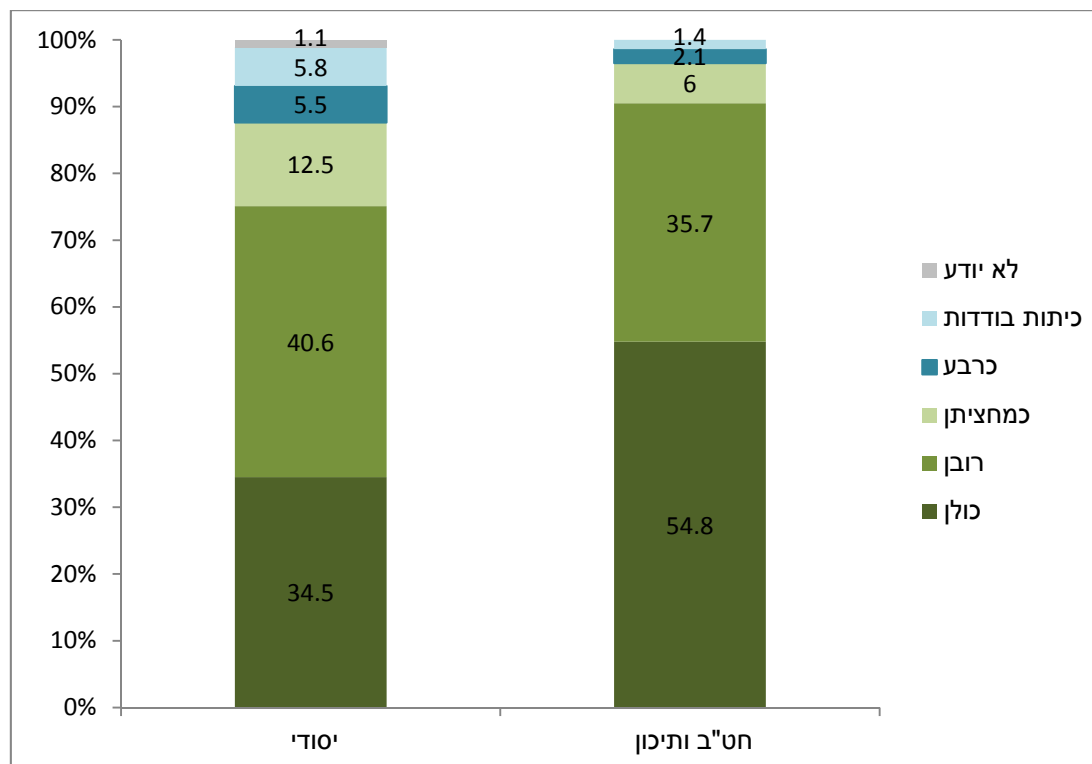
תרשים 15: האם בבית הספר שלכם מתקיימת אחת או יותר מהפעילויות הבאות? (אחוזים, כלל המדגם, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

תרשים 16: בממוצע, בבית הספר שאת/ה מנהל/ת, איזה חלק מזמן ההוראה בכיתות תופס העיסוק בפעילויות שהוצגו בשאלה הקודמת? (אחוזים, רק בתי ספר שאחת מן הפעילויות הללו מתקיימת בהם, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

תרשים 17: בממוצע איזה חלק מן הכיתות בבית הספר נחשף לדיונים בנושאים הללו? (אחוזים, רק בתי ספר שאחת מן הפעילויות הללו מתקיימת בהם, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

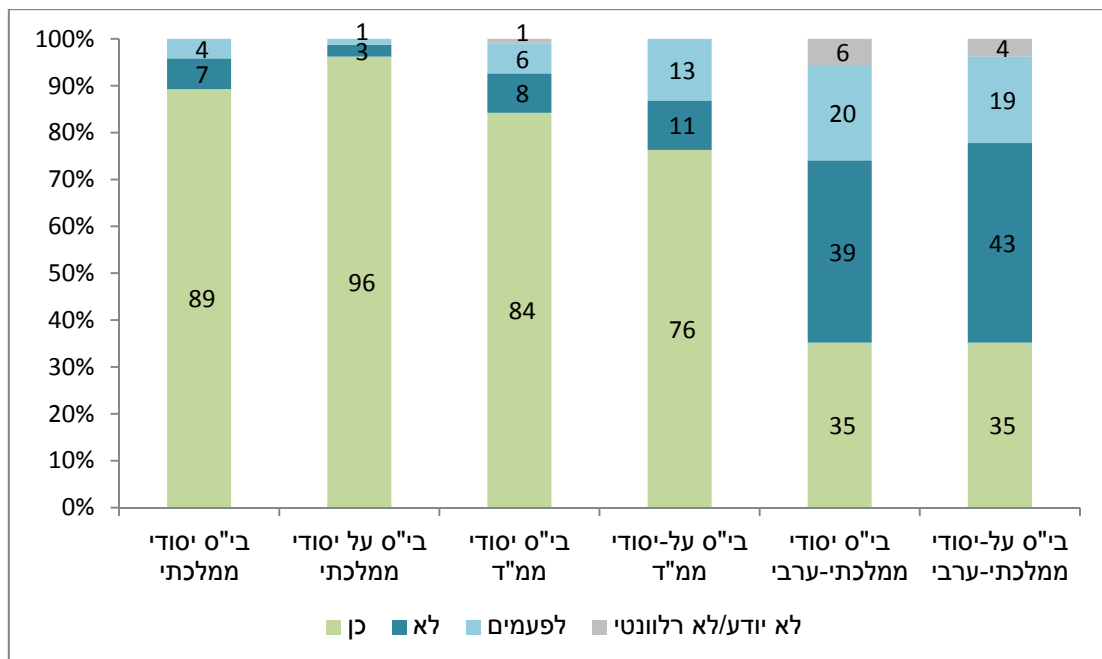

בסקר מנהלי בתי הספר היסודיים ניסינו לברר מעט יותר במפורט מהי מידת המעורבות הפנים בית ספרית והחיצונית ביוזמות אלה. מן התשובות עולה כי בפעילויות מעורבים מורים רבים בבית הספר: 60% מן המנהלים דיווחו כי רוב המורים או כולם מעורבים בהנחיית הדיונים, וכ-25% דיווחו כי כמחצית מהמורים מעורבים בכך. 44% מן המנהלים אמרו שבית הספר מארגן השתלמויות מוסדיות בנושאים אלו או מעודד מורים להשתתף בהשתלמויות כאלה מחוץ למוסד, ואילו 52% דיווחו שבית הספר אינו מארגן השתלמויות כאלה. כ-33% מן המנהלים דיווחו כי בפעילויות מעורבים גורמים שאינם חלק ממערכת החינוך הרשמית: עמותות, ארגונים לשינוי חברתי, תנועות נוער, גופים עירוניים ועוד.

המשכנו ושאלנו האם בבתי הספר מצוינים שני מועדים שקשורים קשר הדוק בחינוך לערכים דמוקרטיים: יום הזיכרון הממלכתי ליצחק רבין שחל ב"ב בחשוון, ויום זכויות האדם הבינלאומי שחל ב-10 בדצמבר. 79% ממנהלי בתי הספר היסודיים ו-76% ממנהלי חטיבות הביניים והתיכונים ענו כי בבית הספר שלהם מציינים את יום הזיכרון ליצחק רבין; ו-50% ממנהלי בתי הספר היסודיים ו-53% ממנהלי חטיבות הביניים והתיכונים ענו כי בבית הספר שלהם מציינים את יום זכויות האדם.

בפילוח לפי זרם חינוך ניתן לראות כי יום הזיכרון לרבין אינו מצוין ברוב בתי הספר בזרם הממלכתי-ערבי: 35% בלבד מבתי הספר היסודיים בזרם הממלכתי-ערבי מציינים יום זה, לעומת 84% בזרם הממלכתי-דתי ו-89% בזרם הממלכתי. מגמה דומה נתגלתה בדיווחיהם של מנהלי חטיבות הביניים והתיכונים: יום זה מצוין ב-35% בלבד ממוסדות החינוך העל-יסודי בזרם הממלכתי-ערבי, לעומת 76% בזרם הממלכתי-דתי ו-96% בזרם הממלכתי.

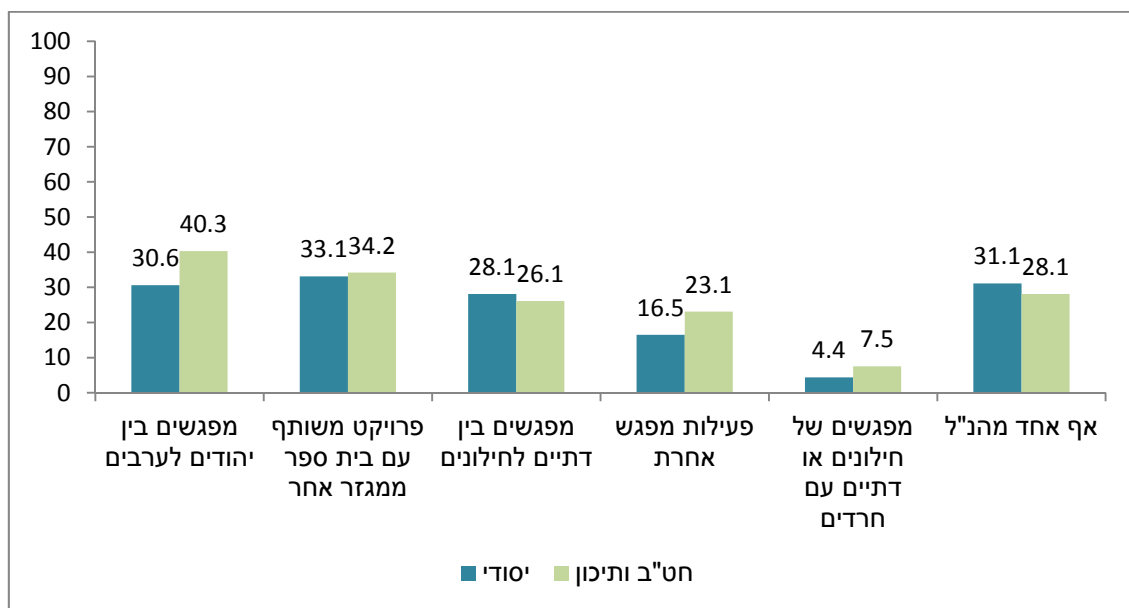
תרשים 18: האם בבית הספר שאת/ה מנהל/ת מציינים כל שנה את יום הזיכרון ליצחק רבין שחל ב"ב בחשוון? (אחוזים, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

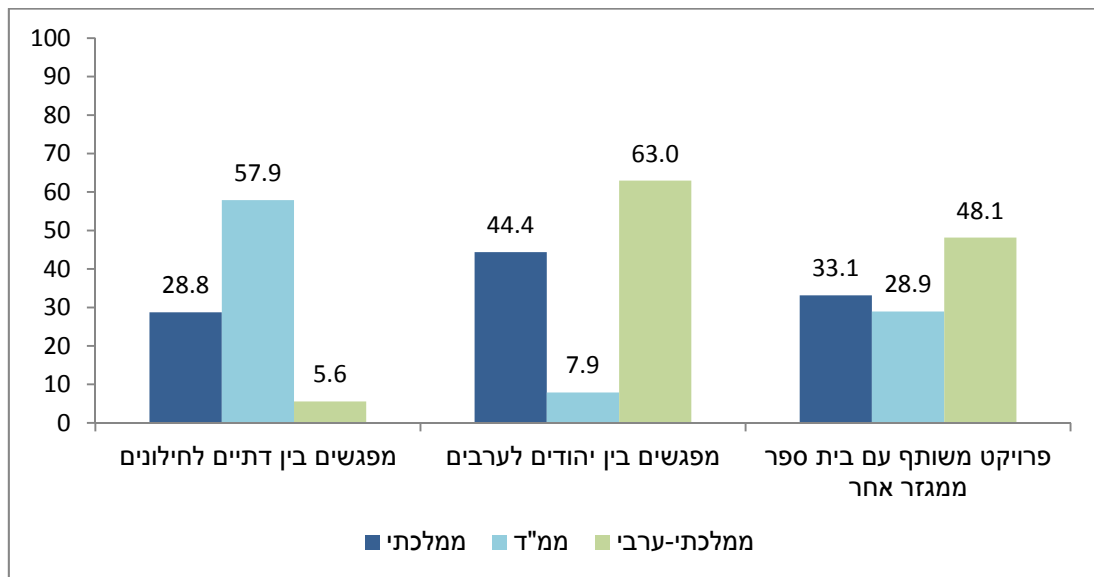
5. מפגשים בין מגזרים

כעת בדקנו אילו פעילויות מפגש בין מגזרים בחברה הישראלית מתקיימים בבתי הספר. ברוב בתי הספר – 69% מבתי הספר היסודיים ו-72% מחטיבות הביניים והתיכונים – מתקיים מפגש בין-מגזרי כלשהו. סוגי המפגשים הנפוצים ביותר הם מפגשים בין יהודים וערבים (31% מבתי הספר היסודיים ו-40% מחטיבות הביניים והתיכונים), פרויקט משותף עם בית ספר ממגזר אחר (33% מהיסודיים, 34% מהתיכונים) ומפגשים בין דתיים לחילונים (28% מהיסודיים, 26% מהתיכונים). כשפילחנו את שלושת סוגי המפגש העיקריים לפי זרם חינוך, עלה שבבתי הספר העל-יסודיים פעילות מפגש בין יהודים וערבים מתקיימת באחוז גבוה יחסית בזרם הממלכתי (63% מבתי הספר) ובזרם הממלכתי-ערבי (44%), אך כמעט שלא בזרם הממלכתי-דתי (8% בלבד). לעומת זאת, מפגשים בין דתיים וחילונים מתקיימת ברוב בתי הספר הדתיים (58%) אך באחוז נמוך יותר בבתי הספר הממלכתיים (29%).

תרשים 19: האם בבית הספר שלכם מתקיימת אחת או יותר מהפעילויות הבאות? (אחוזים, כלל המדגם, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

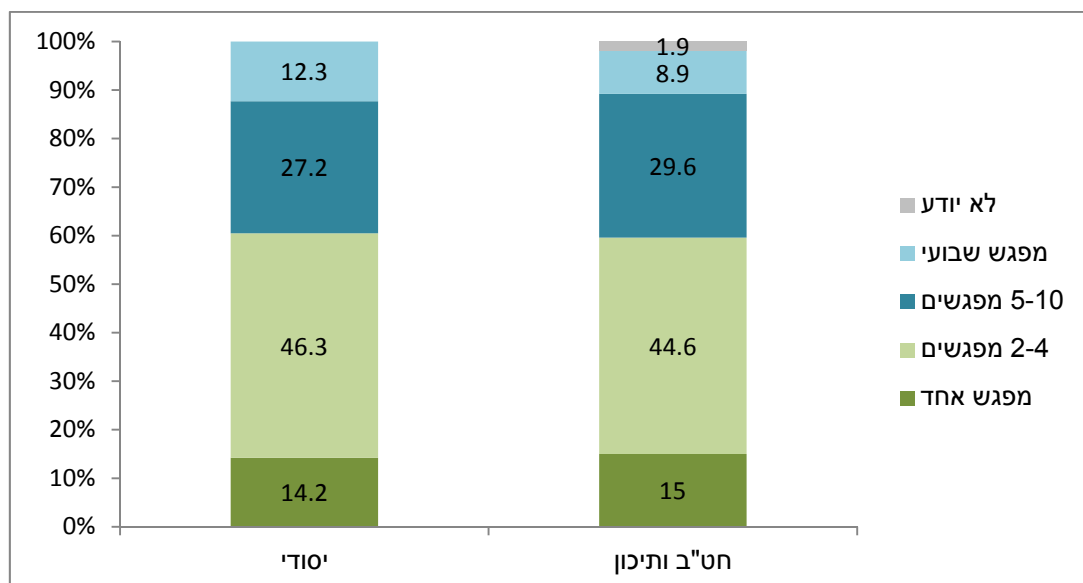

תרשים 20: האם בבית הספר שלכם מתקיימת אחת או יותר מהפעילויות הבאות? (אחוזים, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי על-יסודי)

יצוין כי ברוב המקרים פעילויות המפגש הן חד-פעמיות ולא מתמשכות: ברוב בתי הספר שבהם מתקיים אחד מסוגי המפגשים, מדובר במפגש אחד עד ארבעה מפגשים בלבד בשנה (כ-60% מבתי הספר). רק במספר קטן של בתי ספר מתקיים מפגש שבועי עם אחד המגזרים האחרים (12% מבתי הספר היסודיים, 9% מהתיכונים). כשבדקנו כמה מתלמידי בתי הספר משתתפים בפעילות המפגש התברר שבכמחצית מבתי הספר (הן היסודיים והן העל-יסודיים) מדובר בכיתה אחת או בשכבה אחת בלבד המשתתפת במפגש, ובמחצית האחרת בכמה שכבות או בכלל התלמידים.

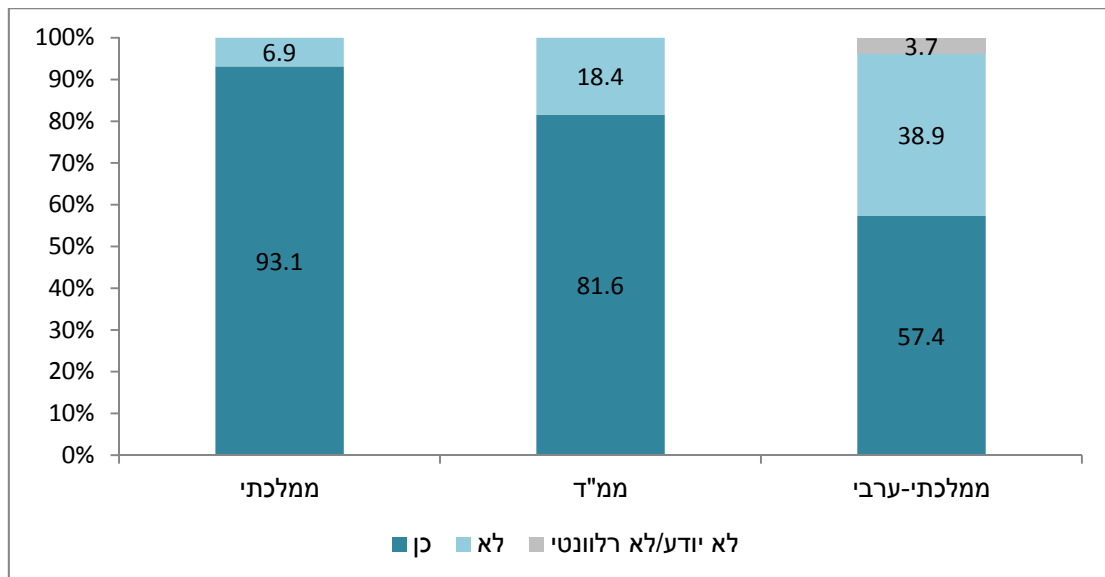
תרשים 21: כמה מפגשים מתקיימים במהלך השנה? (אחוזים, רק בתי ספר שמקיימים מפגשים, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

6. פעילות בנושא הבחירות לכנסת

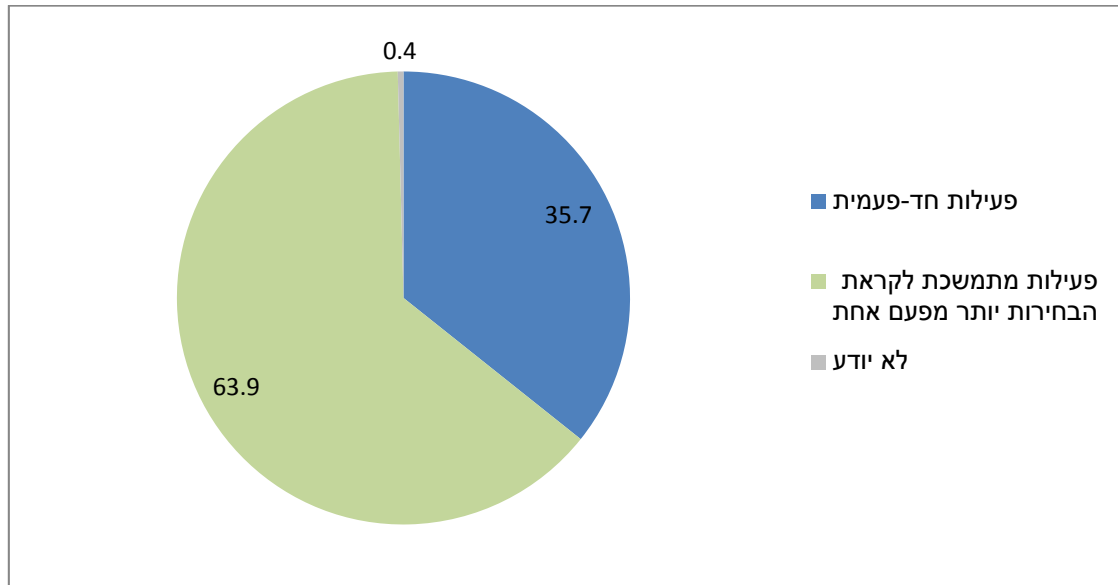
לנוכח העובדה כי רק לאחרונה התקיימו הבחירות לכנסת ה-20, עניין אותנו לדעת באיזו מידה התייחסו בתי הספר לאירוע דמוקרטי חשוב זה. שאלנו על נושא זה בסקר מנהלי החינוך העל-יסודי בגלל חשיבותו לתלמידים שמתקרבים לגיל שתהיה להם זכות בחירה. ואכן, ב-83% מחטיבות הביניים והתיכונים התקיימה פעילות בקשר לבחירות האחרונות לכנסת. הפעילות אמנם התקיימה ברוב בתי הספר בשלושת זרמי החינוך שבדקנו, אך בלט כלפי מטה הזרם הממלכתי-הערבי, שבו התקיימה פעילות ב-57% בלבד מבתי הספר לעומת 82% בזרם הממלכתי-דתי ו-93% בזרם הממלכתי.

תרשים 22 : האם בבית הספר שלכם התקיימו פעילויות בקשר לבחירות האחרונות לכנסת? (אחוזים, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי על-יסודי)

בבתי הספר שהתקיימה בהם פעילות בקשר לבחירות היא הייתה לרוב מתמשכת (64% מבתי הספר). הפעילות הועברה ברוב כיתות הלימוד, ובשיעור גבוה במיוחד בכיתות ט' (98% מן הכיתות), י"א (93%) וי"ב (89%). ב-56% מבתי הספר התקיים שיעור שבועי בנושא, וב-54% התקיים יום שיא – פעמים רבות במתכונת של מדגם בחירות, כמו שעולה מדיווחיהם המילוליים של המנהלים. 8% מבתי הספר יזמו פרויקט חקר בנושא הבחירות לכנסת.

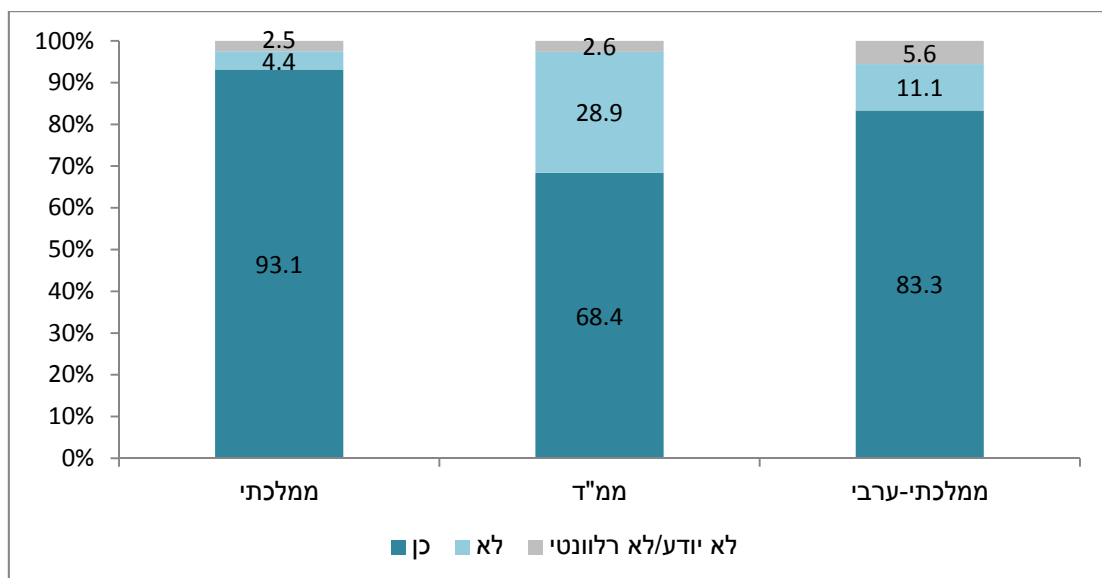
תרשים 23: מה היה היקף הפעילות בנושא הבחירות האחרונות לכנסת? (אחוזים, רק בתי ספר שהתקיימה בהם פעילות בנושא הבחירות, סקר מנהלי על-יסודי)

7. פעילות בנושא סובלנות וגזענות

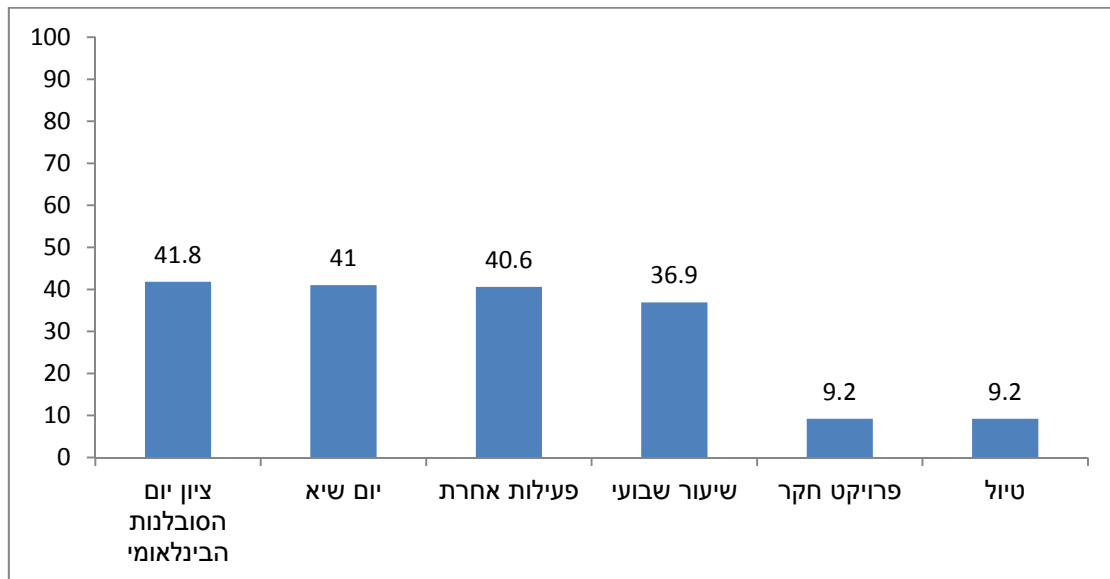
נושא נוסף ששאלנו עליו את מנהלי חטיבות הביניים והתיכונים הוא הפעילות בנושא הסובלנות והמאבק בגזענות. לפי דיווחי המנהלים, ב-84% מבתי הספר העל-יסודיים מתקיימת פעילות בנושא זה. בפילוח על פי זרם חינוך מצאנו כי הפעילות מתקיימת ב-93% מבתי הספר הממלכתיים, ב-83% מבתי הספר בזרם הממלכתי-ערבי ובשיעור מעט נמוך יותר (68%) בזרם הממלכתי-דתי.

תרשים 24: האם בבית הספר שלכם מתקיימות פעילויות בנושא סובלנות וגזענות? (אחוזים, לפי זרם חינוך, סקר מנהלי על-יסודי)

בבתי הספר העל-יסודיים המקיימים פעילות בנושא יותר מ-80% מן המנהלים ענו שהיא התקיימה בכל כיתות הלימוד בבית ספרם. הפעילויות העיקריות שהתקיימו בנושא זה הן ציון יום הסובלנות הבינלאומי (42% מבתי הספר), יום שיא (41%), ושיעור שבועי (37%). ב-43% מבתי הספר שהתקיימה בהם פעילות כלשהי בנושא הסובלנות והגזענות היו מעורבים גורמים שאינם חלק ממערכת החינוך הרשמית.

תרשים 25: אילו פעילויות נערכות בבית ספרך בנושא סובלנות וגזענות? (אחוזים, רק בתי ספר שהתקיימה בהם פעילות בנושא, סקר מנהלי על-יסודי)

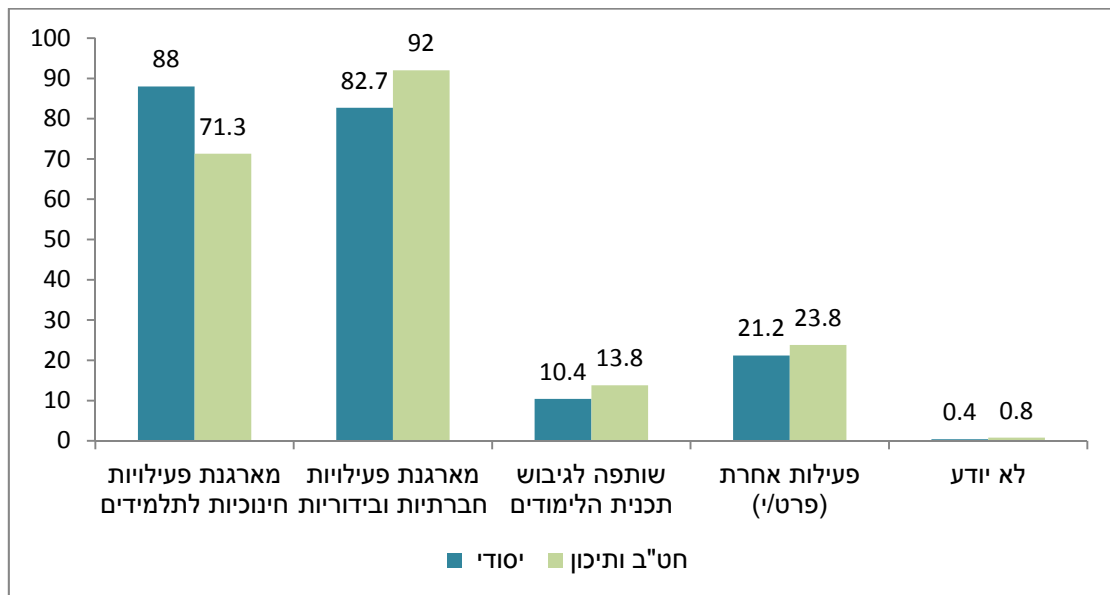
8. מועצת תלמידים

לפי פרסומי משרד החינוך מטרתה של מועצת התלמידים לייצג את תלמידי בית הספר לפני ההנהלה, להגן על זכויות התלמיד, לדאוג לרווחת התלמידים ולפעילות חברתית ולייצג קבוצות ייחודיות בבית הספר.² נוסף על כך מועצת התלמידים היא התנסות מכלי ראשון של התלמידים בפרקטיקות דמוקרטיות. עניין אותנו אפוא להבין מהו היקף פעילותן של מועצות התלמידים וכיצד הן פועלות. 85.5% מהמנהלים בחינוך היסודי ו-88.5% מהמנהלים בחטיבות הביניים ובתיכונים דיווחו כי בבית ספרם פועלת מועצת תלמידים. בפילוח לפי זרם חינוך מצאנו כי בזרם הממלכתי-דתי האחוז מעט נמוך יותר (76% ביסודי, 79% בתיכון) בהשוואה לזרמים הממלכתי והממלכתי-ערבי, שבהם ביותר מ-90% מבתי הספר פועלת מועצת תלמידים.

לדברי המנהלים, פעילותה העיקרית של מועצת התלמידים היא ארגון פעילויות חינוכיות לתלמידים (88% ביסודי, 71% בחטיבות הביניים ובתיכון) וארגון של פעילויות חברתיות ובידוריות (83% ביסודי, 92% בתיכון). בבתי ספר מעטים מועצת התלמידים שותפה לגיבוש תכנית הלימודים (10% ביסודי, 14% בתיכון).

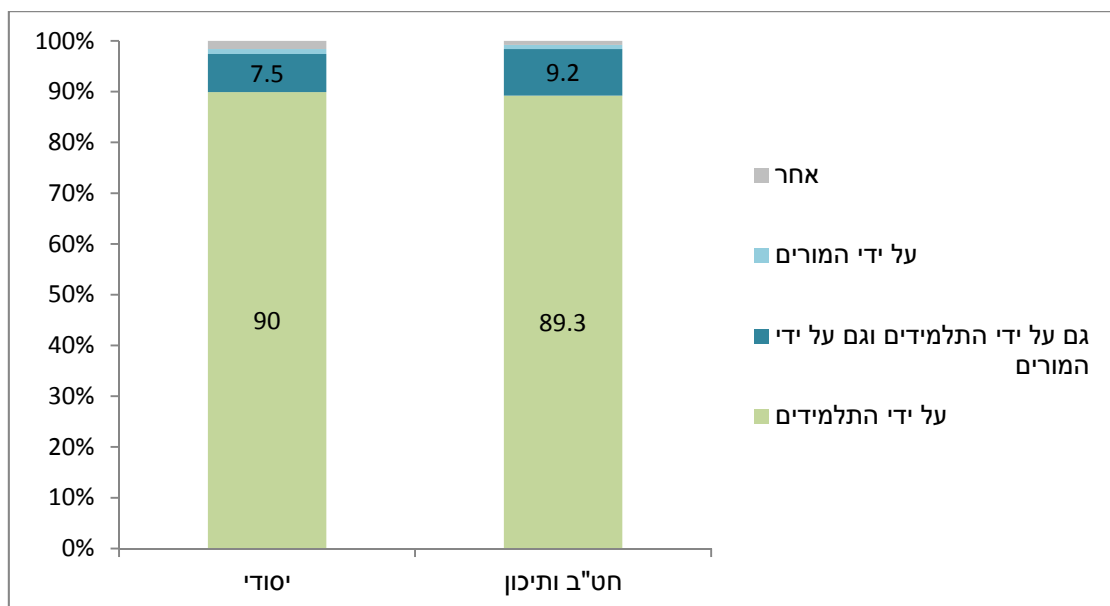
2 מתוך "מועצת תלמידים בבית הספר: מטרות, שיתוף פעולה עם ההנהלה וייצוג במועצה הארצית", אתר משרד החינוך.

תרשים 26: מהם תחומי הפעילות/העיסוק של מועצת התלמידים? (אחוזים), רק בתי ספר שיש בהם מועצת תלמידים, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

ברוב המקרים של בתי הספר התלמידים הם שבחרים את מועצת התלמידים, ללא מעורבות של הנהלת בית הספר (90% מבתי הספר היסודיים, ו-89% מחטיבות הביניים והתיכונים). כמעט בכל בתי הספר יש נציג מטעם בית הספר – מדריך חברתי או אחד המורים – שמלווה את מועצת התלמידים בפעילותה.

תרשים 27: כיצד חברי מועצת התלמידים נבחרים? (אחוזים), רק בתי ספר שיש בהם מועצת תלמידים, סקר מנהלי יסודי וסקר מנהלי על-יסודי)

סיכום

דוח זה, שמבוסס על סקר רחב היקף שנערך בקרב מנהלי בתי ספר בישראל, מציג תמונת מצב של המתרחש במערכת החינוך הישראלית בכל הקשור לחינוך לדמוקרטיה, בעיקר מתוך התבוננות בסוגי הפעילות החינוכית בבתי הספר. הדוח בדק באופן אמפירי מהם סוגי הפעילות והיקף הפעילות בכל אחד מן התחומים השוכנים תחת הכותרת הרחבה של "החינוך לדמוקרטיה".

ככלל מצאנו כי קיימת מנהלי בתי הספר מחויבים מאוד לעיסוק בנושא החינוך לדמוקרטיה, ורובם סבורים כי נושא זה רלוונטי מאוד לתלמידיהם. מחויבות זו באה לידי ביטוי בכך שרוב המנהלים העידו שלימדו בעצמם שיעורים בנושא. עם זאת הכשרת המורים בנושא החינוך לדמוקרטיה לוקה בחסר: רוב המנהלים מעידים כי המורים בבית ספרם אינם משתלמים בנושא זה, וגם כשהם משתלמים, מדובר במספר לא גבוה של מורים מתוך צוות בית הספר.

מאפיין נוסף שבלט בנתונים הוא ההבדל בין הזרמים מבחינת היקף העיסוק בחינוך לדמוקרטיה. ככלל הזרם הממלכתי מצטייר ככזה שהחינוך לדמוקרטיה מתקיים בו בהיקף הנרחב ביותר, כשברוב המקרים הזרם הממלכתי-ערבי עוסק בנושאים אלה במידה בינונית-גבוהה, והזרם הממלכתי-דתי במידה בינונית. כדי להבין טוב יותר את הנקודות לשימור ולשיפור בכל הקשור למצב מערכת החינוך בנושא החינוך לדמוקרטיה, נסכם את הממצאים הכלליים:

1. נושא האזרחות נלמד כמעט בכל בתי הספר, כשברוב המקרים המקצוע נלמד בממוצע בהיקף של שעה עד שעתיים בשבוע. בבתי הספר היסודיים המקצוע נלמד במסגרת השיעורים במקצוע "מולדת, חברה ואזרחות". עם זאת ההגדרה הכוללת של המקצוע מביאה לידי כך שלא פעם בזרמים הממלכתי-דתי וממלכתי-ערבי העיסוק בחינוך לדמוקרטיה במסגרת השיעורים אינו גבוה. בחטיבות הביניים ובבתי הספר התיכוניים מקצוע האזרחות נלמד באופן נרחב בעיקר בכיתות י"א ו-י"ב, כלל הנראה בגלל ההכנה לבחינת הבגרות, וכמעט שאינו נלמד בכיתות ז' ו-ח'. מן הראוי לחשוב אם כדאי ואפשר להביא לכדי כך שמקצוע זה יילמד באופן נרחב יותר גם בכיתות הנמוכות יותר בחינוך העל-יסודי.

2. תכנית "האחר הוא אני" מופעלת באופן נרחב ביותר בבתי הספר היסודיים ובאופן נרחב למדי בחינוך העל-יסודי. במסגרת התכנית קיימת התייחסות רבה לקבוצת בעלי המוגבלויות וההתייחסות בינונית לערבים, לדתיים, ליהודים ולחילונים. בולטת ההתייחסות המצומצמת ל"אחר" הערבי בחינוך הממלכתי-דתי. עוד עולה שרק בשליש מבתי הספר שמפעילים את התכנית מוקדש לנושא שיעור שבועי, וברוב המקרים מדובר בפעילות שיא חד-פעמית.

3. פעילויות בנושאי דמוקרטיה וזכויות דוגמת דיונים בנושאי זכויות האדם, גזענות ונושאים אקטואליים או ביקורים במוסדות שלטון מתקיימים כמעט בכל בתי הספר. בפעילויות אלה משתתפים רוב התלמידים ורוב מורי בית הספר מעורבים בהן. יצוין כי בשליש מן המקרים מעורבים באירועים אלה עמותות וארגונים שאינם חלק ממערכת החינוך הרשמית. יום הזיכרון ליצחק רבין מצוין ברוב בתי הספר, אם כי מעט פחות בזרם הממלכתי-ערבי.

4. מפגשים בין מגזרים – יהודים וערבים, דתיים וחילונים ועוד – מתקיימים ברוב בתי הספר. מפגשים בין ערבים ויהודים מתקיימים במידה בינונית בזרמים הממלכתי והממלכתי-ערבי וכמעט שלא בזרם הממלכתי-דתי. ברוב המקרים המפגש הוא חד-פעמי או שנערכים מפגשים אחדים, ורק באחוז קטן מאוד מן המקרים

הפעילות היא שבועית. כלומר אף שמפגשים מתקיימים, לנוכח היקפם המצומצם עולה השאלה מה מידת האפקטיביות שלהם בכל הנוגע לחינוך לדמוקרטיה.

5. פעילות לקראת הבחירות לכנסת התקיימה ברוב בתי הספר ובאופן נרחב יותר בבתי הספר העל-יסודיים. נתון מעורר מחשבה – בעיקר לנוכח שיעורי ההצבעה הנמוכים בבחירות לכנסת במגזר הערבי בשני העשורים האחרונים – הוא המידה המועטה יחסית של הפעילות לקראת הבחירות לכנסת בבתי הספר הערבים בהשוואה למגזר היהודי.

6. פעילות בנושא סובלנות וגזענות התקיימה ברוב בתי הספר, אם כי באופן מצומצם יותר בזרם הממלכתי-דתי. גם במקרה זה רק בכ-33% מן המקרים ההתייחסות לנושא הייתה במסגרת שיעור שבועי, וברוב המקרים היה מדובר בפעילויות חד-פעמיות ובימי שיא.

7. ברוב בתי הספר פועלת מועצת תלמידים. ברוב המקרים התלמידים הם שבחרים את המועצה ומורה או מדריך חברתי מסגל בית הספר מלווה אותה. ברוב המקרים תפקידה של מועצת התלמידים לארגן תכניות חינוכיות או חברתיות לתלמידים, ורק בבתי ספר מעטים היא שותפה באופן מהותי יותר בדיון בנושאים ניהוליים כמו למשל שותפות בגיבוש תכנית הלימודים.

נספח – שיטת מחקר

סקר מנהלי בתי הספר בישראל הוזמן על ידי פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך על מנת שישמש כבסיס נתונים אמפירי וכמצע לדיון על המתרחש כיום בתחום החינוך לדמוקרטיה בבתי הספר בישראל. הסקר בוצע בפועל על ידי מרכז גוטמן לסקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה בראשות פרופ' תמר הרמן. הסקר נערך ונחת על ידי חנן כהן בהנחיית פרופ' הרמן. הסקר הופץ לנשאלים תוך שימוש בפלטפורמת הסקרים האינטרנטית scout וכלל שתי גרסאות: האחת יועדה למנהלי בתי ספר יסודיים (כיתות א'-ו' או א'-ח') והשנייה למנהלי חטיבות ביניים ותיכונים (כיתות ז'-ט, ז'-י"ב, ט'-י"ב).

הסקרים הופצו בתאריך 7.5.15, על ידי מינהל תקשוב, טכנולוגיה ומערכות מידע במשרד החינוך ל-2222 מנהלי בתי ספר יסודיים ו-1279 מנהלי בתי ספר על-יסודיים. תזכורת נשלחה למנהלים בתאריך 13.5.15. הסקר נסגר למענה בתאריך 15.5.2015. על הסקר ענו במלואו 595 מנהלי ביי"ס יסודי ו-295 מנהלי ביי"ס על-יסודי. לפיכך, שיעור ההיענות לסקר היה 26.7% בקרב מנהלי היסודי ו-23.1% בקרב מנהלי העל-יסודי, שיעור שנחשב גבוה מאוד בסוג כזה של סקרים.

חינוך לדמוקרטיה, ישראל 2015: תמונת מצב

גלי שפיגל כהן

רקע ומטרות

"פורום דב לאוטמן למדיניות בחינוך" שם לעצמו מטרה להעמיד את נושא החינוך לדמוקרטיה בראש סדר היום החינוכי והציבורי. הפורום מבקש לבחון האם מדינת ישראל עושה די כדי לחנך את צעירה להיות אזרחים דמוקרטים? האם וכיצד החינוך לדמוקרטיה יכול להכשיר את אזרחי העתיד של מדינת ישראל? ומהו תפקידה של מערכת החינוך בהקשר זה? לשם כך ערכנו מחקר בקרב מנהלים של בתי ספר יסודיים, חטיבות ביניים ותיכונים, ובעקבותיו שרטטנו תמונת מצב של החינוך לדמוקרטיה בבתי הספר בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי ובחינוך הממלכתי-ערבי.

מתודולוגיה

המחקר היה איכותני וכלל ראיונות עומק. בסך הכול רואיינו חמישים מנהלים של בתי ספר יסודיים, חטיבות ביניים ותיכונים בישראל מהחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי והממלכתי-ערבי כמפורט בטבלה 1.

טבלה 1: המנהלים שרואיינו לפי בתי ספר ומגזרים

מגזר	בתי ספר יסודיים	חטיבת ביניים	תיכון
החינוך הממלכתי	שמונה מנהלים מהפריפריה ומהמרכז	שישה מנהלים מהפריפריה ומהמרכז	שמונה מנהלים : מהפריפריה ומהמרכז. ארבעה מרשות החינוך, אחד מהחינוך ההתיישבותי ושלושה מנהלים של תיכונים מקיפים.
החינוך הממלכתי-דתי	שישה מנהלים מהפריפריה והמרכז	ארבעה מנהלים מהפריפריה והמרכז	ארבעה מנהלים : מהפריפריה ומהמרכז. שני ראשי אולפנה לבנות, ראש ישיבה תיכונית ומנהל בית ספר תיכון מקיף דתי
החינוך הממלכתי-ערבי	שישה מנהלים מהפריפריה והמרכז מתוכם אחד מהמגזר הדרוזי	ארבעה מנהלים מהפריפריה ומהמרכז, מתוכם אחד מהמגזר הבדואי ואחד מהמגזר הדרוזי	ארבעה מנהלים מהפריפריה ומהמרכז. מתוכם מנהל בית ספר נוצרי ומנהל בית ספר בדואי.

הערה

דוח מחקר זה מבוסס על ראיונות עומק, ולכן המסקנות המוצגות כאן אינן בעלות תוקף סטטיסטי, אלא מלמדות על כיווני מחשבה ועל מגמות ומעלות השערות כלליות.

הקדמה

המחקר מציג תמונת מצב של החינוך לדמוקרטיה בבתי הספר בישראל. המפגש בנושא "החינוך לדמוקרטיה" עם אנשי חינוך מכל קצות הארץ נהפך למסע מרתק בין שביליה המפותלים של החברה הישראלית. העיסוק בדמוקרטיה, על מורכבותה ועל עוצמתה, העלה בראיונות סוגיות מורכבות וטעונות ביותר ונגע בעצביה החשופים של החברה הישראלית. הוא חשף את הקונפליקטים, את הסתירות, את השסעים ואת המעמדות, ויותר מכול את הקוטביות, הבלתי אפשרית כמעט, שהחברה בישראל מתמודדת עמה.

ראיונות המחקר נערכו במשך חמישה חודשים, שבמהלכם התקיימו בישראל הבחירות לכנסת ה-20. זו הייתה מערכת בחירות קשה, סוערת, משסעת ורוויית יצרים, וכל אלו השתקפו בראיונות וחידדו את האקלים הדמוקרטי המורכב והקונפליקטואלי המאפיין את מדינת ישראל.

אולם על רקע הקיטוב, הקונפליקטים, הפערים והסתירות שעלו בראיונות בלטה הסכמה אחת, משותפת, אחידה וחד-משמעית: הצורך ב"קול קורא לחינוך לדמוקרטיה בכל בתי הספר" וציפייה להתייחסות ברורה וכוללת של משרד החינוך לנושא זה.

עיקר הממצאים

1. החשיבות שבחינוך לדמוקרטיה

מהראיונות עולה כי רוב מנהלי בתי הספר מייחסים לחינוך לדמוקרטיה חשיבות רבה. עם זה ניכרו ביניהם הבדלים בהתייחסות הרגשית ובתפיסת המהות של המושג "דמוקרטיה" בכלל ובחינוך לדמוקרטיה בפרט: כצו השעה ובראש סדר העדיפויות מכאן, או כחינוך לשיטה שהיא בבחינת "הרע במיעוטו" מכאן; כנושא מורכב וקשה לדיון בכיתה מכאן, או כערך עליון מכאן. כך או כך **כל מנהלי בתי הספר ציינו את החשיבות הגדולה שבחינוך לדמוקרטיה בבית הספר ורובם אף ציינו כי אינם מרוצים ממספר שעות הלימוד המוקצה לנושא בבית ספרם.**

בקרב מנהלים מהחינוך הממלכתי-ערבי הוזכר היבט ייחודי לחשיבות החינוך לדמוקרטיה בקרב מיעוט: **הצורך להכיר את המבנה השלטוני, החוקי, ואת זכויות המיעוטים במדינה ולהבין שידע זה הוא הכלי העיקרי במלחמה על זכויותיהם.** על התלמידים להכיר את החוקים ואת הרשויות כדי שידעו לדרוש את המגיע להם במסגרת החוק ויכירו את האמצעים העומדים לרשותם במשטר דמוקרטי. דוגמה לכך היא הבנת תפקידו של בית המשפט העליון, כרשות המסייעת להשבת זכויות או תיקון עוולות במקרה של אפליה.

2. הקשיים הכרוכים בחינוך לדמוקרטיה

מניתוח החסמים המונעים מצוות בית הספר לעסוק בדמוקרטיה עולים שני גורמים עיקריים: קשיים שמקורם במורכבות המושג, וקשיים שמקורם במערכת החינוך.

קשיים שמקורם במורכבות המושג דמוקרטיה

א. התנגשות בין ערכים

עבור מנהלי בתי הספר המושג "דמוקרטיה" מעלה סוגיות הנושקות להיבטים דתיים, לאומיים וחברתיים וכן לזהותם האישית, לאמונותיהם ולהשתייכותם המגזרית. העיסוק בדמוקרטיה כולל התמודדות עם

קונפליקטים, עם דילמות ועם סתירות, ואלה עלולות להביא לידי התנגשות עם אמונותיהם ותפיסות עולמם. קושי זה בלט בעיקר בקרב מנהלים מהמגזר הממלכתי-דתי והממלכתי-ערבי.

ב. בין כותלי הכיתה הדמוקרטית היא נושא "נפיץ"

ל"דמוקרטיה" ביטויים רבים בחיי היום-יום בחברה הישראלית. היא מציפה סתירות, מאמתת התנגשויות בין ערכים, מחדדת הבדלים ומעלה על פני השטח את הקונפליקטים הפוליטיים, החברתיים, התרבותיים והלאומיים שהחברה הישראלית מתמודדת עמם. נראה כי המורים **חוששים עד מאוד מכניסתן של סוגיות נפיצות אלה לשיח החינוכי בכיתה**, ובמרבית המקרים נמנעים מלהעלות דיון משמעותי בנושא.

תראי את תקופת הבחירות. מאחר שמפלס החרדה של מורים כל כך גבוה, מחוסר הידיעה מה מותר או אסור להגיד, הייתה תופעה של הימנעות. אם לא אדבר, אז לא אפול בלשוני. זאת שערוריה! [...] ראה האירוע של אדם ורטה בטבעון, שלא דובר נכון, לא היה עיסוק של המשרד. במה שגה? לא שגה? האם שגה? לא היה ברור, וכל מה שזה עשה – הפך למסע הפחדה: בואו נשתוק, ולא ניפול בשום בור. המורים פוחדים מכולם – מההורים, מהתלמידים, מהרשות המקומית. במקום שנדע איך להתמודד עם המוקשים, עושים מסלול עוקף מוקשים ואז נשאר כלום (מנהל חטיבת ביניים בחינוך הממלכתי).

החשש מלהיכנס לאזורים מסוכנים בולט בעיקר בקרב מנהלים מהחינוך הממלכתי ערבי, שנמנעים מלעסוק בדמוקרטיה בשל חשש מתגובות התלמידים: **מצד אחד הם חשים מבוכה אל מול שאלותיהם הקשות של התלמידים על אפליה וחוסר שוויון, שאלות שאין להם תשובה להן; ומן הצד האחר הם חוששים שעיסוק בנושא ילבה את התסכול בקרב התלמידים ויגרור ביטויי זעם.**

קורים מקרים שאני אוסף מחנכים, ומורה מעלה דילמה: בשעת חינוך תלמידים אומרים הלוואי ויפלו טילים על המדינה. מסבירים למורה איך הוא אמור להתנהג. המורים מפחדים להגיד ככה או ככה, שיצטוו אותם והם יאבדו את העבודה שלהם, או שיגידו משהו שיגיע לממונים (מנהל תיכון בחינוך הממלכתי-ערבי).

ג. שפת הדמוקרטיה: "שמאלנית מדוברת"

בחינוך הממלכתי-דתי ניכר קושי גדול להשתמש במילה "דמוקרטיה" ולדבר בשפה הדמוקרטית. רוב מרואייני המחקר ממגזר זה ציינו כי דמוקרטיה מתקשרת באופן אסוציאטיבי לשמאל ולחילוניות ונתפסת כמי מזוהה עם "המחנה האחר" ושייכת לו. מרואיינים רבים ציינו כי הם חשים שהשמאל ניכס לעצמו את הדמוקרטיה ומשתמש בה כדי לקדם את האג'נדות החילוניות, הליברליות, האנטי-דתיות שלו:

לצערי הרב לדמוקרטיה יש ניחוח שמאלני חילוני. זאת בעיה. אני מרגיש את זה מאוד בחדר המורים. שימוש במונחים של דמוקרטיה מעורר התנגדות מובנית אצל חלק גדול מהציבור שלנו. לא משנה מה נכון. התחושה היא שהשמאל השתלט על השיח הדמוקרטי,

ולהשתמש במונחים מתוך השפה הזאת זה לא משיג מטרות חינוכיות שאנחנו מעוניינים להשיג (מנהל בחטיבת ביניים בחינוך הממלכתי-דתי).

מראיינים רבים ציינו את ההתנשאות של "המחנכים לדמוקרטיה", המנסים להטיף לחינוך לערכיהם, בזמן שבחינוך הממלכתי-דתי מחנכים לערכים אלו, הנתפסים כערכים יהודיים, ללא מטריית הדמוקרטיה:

יש הרגשה שהם באים ללמד אותי ערכים. לא רוצה שיחנכו אותי. אני מגובש ואני יודע מה טוב לי. לא לעשות אותי יותר מתוקן. אין לי רגשי נחיתות, ואני דמוקרטי, מוסרי וערכי יותר מאחרים. תעזור לי לחנך לערכים שאנחנו ואתם מאמינים. אני מרגיש שכל אלה שאומרים לחנך לדמוקרטיה הם כמו פטרוניים. אומרים: נחנך את המערכת, את האנשים, נעשה אותם דמוקרטים יותר. אנחנו במקום טוב באמצע. לא צריך לחנך אותנו. ממש לא (מנהל בית ספר יסודי בחינוך הממלכתי-דתי).

בשל תחושות אלה, בבתי ספר דתיים רבים נמנעים מלחנך לערכים תחת מטריית הדמוקרטיה ולדבר בשפה הדמוקרטית, ונשארים עם המישור האוניברסלי של הערכים, כפי שהם משתקפים גם בערכי היהדות.

ד. יכולת החברה להכיל ערכים וחינוך לדמוקרטיה
מגזרים שונים מאופיינים בקשיים ייחודיים: כך למשל בחינוך הממלכתי ערבי קיים פער בין ההתנהלות הדמוקרטית של בית הספר – המעודדת שיח, דיאלוג וסובלנות – ובין החברה המסורתית והפטריארכלית, המפרשת לעיתים את תרבות השיח והדיאלוג כחולשת הסמכות. בחינוך הממלכתי ובמידה ניכרת בחינוך הממלכתי-דתי ניכר קושי לעסוק בחינוך לסובלנות וחינוך נגד גזענות כלפי ערבים. כך, על רקע אקלים של שנאה וגילויים רבים של גזענות, העיסוק בתכנים ובערכים שקשורים לסובלנות ולזכויות מיעוטים נעשה קשה אף יותר. קושי זה מתעצם בעיקר בעתות של מלחמה וסכסוכים ביטחוניים.

קשיים שמקורם במערכת החינוך

א. היעדר אמירה ברורה ומחייבת של משרד החינוך
"אם יש הנחיה לחינוך לדמוקרטיה במשרד החינוך, זה בגדר סוד" (מנהל בית ספר יסודי בחינוך הממלכתי). בכל ראיונות המחקר עובר כחוט השני הצורך הממשי של בתי הספר בהתייחסות של משרד החינוך לנושא החינוך לדמוקרטיה. אף שבהנחיות ובתכניות של המשרד, תפקיד בית הספר מוגדר "כתורם לעיצוב זהותם הערכית והתרבותית של התלמידים ולהכשרתם להיות אזרחים בחברה דמוקרטית", כל משתתפי המחקר ציינו כי בשטח אין מורגשת כל התייחסות או הנחיה של משרד החינוך לחנך לדמוקרטיה:

לא בכנסי מנהלים, לא בהשתלמויות מנהלים בחינוך הממלכתי-דתי, ואני נמצא במיליון כנסים, לא זוכר שדובר על דמוקרטיה. (מנהל בית ספר יסודי בחינוך הממלכתי-דתי).

החינוך לדמוקרטיה במרתף. זה תפוח אדמה לוהט. במשרד החינוך חוששים איך יתרגמו את זה, איך בתי ספר לא ייקחו צעד רחוק מדי. (מנהל חטיבת ביניים בחינוך הממלכתי)

המשרד יודע היטב להכניס תכנים. היה פעם שר שרצה להעלות את רמת המתמטיקה, ודרך המנכ"ל הוריד הוראה והפכו את המערכת על פיה שההישגים יעלו. לפני שנתיים היה שר חינוך שדיבר מה זה למידה משמעותית. המשרד יודע למצוא תקציבים לדבר הזה. אני מצפה שזה מה שיעשו. בזמנו היתה מחלקה במשרד של המחלקה של מטה קרמניצר. לדעתי היא נסגרה. לא קיימת היום. (מנהל בית ספר יסודי בחינוך הממלכתי-דתי)

ב. גורמים נוספים שמקשים על שילוב ה"חינוך לדמוקרטיה" בבתי הספר
עומס של תכניות חובה שבתו הספר נמדדים ומבוקרים עליהן; **היעדר הכשרות** מיוחדות **והשתלמויות** בנושא; **מחסור בשעות הוראה** ובתקציב; **היעדר תכניות חדשות** ואטרקטיביות לחינוך לדמוקרטיה; **שחיקה גדולה בעקבות התחלופה התדירה של שרי החינוך** והדגשים שהם מביאים עמם, וחוסר היכולת ליצור תהליכים מתמשכים שמאפשרים הטמעה במערכת.

מנהלי בתי הספר העלו כמה צרכים הכרחיים לחינוך לדמוקרטיה שמשרד החינוך אינו מספק:

- הנחיה ברורה לעסוק בחינוך לדמוקרטיה.
- הגדרת "גבולות השיח על דמוקרטיה" בכיתות: בהיעדר כללי "עשה" ו"אל תעשה" מורים רבים חוששים מלהיכנס לסוגיית הדמוקרטיה בשל הפחד מזליגת הדיון לפוליטיקה ולקונפליקטים אחרים.
- הנחיה, כלים ותכניות: העיסוק בדמוקרטיה דורש הוראה מסוג אחר, הכוללת מיומנויות כגון הנחיה, ניהול קונפליקטים ועיסוק באקטואליה.
- מתן גיבוי למנהלים ולמורים לעסוק בנושאים רגישים בבתי הספר.
- הצבת הנושא במקום ברור בסדרי העדיפויות: בית הספר נתון בעומס גדול של נושאים ותכניות חובה, כך שכיום הנושא נדחק לתחתית סדר היום החינוכי.
- בקרה ופיתוח של כלי מדידה והערכה של החינוך לדמוקרטיה בבתי הספר.

לדברי המנהלים, תהליכים כאלה יביאו לידי הגברת העיסוק בנושא ולהעמדתו במקום גבוה על סולם העדיפויות החינוכי.

3. הלכה למעשה: מה קורה בבתי הספר?

העיסוק בדמוקרטיה, בין שהוא נעשה במוצהר, ובין שהוא נעשה דרך דיון בערכים ללא חיבור ברור לנושא, נעשה בבית הספר בכמה מישורים.

תכניות הליכה

בנושא הדמוקרטיה עוסקים במסגרת מקצועות הליכה :

בבית הספר היסודיים – במידה מועטה בשיעור מולדת בכיתה ד'.

בחטיבות הביניים – בשיעורי אזרחות מכיתה ט' ולעיתים גם בלימודי ההיסטוריה.

בבתי הספר התיכוניים – במסגרת הלימודים לבחינת הבגרות באזרחות. הנושאים הם בעיקר המשטר הדמוקרטי בישראל ובעולם, מבנה המשטר בישראל וסוגיות אחרות שקשורות לדמוקרטיה. נוסף על המבחן החיצוני התלמידים נדרשים לכתוב נייר עמדה ביחס למושג או לסוגיה שנדונה בלימודי האזרחות. בדמוקרטיה עוסקים גם במסגרת לימודי ההיסטוריה, בעיקר בסוגיות שנוגעות בהיבטים של הדמוקרטיה בישראל ובסוגי משטרים. **תלמידים שלומדים לבחינות הבגרות עוסקים אפוא בדמוקרטיה יותר מאחרים.**

מסגרות החינוך הערכי ופעילויות נוספות

ערכים שקשורים לדמוקרטיה נלמדים במגוון מסגרות של החינוך הערכי, בין השאר שיעורי במחנך, כישורי חיים, מפתח הלב ובמסגרת העיסוק באקטואליה. עם זאת מהמחקר עולה כי במקרים רבים **הערכים נדונים מתוך תפיסה של חינוך למידות טובות ולהתנהגות בחברה מתוקנת, ללא העיבוד והחיבור להיבט הדמוקרטי שלהם.**

בבתי הספר היסודיים עוסקים במעגל הקרוב לתלמיד: חצר בית הספר, המשפחה, חברת הילדים, ולא במעגלים מרוחקים מהם. ערכים שקשורים לדמוקרטיה נידונים אפוא לרוב באמצעות עיסוק בנושאים כמו "האחר הוא אני" - במסגרת מפתח הלב או כישורי חיים - וללא התייחסות להקשר הדמוקרטי.

התמקדות בהיבט האוניברסלי, האנושי, של הערכים, משאירה את הדיון באזור בטוח, לא נפיץ, ואילו הכנסת סוגיית הדמוקרטיה לשיח, עלולה להכניס היבטים מאיימים יותר – פוליטיים, חברתיים, לאומיים וכו'.

גם שיעורי האקטואליה, המזמנים דיון בהיבטים שונים של הדמוקרטיה, אינם מתקיימים באופן מובנה, קבוע ומעמיק בבתי הספר היסודיים ובאחדות מחטיבות הביניים, וכשהם מתקיימים, לא מתקיים קישור להיבטים של הדמוקרטיה.

בבתי הספר התיכוניים נראה כי קיים מרחב גדול יותר לנהל שיח ולהתמודד עם המורכבות ועם הקשיים הרבים שהעיסוק בדמוקרטיה מזמן. באחדים מבתי הספר התיכוניים מקיימים שיח מהותי על הדמוקרטיה ועוסקים בסוגיות מורכבות, בדילמות ובקונפליקטים באמצעות פאנלים, ימי עיון, סיורים והרצאות. שיח שקשור לדמוקרטיה מתקיים גם בהתכנסויות, במפגשי בוקר, בשיחות עם הרב על פרשת השבוע ובשיחות לא פורמליות. מהמחקר עולה כי ההיקף ועומק של החינוך לדמוקרטיה **תלויים במידה רבה במחויבותם של מנהל בית הספר והצוות החינוכי לנושא** ובתפיסת עולמם בנוגע למיקום החינוך לדמוקרטיה בסדר היום החינוכי העמוס.

ערוצי מעורבות תלמידים בקביעת תכנים בבית הספר

ברוב בתי הספר יש מועצת התלמידים, הנבחרת בבחירות דמוקרטיות.

בבתי הספר היסודיים מושם דגש, טרם הבחירות, על מהות הבחירות הדמוקרטיות.

נציגי התלמידים הם גורם מחבר בין התלמידים להנהלת בית הספר וגם מעורבים בקביעת תכנים במישור החברתי והתרבותי. מעורבות התלמידים מתרחבת בחטיבות הגבוהות.

בבתי הספר התיכוניים ניכרה מעורבות של התלמידים בהכנסת תכנים ופעילויות נוספות. תלמידי התיכון מבקשים לעתים להכניס נושאים פוליטיים לתוך חצר בית הספר, וברוב המקרים בית הספר מאפשר זאת מתוך תפיסה חינוכית של מעורבות ותפיסה דמוקרטית של חופש הביטוי (החתמת עצומות, פעילויות מחאה, השתתפות בהפגנות, מפגני הזדהות).

באולפנה יש שיח משותף, שיחה של הרב – שיחות כיתתיות שתלמידות מעלות על פי הצורך נושאים שהן בוחרות. לפני שנה הייתה יוזמה לעשות מחאה לעניין שחרור פולארד. גיבשו צוות של ארבע בנות שהיו אחראיות, ועבדו כמו מועצה. עכשיו, לטובת ההפגנה של הימין בשבוע שעבר, היה דיון. שלוש בנות הובילו את העניין, יזמו, הזמינו אוטובוסים. כשהצוות מוצאים לנכון שזה חשוב, נותנים את הבמה והם פועלים (מנהל בית ספר בחינוך הממלכתי-דתי).

מנהלים מהחינוך הממלכתי-ערבי מייחסים חשיבות רבה למתן האפשרות לתלמידים להביע כעס ומחאה ולהוציא קיטור בבית הספר. לתפיסתם, ביטוי המחאה בין כותלי בית הספר, מאפשר פירוק של הזעם באופן מעודן ותיעול הרגשות הקשים לכיוונים חינוכיים וערכיים, ומונע פורקן של הזעם והתסכול ברחוב, באופן שעלול להתלקח לכדי אלימות והסלמה:

באוקטובר שנה שעברה, 2013, ביום הזיכרון למאורעות אוקטובר, מועצת תלמידים הציעה פעילות על המאורעות. באו עם תכנית. נתתי הנחיות ברורות: מבחינתי מאושר, רק בלי הסתה. הנחיתי לא לעבור על העקרונות, ותלמידים יעבירו פעילות בפקוח מורה. נתתי מנדט למורה [...] מבחינתי זאת הייתה המטרה. שתלמידים יתבטאו כאן במסגרת בית הספר, המסגרת שאחראית ומחנכת, ולא יצאו ברחוב, ולא יזרקו גרגר. אכן. (מנהל תיכון בחינוך הממלכתי-ערבי)

מפגשים רב-תרבותיים

למרות החשיבות הרבה שהמנהלים מייחסים לקיום מפגשים רב-תרבותיים, מהמחקר ניכר קושי גדול לקיימם. פעילות של מפגשים נתפסת כמורכבת, קשה לארגון, ובעיקר קשה להכלה, בעיקר כשמדובר במפגשים בין תלמידים יהודים לערבים.

נראה כי קיים "מדרג סמוי של מורכבות מפגשים": מפגשים בין דתיים לחילוניים נתפסים כקלים ולא מאיימים. לאחר מכן במדרג מפגשים עם דרוזים, אחריהם המפגשים עם בדואים, ובסוף שרשרת המורכבות מצויים המפגשים בין בתי ספר יהודיים לבתי ספר מן המגזר הערבי שבהם לומדים ילדים מוסלמים.

בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים כמעט ולא מתקיימים מפגשים בין תלמידים יהודים לתלמידים ערבים. בתיכונים ניכרת עלייה מסוימת, בין השאר בזכות מעורבותן של הרשויות המקומיות ובעיקר רשתות החינוך, שיוזמות ולעתים מממנות את המפגשים.

בחינוך הממלכתי-דתי ניכר קושי גדול ובמקרים רבים התנגדות רבה במיוחד למפגשים עם תלמידים ערבים. תיכונים מן הזרם הזה שמקיימים מפגשים עם תלמידים ערבים הגדירו עצמם כמוסדות חינוכיים הידועים במגזר כפלורליסטיים וליברליים במיוחד, והם בבחינת "היוצא מן הכלל המעיד על הכלל". בחינוך הממלכתי-ערבי ניכר כי מתקיימים מפגשים עם תלמידים יהודים בהיקף גדול יותר. רוב המנהלים ציינו כי נתקלו לא פעם בקושי למצוא בתי ספר יהודיים שיסכימו להיפגש.

התמודדות עם גילויי גזענות

בבתי הספר הגזענות מתבטאת בכמה היבטים ורמות: בתוך בית הספר קיימת גזענות בין עדתית, בעיקר כלפי תלמידים אתיופים; ומחוץ לבית הספר קיימת גזענות כלפי מיעוטים, בעיקר ערבים. התגובה לגילויי גזענות היא בשני מישורים: המישור הערכי חינוכי - שיחה אישית/ כיתתית/ שכבתית שמטרתה לחנך ולהנחיל ערכים של סובלנות; והמישור המשמעותי - זימון ההורים לשיחה ובהתאם לחומרת הגזענות גם השעיה מבית הספר - זמנית או לצמיתות.

מנהלים מה**חינוך הממלכתי-דתי** (בעיקר בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה) ציינו את גילויי הגזענות הרבים שהם נתקלים בהם בבית הספר ואת הקושי הגדול בטיפול בהם. לא פעם הגזענות מושפעת מחיכוך אלים עם ערבים וממצב ביטחוני מורכב, שמחזק סטראוטיפים ומעורר תחושות של שנאה ונקמה. אקלים מורכב זה, הופך את החינוך נגד גזענות כלפי ערבים, במסגרת בית הספר, לקשה במיוחד. מדברי רוב המנהלים ממגזר זה עולה כי המסר העולה מבית הספר הוא שלילה של ביטויי הגזענות, והתגובה העיקרית היא שיח חינוכי, שמטרתו להכיל את המקום הרגשי שהתלמידים נמצאים בו ומשם לנסות להנחיל ערכים של סובלנות.

מנהלים מה**חינוך הממלכתי-ערבי** ציינו כי הם נדרשים להתמודד עם הגזענות משני כיוונים:

- גזענות הולכת ומתרחבת כלפי ערבים בחברה הישראלית, שהתלמידים נחשפים אליה באמצעי התקשורת, ברחוב ובכנסת, ושיאה באמירה של ראש הממשלה ביום הבחירות.
- גילויי גזענות של תלמידים כלפי היהודים ובעיקר אמירות קשות ביחס למדינה.

המנהלים ציינו כי הם קרועים בין חשיבות שהם רואים במתן האפשרות לתלמידים לבטא את תסכולם, ובין הצורך למתן, להרגיע את האווירה ולתת לתלמידים מענה של תקווה ואופטימיות. נראה שבדרך כלל בתי הספר משתדלים שלא לנקוט עמדה חד-צדדית ומנסים למתן, לעודד הידברות וסובלנות ולהתנגד ל אלימות.

ציון יום הזיכרון ליצחק רבין

בהקשר זה ניכרו הבדלים בין המגזרים:

בחינוך הממלכתי ניכרה תפיסת חשיבות גדולה לקיים את יום הזיכרון. ברוב בתי הספר מקיימים טקס לזכרו של רבין ובמהלכו של היום (ולעתים גם בימים שלפניו) עוסקים בשיחות עם המנחים, במעגלי שיח ובמרכזי

למידה בתכנים שקשורים בדמוקרטיה: חופש הביטוי ומגבלות חופש הביטוי, הסתה, סובלנות, חינוך נגד אלימות, דרכי מחאה לגיטימיות וגם עיסוק ברבין האדם והמנהיג.

בחינוך הממלכתי-דתי עומק והיקף העיסוק ביום הזיכרון משתנה בין בתי הספר. בתי ספר רבים אינם מקיימים טקס זיכרון, ובהשוואה לחינוך הממלכתי, השיח מינורי ומצומצם יותר. בקרב רוב המנהלים ממגזר זה בלטה מורכבות רגשית ויחס דו-ערכי כלפי ציון יום הזיכרון. מצד אחד ניכרה הכרה רבה בחשיבות שבחינוך נגד שפיכות דמים בכלל ורצח מנהיג במדינה בפרט וכן חינוך לחופש הביטוי, חינוך נגד אלימות ובעד סובלנות; מן הצד האחר ניכר שקיים קושי להזכיר את יום הזיכרון ולציין ברמה הערכית, הטקסית והחינוכית. ביטוי לקושי עולה מדבריהם של מנהלים בחינוך הממלכתי-הדתי:

תאריך משמעותי במערכת החינוך י"ב בחשוון, 4 בנובמבר. בחינוך הדתי לא הזכירו אף פעם שהיום הזה הוא יום פטירת רחל אימנו, לא אני ולא חבריי. מאז יום רבין "ניזכרו" במערכת הדתית שזה יום פטירת רחל אימנו, אז מזכירים את היום הזה, בקישור לרחל אימנו, מתוך תפיסת עולם לא דמוקרטית, ובעצם הדברים הללו מאוד משמעותיים. אני אומר שזאת הדרך להתחמק מהחובה לחינוך לדמוקרטיה, שיש דעות אחרות, שיש אנשים אחרים. זאת התחמקות ממשימה חשובה שמוטלת על כולנו: הקפדנות לשמור על יום רבין. זה לא הדאגה לזכרו של רבין, אלא לצביון והערכים הנצחיים שצריך להתחנך לאורם (מנהל בית ספר יסודי בחינוך הממלכתי-דתי).

רחל אימנו זכתה שרבין נרצח ביום פטירתה. כולם נזכרו לציין את יום פטירתה. זה נובע מהרגשה של חוסר איזון, האשמה, הטראומה של השתלטות על השיח. כשאנחנו מדברים על הדבר הזה [הדמוקרטיה], אז מדברים על זה בשפה לא רלוונטית עבורנו. אני מתעקש כל שנה לציין את יום רצח רבין. התייחסות להיבט הרצח, שפיכות הדמים, שיגאל אמיר עשה פשע כנגד כולנו, הכלי הכי לא דמוקרטי שאפשר להשתמש בו. כל שנה אני מדבר על משהו אחר. (מנהל תיכון בחינוך הממלכתי-דתי)

נראה שהקושי הכרוך בציון יום הזיכרון לרבין מקורו בתחושתם של המנהלים שהציבור שלהם מואשם ברצח, בדו-ערכיות שהם חשים כלפי רבין ומורשתו, ובעיקר בתחושה שהשיח הדמוקרטי וערכי הדמוקרטיה הופקעו מהם ונעשו נחלתו של השמאל החילוני. כשבכל זאת מציינים את יום הזיכרון, התכנים הם: רבין האיש, רצח גדליה, סוגיות של תורה ומדינה, חופש הביטוי, איסור שפיכות דמים, סובלנות ומניעת אלימות.

בחינוך הממלכתי-ערבי לרוב לא מתקיים טקס זיכרון, וברוב בתי הספר העיסוק מצומצם ומינורי. עם זאת, כאשר דנים בנושא, התכנים העולים הם: רבין האיש, חופש הביטוי, הסתה והחתירה לשלום.

4. חינוך אופטימלי לדמוקרטיה: נקודת מבטם של מנהלי בתי הספר

רוב המנהלים ציינו כי כדי להטמיע ערכים של דמוקרטיה ולקדם תפיסות והתנהגויות דמוקרטיות, יש להתייחס לחינוך לדמוקרטיה בהתאם לעקרונות האלה:

- הכנסת לימודי הדמוקרטיה **כתכנית מחייבת** של משרד החינוך.
- בניית תכנית לחינוך לדמוקרטיה לא כתחום דעת אחד, אלא **כנושא חוצה דיסציפלינות**, שנלמד ומעובד שוב ושוב במקצועות השונים.
- שילוב היבטים של חינוך לדמוקרטיה גם **בתכנית החינוך לערכים**.

- הדגשת היבטים דמוקרטיים בבית הספר כארגון והדגשתם בהקשר הדמוקרטי: "לא ללמד על", "לעשות את" (מועצת תלמידים, עידוד דיאלוג פתוח, מתן אפשרות בחירה של תכנים - חוגים במערכת).
- חינוך סביב דילמות וקונפליקטים: יצירת מעורבות רגשית להפנמת הערכים (מעגלי שיח, דיונים לא פורמליים, שולחנות עגולים).
- יצירת תהליך הכשרה של חדר המורים וליווי צמוד וממושך.
- הערכה ומדידה: פיתוח כלי הערכה למדידת החינוך לדמוקרטיה בדרכים ייחודיות לעידוד התכנית.

כנס דב לאוטמן
למדיניות החינוך

חינוך לדמוקרטיה

חינוך לדמוקרטיה: מה עלינו לעשות?

חינוך לערכים דמוקרטיים ומאבק בגזענות באמצעות חינוך

מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס

קיץ 2014 סימן נקודת שפל בציבוריות הישראלית בכל הנוגע לתהומות שאליהן צלל השיח הציבורי. רמות השנאה, הגזענות והפילוג שנחשפו בקרב אזרחי ישראל – רצח הנער מחמד אבו-ח'דיר, הקריאות הפומביות לנקמה בערבים לאחר חטיפת שלושת הנערים בגוש עציון ובמהלך "צוק איתן", ובכלל זה גילויי האלימות והבריונות ברחובות כלפי ערבים וכלפי מפגינים שמתנגדים למלחמה – היו שיאן של תהליך הקצנה רב שנים, שאפשר היה להבחין בהתהוותו ברשתות החברתיות. תופעות אלה מצביעות על נקודת תורפה קשה ב-DNA הדמוקרטי הישראלי – היעדר הפנמה של ערכיה הבסיסיים ביותר של הדמוקרטיה: כבוד האדם באשר הוא אדם, שוויון ערך האדם, כיבוד האחר והשונה. סקרים מעודכנים מציינים תמונה מדאיגה באשר לתפיסות הרווחות בציבור בנוגע לערך השוויון. לפי מדד הדמוקרטיה האחרון, כ-36% מהציבור היהודי "מסכים מאוד" או "די מסכים" להיגד "מקובל עליי שישאל, כמדינה יהודית, תזרים יותר תקציבים ליישובים יהודיים מאשר ליישובים ערביים" (בקרב אוכלוסייה דתית תמכו בהיגד כ-50% מהנשאלים). כך גם רוב מוחלט (74%) מהיהודים בישראל סבורים שהחלטות באשר לשלום ולביטחון צריכות להתקבל ב"רוב יהודי", וכ-64% כשמדובר בהחלטות גורליות בנושאי שיטת הממשל ומבנה הכלכלה (מדד הדמוקרטיה, 2014).¹

המערכת האמורה להבנות את האתוס הדמוקרטי של אזרחי ישראל בתחילת דרכם היא מערכת החינוך, שכן היא המופקדת על החינוך בשנים שבהן דמותם ותפיסותיהם של האזרחים והאזרחיות לעתיד מתעצבות. על כן בשעת משבר זו מתבקש חשבון נפש במערכת החינוך והתמודדות עם השאלה: האם היא מגשימה את תפקידה לחינוך לדמוקרטיה? האם תפיסת הדמוקרטיה במערכת היא כזאת שמעבירה את המסר של שוויון בין בני האדם, כבוד האדם וקבלת השונה? האם המערכת משכילה לחנך את צעירי ישראל לאהבת המולדת, להזדהות עם אופייה של המדינה כמדינת לאום של העם היהודי (או לפחות להבנה כזאת), ובה בעת לתפיסת המדינה כמדינה דמוקרטית-ליברלית, שמחויבת לשוויון זכויות והזדמנויות לכלל אזרחיה ולכיבוד הקבוצות הלא-יהודיות בתוכה? האם הגישה הרווחת, המדגישה את הניגוד ואת המתח בין יהודיות המדינה ובין היותה מדינה דמוקרטית, היא הגישה הנכונה מבחינה חינוכית?

דומה כי גם כיום, כמעט עשרים שנה אחרי שפורסם ואומץ הדוח **להיות אזרחים: חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל**, לא הונחה בישראל תשתית משמעותית למושג "אזרח". בהיעדר חוקה, בהיעדר הסכמות חברתיות רחבות, מערכת החינוך מתקשה להתמודד בהצלחה עם אתגר החינוך האזרחי-דמוקרטי. בהקשר זה ברצוננו להצביע על כמה מוקדים של בעיות:

ישראל כמדינת לאום ובה מיעוט ערבי-פלסטיני

היותה של ישראל מדינה יהודית – כשההצטרפות לעם היהודי עוברת דרך הצטרפות לדת היהודית – יוצרת קושי אינהרנטי מבחינת המיעוטים הלא-יהודיים בישראל. קושי מיוחד קיים בכל הנוגע ליחסו של הרוב היהודי לאוכלוסייה הערבית-פלסטינית, המזוהה עם העם הפלסטיני, שבישראל נתפס כאויב. סכסוך

1 תמר הרמן, אלה היר, חנן כהן, גלעד בארי ויובל לבל, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2014**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2014.

מתמשך כזה – שכיום פתרונו אינו נראה לעין, ויש גורסים שאיננו פתיר כלל – הוא מתכון לשחיקה מתמשכת בתפיסה האוניברסלית של שוויון ערך האדם באשר הוא אדם ובתפיסתם של אזרחי המדינה הערבים כאזרחים שווי זכויות. ראשית נדרשת ההבנה שמציאות זו משפיעה לרעה על תפיסתם האזרחית של כלל תושבי המדינה, שכן במצב זה, כדי להעמיד ולבסס תפיסה אזרחית, נדרש מאמץ מיוחד. אבל בכך אין די, ומאמץ כזה צריך להיות כפול ומכופל לנוכח מכלול תכניה של מערכת החינוך, שבכל שנות הלימוד מדגישה הן בתכנים הנלמדים והן באווירה, המתבטאת בטקסים ובציון חגים וימי מועד, את אופייה היהודי של המדינה. אופי זה עשוי ללבוש פנים, לפי המחנכים והחומר הנלמד, של פרטיקולריזם קיצוני, לאומנות, התנשאות ואיבה לאחר.

כדי למנוע קלקול חמור בתחום האזרחי והדמוקרטי, ככל שמדגישים יותר את הפרטיקולרי ואת הייחודי, כך חייבים להדגיש במקביל את הכללי ואת המשותף. כל עוד מערכת החינוך מעמידה את המתחנכת בפני חלופות מתחרות של מדינת לאום או "מדינת כל אזרחיה", אין סיכוי לחינוך דמוקרטי בישראל. חייבים להבין שהיותה של ישראל מדינת לאום אינה סותרת את היותה, במקביל ובו זמנית, מדינה של כלל אזרחיה. אם היא אינה מדינת כל אזרחיה, היא אינה דמוקרטית. בלי העמדת אופייה הדמוקרטי של המדינה כערך יסודי, מהותי וחיוני, כערך קיומי, בלעדיו-אין, לא ניתן יהיה להבטיח את הדמוקרטיה הישראלית, התלויה בהכרח במידת מחויבותם של אזרחיה לתפיסה הדמוקרטית. מערכת החינוך חייבת להביא לידי הפנמת מעמדם המיוחד של אזרחי המדינה הפלסטינים כאזרחים שווי זכויות במדינה, כמי שתורמים לבניין הארץ ולפיתוחה וכמי שלפי מיטב הנתונים וההערכות של גורמי הביטחון אינם מסכנים את ביטחון המדינה. כדי למנוע דמוניזציה של הפלסטינים, שמסכלת כל מאמץ חינוכי-דמוקרטי, אין מנוס מהצגה הוגנת של הנרטיב הפלסטיני מתוך התמודדות ביקורתית עמו.

זיהוי הדמוקרטיה וזכויות האדם כערך "של השמאל"

בשנים האחרונות נוצר בישראל זיהוי בין ערכי הדמוקרטיה המהותית ושיח זכויות האדם ובין ה"שמאל". לכן עיסוק בסוגיות אלה מקבל נופך "פוליטי-מפלגתי". זיהוי זה מביא לידי כך שמורים נוהרים מלעסוק בסוגיות שעלולות לעורר מחלוקת ולהביא לידי תגובות שליליות של תלמידים והורים. למורים ולמנהלים יש תמריץ, בכל הנוגע לחינוך לדמוקרטיה, לעסוק בעיקר בעניינים "נייטרליים" ובנושאים שנוגעים בנהלים ובמוסדות כגון הכרעת הרוב, בחירות, הפרדת רשויות וסמכויות המוסדות. בה בעת הם נמנעים מלעסוק בתכנים מהותיים, רכים יותר, כמו זכויות האדם והאזרח, שוויון או נושאים שנתפסים ככאלה המזוהים פוליטית עם ה"שמאל". ברור שגישה זו גוזרת עוני תוכני על לימודי הדמוקרטיה והאזרחות ומציגה לתלמידים גישה חלקית ופגומה של הדמוקרטיה. היא מדירה מן התחום את חלקיו היותר עסיסיים, היותר מאתגרים והיותר מעניינים.

מדובר בתפיסה מעוותת מבחינה עניינית ומנוגדת להיסטוריה הציונית, שבה נושאי דגל חשובים של תורת זכויות האדם היו מנהיגי הימין הציוני. היא מסוכנת מאין כמוה, שכן במקום להתייחס אל הדמוקרטיה כאל תשתית של הסכמה רחבה, נהפכה הדמוקרטיה, במובנה המהותי, לנושא שנוי במחלוקת, לחלק מזירת המריבה הפוליטית. גישה זו מביאה בהכרח לידי תפיסות אנטי-דמוקרטיות בקרב הלומדים. כך במקום לחזק את יסודותיה הדמוקרטיים של האזרחות, היא חותרת תחתם.

פחד והיעדר מגע בין אוכלוסיות

החברה הישראלית היא חברה רב-תרבותית, שבאופן יחסי מעניקה אוטונומיה לזרמים ולקבוצות בחברה, ויש בכך מן החיוב. עם זאת תוצר לוואי בעייתי מאוד של הפרדה זו הוא שברוב המקרים ההפרדה בין מסגרות חינוך לפי קבוצות או לפי השקפה מביאה לידי מצב שבו בנות ובני הקבוצות אינן נתקלים כמעט אלה באלה. כך מתפתחות תופעות של בורות, דעות קדומות וסטראוטיפים – שמציגים את האחר כנחות ומסוכן – וכן של פחד, איבה ועוינות.

לימודי דמוקרטיה בזרמים שאינם ממלכתיים

שאלת לימודי הליב"ה בבתי ספר לא-ממלכתיים זכתה לטיפול כסוגיה משפטית-חוקתית שנוגעת לזכות לחינוך ולמידת חובתה של המדינה לממן חינוך לא ממלכתי. אבל בהקשר זה עולה גם השאלה הערכית, שאלת המדיניות: האם מכל מערכות החינוך אכן מצופה להנחיל ערכים דמוקרטיים? האם ערכים אלה כוללים את שוויון ערך האדם, את שוויון הזכויות האזרחי, את הכבוד לאחר? בהמשך לכל האמור לעיל ברצוננו להציע כמה קווי פתרון ראשוניים שיש לשקול ושעמם יש להתמודד, במטרה לנסות ולשנות את המצב המשברי שאליו נקלעו מערכת החינוך והספרה הציבורית כולה:

1. החזרת הדמוקרטיה אל לב ההסכמה הישראלית הרחבה. המסר של המנהיגות הלאומית והמנהיגות החינוכית צריך להיות: ישראל היא בה בעת מדינת הלאום של העם היהודי ומדינה דמוקרטית של כלל אזרחיה.
2. חיזוק החינוך לערכים דמוקרטיים באמצעות שילוב של השיח הדמוקרטי בכל מקצועות הלימוד, ולא דווקא ב"מקצוע האזרחות". מדובר במאמץ מערכתי שיביא לידי עיסוק בסוגיות של ערכים דמוקרטיים בכלל המקצועות הנלמדים.
3. חינוך לאזרחות ולדמוקרטיה מגיל צעיר ככל האפשר: מהגן דרך תכנית הלימודים בכל שנות הלימודים בבית הספר היסודי. עיכוב במאמץ החינוכי ונטישת הגילים הצעירים עלולים להביא לידי "החמצת הרכבת".
4. ביסוס לימודי הדמוקרטיה על משנתם של מנהיגים והוגי דעות ממגוון הזרמים האידאולוגיים והפוליטיים במטרה לנתק את הקישור הנעשה היום בין דמוקרטיה וזכויות אדם ובין ה"שמאל". התכנים הדמוקרטיים, הפרוצדורליים והמהותיים, מוסכמים מעבר לחילוקי דעות פוליטיים. דמוקרטיה במדינת לאום אינה דמוקרטיה נכה. יש למקד מאמץ חינוכי בהדגשת המשותף, ההרמוני והמפרה הדדית בין יהודיותה של המדינה ובין אופייה הדמוקרטי. כך למשל הערכים של כבוד אנושי שווה לכל בני האדם, חינויותה של חירות לאומית, היחס השווה ללא-יהודי החי במדינה יהודית, הצורך בהגבלת השלטון, כפיפות השלטון לחוק, לצדק ולחסד, עקרון האחראיות האישית, החובה לדאוג לחלש – כל אלה מעוגנים, ובאופן מרשים ביותר, במסורת היהודית.
5. התוויית מדיניות באשר לקיום מפגשים משמעותיים של עשייה משותפת בין קבוצות בחברה ככלי להפחתה של בורות, דעות קדומות, פחד ואיבה. הדרכים שיש לבחון לשם כך הן הכרת התרבות והשפה של ה"אחר" ושילוב מורים מאוכלוסיות אחרות.
6. השקעת מאמצים רבים בהכשרת מורים לשם הנחלת ערכי הדמוקרטיה.
7. פיתוח אסטרטגיות רחבות וצורות להתמודדות עם גילויי גזענות בגן ובבית הספר.
8. הקמת מסגרת לשיח בין הזרמים השונים של החינוך בישראל: מה אנו מבקשים להנחיל, מעבר למיוחד ולייחודי, לאזרחים ולאזרחיות בישראל?

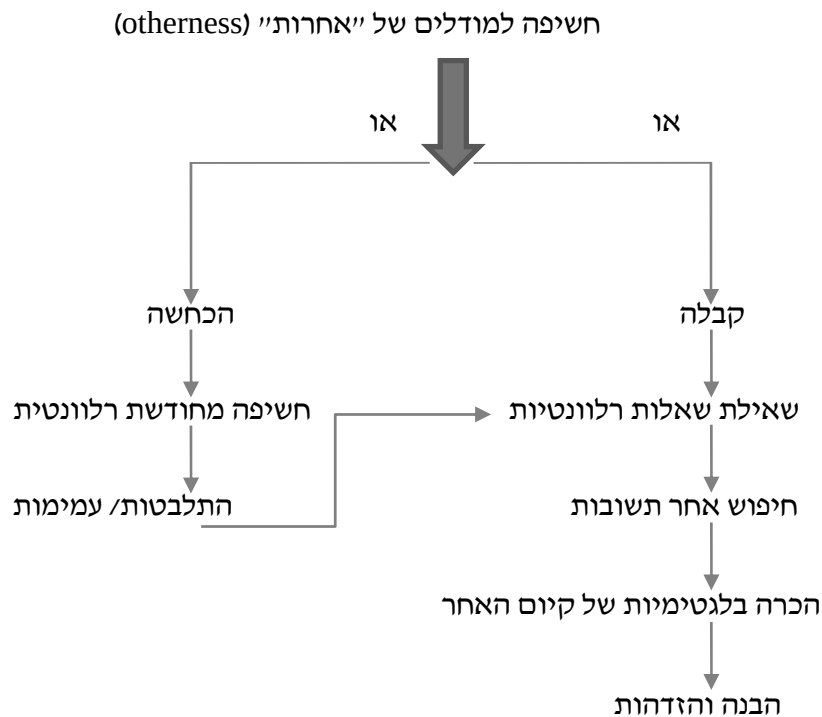
חינוך לדמוקרטיה: תרשים מקוצר לתהליך למידה ארוך דליה פדילה

התשתית לחינוך לדמוקרטיה היא תשתית ערכית שמבוססת על חזון של חברה משותפת ויעדים פדגוגיים וחברתיים שניתנים למדידה והערכה. בין החזון של חינוך מעין זה ובין השגת יעדיו היישומים מתרחש תהליך למידה, שאנו מצפים שיניב אדם שמכבד אחרות (otherness) ושונות ובשל לבחור ולקבל החלטות בהקשר דמוקרטי ומעצים.

כיום המרחק בין בוגרי מערכת החינוך ובין דמות הבוגר הרצוי גדול. זאת ועוד, החברה הישראלית משוסעת ואף עוברת טלטלות רבות שמאיימות על מרקמה החברתי והפוליטי, אבל דווקא משום כך תהליך הלמידה חשוב ביותר, כדי שהלומד יוכל להתגבר על האתגרים שהמציאות מזמנת לו. תהליך רכישת הערכים הדמוקרטיים חייב להיות משולב אפוא בתהליך רכישתם של כלים מעשיים לניהול הקונפליקטים שבין המציאות לדמות הבוגר הרצוי, אידאל החינוך.

תרשים הזרימה המובא כאן הוא כלי להבנה ולהטמעה של תהליך למידה משמעותי במסגרת החינוך לדמוקרטיה. המודל מושתת על שלבי ההתפתחות הקוגניטיבית שנוצרת כשתבניות חשיבה חדשות נוצרות ומחליפות את תבניות החשיבה הישנות.

תהליך הלמידה

1. בשלב הראשון התלמיד נחשף למודלים של "אחרות", כלומר מודלים של שונות תרבותית ואתנית שמתקיימת במרחב הציבורי המקומי וגם במרחבים בין-לאומיים.
 2. בשלב השני הוא עלול לחוש הכחשה - התחושה שמודלים אלה אינם רלוונטיים ואינם שייכים למרחב האישי שלו.
 3. כדי להתמודד עם תחושת ההכחשה צריך ליצור סביבה שתאפשר חשיפה שרלוונטית יותר ללומד.
 4. חשיפה מחודשת אמנם עלולה להביא לידי עמימות או התלבטות, אבל זה הזמן להתחבר לשלב שאלת השאלות בנוגע לאני/ האחר/ רוב/ מיעוט/ ערכים/ והתנהגות.
 5. החיפוש אחרי התשובות בשלב הבא - יביא לידי הכרה בלגיטימציה של קיום האחר.
 6. מכאן להבנה ולהזדהות.
- הבנה והזדהות אפשריות כשאנו מכירים בלגיטימציה של האחר, שזהותו נתפסת כלגיטימית. תלמידים יוכלו להכיר בלגיטימציה של האחר רק לאחר שילמדו עליו, ישאלו שאלות, יקשיבו לנקודת המבט שלו ולהשקפת עולמו. באופן זה תבניות חשיבה חדשות מחליפות את הדעות הקדומות והשטחיות שיש ללומדים על מי שהוא שונה מהם.

כל שלב מהשלבים בתרשים יכול להיות הפיך, שכן הלומדים אינם חיים בווקום. וזו בדיוק אחריותו של המורה או המדריך להקנות להם את הכלים וליצור את התנאים הנאותים להכרה במורכבויות וברגישויות שיתעוררו בתהליך הלמידה.

אין מדובר כאן בתאוריה של תהליך הלמידה בחינוך לדמוקרטיה. זו הצעה לסדר אפשרי בתהליך משמעותי אך מורכב ולא מובן מאליו שעלינו להזמין את הלומד לעבור. חשוב לציין כי הכנסת השפה של הדמוקרטיה ושל חינוך לחיים משותפים אל השיח האזרחי למשל על ידי כנס זה, אות הנשיא ויוזמות ממלכתיות אחרות היא ברוכה. יש בה כדי להפחית מההתנגשות בין למידה לדמוקרטיה ובין המציאות, בתקווה ששיח זה יהפוך למציאות החדשה.

נדרשת פעולה מערכתית מקיפה

מיכל ברק

אזרחים שמחויבים לדמוקרטיה הם המנוע של המשטר הדמוקרטי. ללא אזרחים דמוקרטים לא תהיה דמוקרטיה, שכן הם שמעניקים את הסמכות לרשויות השלטון, הם שמעשירים את הדיון הציבורי, הם שנותנים את הלגיטימציה לבתי המשפט. ביחסים בינם לבין עצמם, בין יחידים ובין קהילות האזרחים יוצרים את מסכת החיים הדמוקרטית הן במרחב הפרטי והן בזה הציבורי.

כנס זה עניינו הכשרת אזרחי העתיד להיות בוגרים שמחויבים לדמוקרטיה, מאמינים בערכיה ומברכים על המורכבות הגלומה בה. אזרחים שמעריכים את הגיוון בחברה הישראלית ושואפים לשותפות בין קהילותיה. ככל חברה, גם מדינת ישראל פועלת כדי להכניס את תלמידיה בשערי החברה הדמוקרטית והמגוונת שאליה יצטרפו בבגרותם. כמו חברות רבות אחרות, גם החברה הישראלית מתלבטת איך לעשות זאת. בשונה ממדינות אחרות, ישראל היא דמוקרטיה צעירה שאין לה מסורת ותרבות דמוקרטיות ארוכות שנים.

תוך כדי ההכנות לכנס פגשתי אנשי חינוך ממגוון רחב של קבוצות בחברה הישראלית: מורים, מנהלים, עובדים בארגוני החברה האזרחית ועובדי משרד החינוך והרשויות המקומיות. שמעתי מהם דאגה כנה ועמוקה על שבתי הספר שלנו אינם עושים די כדי לחנך את אזרחי העתיד להיות אזרחים דמוקרטים. שמעתי שערכים דמוקרטיים שוב אינם נחלת הכלל, אלא חלק מהמחלוקות הפוליטיות, הלאומיות והמפלגתיות המפלגות את החברה הישראלית.

אנשי חינוך בבתי הספר הערביים שחרדים לגורל הדמוקרטיה הישראלית סיפרו על הקושי לחנך את בני הנוער להאמין בשיטה הדמוקרטית כשמציאות חייהם היא של חוסר שוויון וחוסר כבוד. בני נוער אלו חשים לא אחת ניכור ממוסדות המדינה – שמגדירה עצמה מדינה יהודית ומתייחסת אליהם כאל זרים ולא רצויים – ואינם מאמינים בערכי הדמוקרטיה.

אנשי חינוך בבתי הספר הממלכתיים-דתיים שחרדים אף הם לגורל הדמוקרטיה הישראלית סיפרו כי אחרי רצח רבין הורחקה קהילתם מהדמוקרטיה, שהם חשים שתויגו כלא-דמוקרטים. אחדים איבדו אמון בדמוקרטיה בעקבות ההתנתקות, וגם הנוער חש מנותק מערכים דמוקרטיים. בשל כל אלה בישיבות ובאולפנות קשה לעסוק בערכים דמוקרטיים. זאת ועוד, הדמוקרטיה כמו שהיא מוצגת בספרי הלימוד היא דמוקרטיה ליברלית, שמדגישה את זכויות האדם ולכן אינה מתאימה להשקפת העולם הדתית שלאורה הם מחנכים: השקפת עולם שבה השייכות לקהילה חשובה מהפרט.

אנשי חינוך בבתי ספר חרדים סיפרו על קהילה שאף שהיא מאדירה את המחלוקת, חרדה מפני ערעור על סמכות ומפני חשיבה ביקורתית באופן שמונע אותה מלעסוק בערכים דמוקרטיים.

ובבתי הספר הממלכתיים היהודיים-חילוניים סיפרו אנשי החינוך על פחד ועל היעדר מבט מערכתי. הם חוששים מלעסוק בערכים כגון שוויון בין בני אדם והגנה על המיעוט מפני הרוב, שכן התלמידים עלולים להשמיע אמירות שהם כמחנכים לא ידעו איך להתמודד עמן; הם חוששים מאובדן שליטה; חוששים מהורים זועמים שסבורים שהדמוקרטיה היא שמאלנית ולכן אסור לעסוק בה במערכת חינוך ממלכתית; חוששים שלא יזכו לתמיכתו של משרד החינוך כי אין קריאה ברורה לחנך לערכים דמוקרטיים. הם סבורים שהמשימה לחנך את הנוער להיות גאה במורשתו היהודית ובזהותו הלאומית-ציונית איננה מתיישבת בהכרח עם ערכים דמוקרטיים, ויש להעדיף אותה על פניהם.

במהלך ההכנות לכנס למדתי כי אנשי חינוך רבים חרדים מגילויים של אלימות ושנאת האחר שנשמעים בבתי הספר. הם תוהים כיצד עליהם לחנך את הנוער לסובלנות ולקבלת האחר שעה שבני נוער אלו אינם מכירים ילדים בני גילם מהקבוצות האחרות ואינם נפגשים עמם. יהודי אינו יודע דבר על אורחות חייו של הערבי, חילוני אינו מכיר ואינו מבין את תפיסת עולמו של החרדי. ממנהלים שכינסנו שמענו כי חילונים מפחדים מדתיים, מפחדים מחרדים, מפחדים מערבים, מפחדים מעובדים זרים, מפחדים מהומואים, מפחדים משחורים, מפחדים מעולים, מפחדים מפליטים, מפחדים מוותיקים. ואלה רק החילונים. הדתיים מפחדים מחילונים, מפחדים מחרדים, מפחדים מערבים, מפחדים מעובדים זרים וכך הלאה והלאה, מעגלים של פחד שמבוסס על בורות ומזין שנאה. האלימות וביטוייה הולכים ומתחזקים עד שהם נעשים כמעט לגיטימיים ומאיימים על כל אחד ואחת מאתנו כשייכים לקבוצת מיעוט כלשהי.

מדינת ישראל מעולם לא לקחה אחריות לטפל בנגע שפשה בה, והאלימות ושנאת האחר הם תוצאה של הזנחה ארוכת שנים בשדה החינוך, באכיפה ובשיח הציבורי. לא נעשה די למען הכרה עמוקה בכבוד האדם באשר הוא אדם, למען התייחסות שוויונית לאזרחות הישראלית, הכלה של מגוון נקודות המבט בחברה הישראלית, הפנמת ערכי הדמוקרטיה וזכויות האדם.

זו מציאות של משבר, והיא מחייבת קריאה ברורה ונוקבת לסדר יום חינוכי דמוקרטי שמקדם שותפות בין קהילות החברה. בכל בתי הספר יש להציב את החינוך לערכים דמוקרטיים כבסיס משותף שאינו נתון במחלוקת, אבל כל בית ספר וכל קהילה יתאימו את הדיון לדרך, למסורת ולשפה השגורים אצלם. כך נדרשת התאמה של הערכים הדמוקרטיים לשפתם של הישיבה הדתית, הסמינר החרדי ובית הספר הערבי. אסור להתעלם מן ההבדלים, אך אסור לאפשר ניכור מערכי הדמוקרטיה, שהיא המסד המאפשר לכולנו שותפות במדינה.

בבתי הספר בישראל יש אין-ספור דוגמאות לעשייה חינוכית משמעותית. מנהלים ומורים משקיעים מחשבה ומשאבים ופועלים להפגיש בין בני נוער מקהילות שונות, ללמד על מגוון הקבוצות בחברה הישראלית, לצאת למסעות ולטיולים להכרת החברה הישראלית על גווניה, ולהתמודדות עם השנאה ועם הפחד. ארגוני החברה האזרחית פועלים בתקציב מוגבל, אבל הם מציעים לבתי ספר מגוון תכניות חינוך שמטרתן העמקת המחויבות לערכים דמוקרטיים, חיבור בין הדמוקרטיה למקורות היהדות והיכרות עם השונה ועם הזר. גם במשרד החינוך וברשויות המקומיות רבים פועלים לקידום המטרות האלה. מדובר באנשי חינוך אמיצים מכל שדרות המערכת שיוזמים ומחפשים דרכים להפוך את החינוך לערכים דמוקרטיים ולשותפות בין הקהילות לנושא מרכזי שעומד בראש סדר היום החינוכי בישראל. ואולם בסופו של דבר מדובר באוסף פעולות שחסרה בו ראייה מערכתית ושלמה.

הדיון בכנס הזה מבקש ללמוד מניסיונם של אנשי החינוך הרבים האלה. נבחן כיצד אפשר להפוך את עשייתם החינוכית לנחלת הכלל, לפעולה מערכתית ומקיפה. מה נדרש כדי שכל בתי הספר יוכלו להתחבר לערכים דמוקרטיים וכיצד אפשר להתגבר על החסמים ועל החששות הרבים? כיצד לשדר מסר אחיד אבל לאפשר התאמה וגיוון?

כדי להתמודד עם שנאת האחר על מערכת החינוך לזמן לכל תלמיד, מורה ופרח הוראה מפגשים משמעותיים עם עמיתיהם מהקהילות האחרות. יש מגוון רחב של דרכים למוסס את חומות ההפרדה בין הקהילות בחברה הישראלית, ונדרשת יוזמה מערכתית מקיפה בכיוון זה. מפגש משמעותי הוא בעיניי כזה שיש בו לא רק היכרות ואמפתיה, אלא מתן לגיטימציה ברורה למגוון רחב של זהויות ישראליות: תלמידים שהם ישראלים חרדים, מורים שהם ישראלים פלסטינים ופרחי הוראה שהם ישראלים רוסים. יתרה מזאת,

נדרש להציג חזון, אופק חיובי ורצוי לשאוף אליו. זהו אופק של חיים במשותף של כל הקהילות והגוונים בחברה הישראלית, ומשמעותו עידוד השאיפה להכיר את בני הקהילות האחרות, את נקודת מבטם, ועידוד לחוש אמפתיה לכאבם. זהו חזון שלפיו חברה רב-תרבותית ומגוונת היא מקור לעושר ולגאוה, והדמוקרטיה היא העוגן להגשמת החיים המשותפים.

תכניות הלימודים במערכת החינוך נמנעות מכל מה שנחשד בפוליטיות. כתוצאה מכך תלמידינו בורים בנושאים שעל סדר היום הציבורי, ומורינו חוששים מלדון בסוגיות הבוערות להם. יש לשנות את תכנית הלימודים ולהוסיף דיון אמיץ וגלוי בנושאים כמו היחסים בין מזרחים ואשכנזים, הסכסוך הישראלי-פלסטיני, פמיניזם, מדיניות כלכלית וחברתית ועוד. עלינו לוודא שבוגרי מערכת החינוך הישראלית לא יסבלו מבורות בכל הנוגע למציאות חייהם. כמו כן יש להוסיף תכנים של ערכי הדמוקרטיה למן גיל הגן ועד סיום התיכון ולשלבם בתכנית הלימודים, בטקסים, באורחות החיים של בית הספר, בטיולים ובספורט.

כשיצאתי לדרך שאלתי את עצמי אם במציאות הישראלית המורכבת והשסועה אפשר להניח על כתפיהם של מורים ומנהלים את המשימה של הצלת הדמוקרטיה. פגשתי אנשי חינוך רבים שעשו מעשה ולקחו עליהם את המשימה בתחושה של שליחות עמוקה. על מערכת החינוך והממשלה להתייבב מאחוריהם. כדי להפיג את החשש ולהתמודד עם החסמים של מחנכים בבתי הספר הממלכתיים, הממלכתיים-דתיים, דוברי הערבית והחרדים – חיוני שמערכת החינוך תשדר מסר ברור, תתמוך בעשייה חינוכית זו ותעודד ותמריץ את העוסקים בדבר.

חינוך דמוקרטי בישראל – לא מה שחושבים

יצחק גייגר

הדמוקרטיה הישראלית היא דמוקרטיה ותיקה וחזקה לפי כל אמות המידה האקדמיות, ולפחות בעשורים הבאים היא צפויה להישאר כזאת. חשוב לומר זאת כבר כעת כי זה כמה עשורים נשמעות התרעות על הסכנה הנשקפת לדמוקרטיה הישראלית. אין לזלזל בנימוקי המתריעים ותמיד טוב לחשוש, אבל רצף ההתרעות מביא לידי אי-אמון בהם ומעורר תהייה בדבר מניעיהם.

האתגרים העומדים לפני הדמוקרטיה כעת שונים מאלו שעמדו לפניו בעבר, ובהתאם משתנים גם האתגרים העומדים לפני החינוך הדמוקרטי. בכלל האתגרים העכשוויים החדשים אפשר לציין את ההתמודדות עם טרור חובק עולם שמסתייע בכלים דמוקרטיים לערעור המדינות הדמוקרטיות; הגירה של אוכלוסיות ששואפות לשמר את תרבותן העוינת את עקרונות הדמוקרטיה אל עבר דמוקרטיות ותיקות; ריבוי טבעי שלילי במדינות הדמוקרטיות והזדקנות של האוכלוסיות הוותיקות, שחונכו על מחויבות לעקרונות הדמוקרטיה; היחלשות הסולידריות החברתית והתחזקות מתחים בין קבוצות במדינות דמוקרטיות; ערעור על יסודות התרבות המערבית, שעל יסודותיה צמחו המדינות הדמוקרטיות; ונטייה למשפטיזציה ולהעברת סמכויות מנבחר ציבור לפקידים ממונים ולמערכת המשפט, שהם אליטיסטיים מטבעם. בישראל הדמוקרטיה מתמודדת גם עם איום מתמיד על קיומה הפיזי ועם שלילה ערכית של עצם הזכות לקיומה (ולא רק עם איום מתמיד על זכותה להתקיים כמדינת לאום יהודית).

דמוקרטיה איננה "טבעית", ולכן זקוקה לטיפול בכל מדינה דמוקרטית, גם בישראל. חשוב אפוא לטפח את החינוך הדמוקרטי, אבל חשוב לעשות זאת באופן מושכל ולא בלחץ ובבהילות. מאמר זה עוסק בשני היבטים של החינוך הדמוקרטי: מהות הדמוקרטיה ופדגוגיה.

מהות הדמוקרטיה: כדי לחנך לדמוקרטיה צריך להגדיר מהי דמוקרטיה

הגדרה: הדמוקרטיה שצריך לחנך אליה היא זו של אברהם לינקולן, שטען שהדמוקרטיה היא "שלטון העם, על ידי העם, למען העם". במילים אחרות, דמוקרטיה היא במהותה צורת שלטון שמאפשרת להחליף את השולטים על ידי בחירות מחזוריות, כלליות, שוות וחשאיות מתוך התמודדות חופשית ושווה של מועמדים ורשימות. אבל לדמוקרטיה יש גם הגדרות אחרות, בכללן כאלה שמבקשות להציג ערכים של חירות ושוויון כחלק בלתי נפרד ממנה. לכן חיזוק החינוך הדמוקרטי מחייב הכרה בזכות קיומן של דעות שונות על עצם הגדרת הדמוקרטיה ומהותה.

הכרה כזאת אינה מובנת מאליה במערכת החינוך הישראלית, בייחוד בהוראת האזרחות,¹ המשדרת מסר, סמוי בעיקרו, של העדפת הגדרת הדמוקרטיה הליברלית-אינדיבידואליסטית וזלזול בהגדרות אחרות ואף התעלמות מהן. אכן, לא מעט אנשי הגות, אקדמיה, תקשורת ומשפט רואים בדמוקרטיה אך ורק את זו הליברלית-אינדיבידואליסטית, ואלה השפיעו על צמצום השיח הדמוקרטי בחינוך האזרחי והדמוקרטי עד כה. אבל מערכת החינוך הישראלית, הפועלת בדמוקרטיה רפובליקנית במהותה – הן בפועל והן בשל תפיסתם העצמית של רוב אזרחיה, בוודאי היהודים – חייבת, לטובת החינוך לדמוקרטיה, להתעלם מהתפיסה הרווחת באליטות ולהכיר בזכות קיומן גם של הגדרות אחרות.

1 גם בתכנית המעודכנת מתשע"א.

לצורך להפנים שקיימת מחלוקת לגיטימית על הגדרת הדמוקרטיה יש גם סיבות אחרות:

- **הבנת הטענות על הסכנה לדמוקרטיה.** לעתים קרובות אין מדובר בסכנה לדמוקרטיה, אלא לגוון מסוים שלה, בעיקר הליברלי-אינדיבידואליסטי. כך לדוגמה היו שהצביעו על כמה מהצעות החוק בכנסת ה-18 (2009-2013) כפוגעות בדמוקרטיה.² ואולם לנוכח הגדרת הדמוקרטיה שהובאה כאן, כל שאפשר לטעון הוא שלפחות אחדות מהצעות אלה היו עשויות לפגוע ברכיבים ליברליים-אינדיבידואליסטיים בה, אך לא בדמוקרטיה עצמה.³ משמעות הבחנה זאת לחינוך לדמוקרטיה היא שבמערכת החינוך אפשר להשתמש בהצעות אלו כדוגמאות למחלוקות על הגדרת הדמוקרטיה, ולא כדוגמאות לפגיעה ברורה בה.
 - **צמצום המתח בין דמוקרטיה ובין השקפות עולם וערכים אחרים.** דרישה לאמץ את הדמוקרטיה הליברלית-אינדיבידואליסטית כ"הדמוקרטיה" בה"א הידיעה מעמתת בין הדמוקרטיה ובין השקפות עולם וערכים שאינם ליברליים-אינדיבידואליסטיים כמו השקפות עולם וערכים דתיים (אסלאמיים, יהודיים), שמרניים, קהילתיים, רב-תרבותיים ואחרים – השקפות עולם וערכים שמקובלים על רוב אזרחי ישראל, יהודים ובני מיעוטים כאחד. הכרה בזכות קיומן של כמה הגדרות לדמוקרטיה מקטינה את המתח ומאפשרת להרחיב את מעגל התמיכה הדמוקרטי. צמצום מתח זה מאפשר חינוך דמוקרטי שאינו מזוהה עם השקפת עולם אחת – קרי ליברלית אינדיבידואליסטית ובלשון העממית: שמאלנית – במערכת החינוך; מקל לא רק על הלימוד של רכיבי הדמוקרטיה, אלא גם על הפנמתם; ומאפשר למוסדות חינוך, למורים ולתלמידים לא לראות בחינוך דמוקרטי חינוך שמבקש להמיר דת, ערכים והשקפות עולם, אלא להעשיר את התלמידים ברכיבים התנהגותיים וערכיים נוספים.
- צמצום מתח זה חשוב בהקשר הישראלי בשל המתח האפשרי בין דמוקרטיה ובין לאומיות בכלל ולאומיות אתנית בפרט, כלומר בין הרכיב היהודי-ציוני ובין הרכיב הדמוקרטי של מדינת ישראל. אחדות מהאליטות בישראל טענו שמדינת לאום אתנית-תרבותית אינה יכולה, מעצם הגדרתה, להיות דמוקרטית בגלל הפגיעה בניטרליות הערכית של המדינה ובגלל אפליה בין הלאום האתני-תרבותי שהמדינה מזוהה עמו – על ערכיו, תרבותו, דתו, שפתו וזיקתו לבני התפוצה שלו, שבאים לידי ביטוי בחוקי המדינה, בסמליה, במוסדותיה ובמדיניותה – ובין לאומים אתניים-תרבותיים אחרים שזוכים לכל היותר לסיוע של המדינה בטיפוח רכיביהם הייחודיים (=זכויות מיעוטים). מעניין שאף שזו טענה כללית, היא מופנית בראש ובראשונה – ואולי אף באופן בלעדי – כלפי מדינת ישראל.⁴
- אבל טענה זאת מתבססת על הגדרות מסוימות של דמוקרטיה, כאלה שמחייבות ניטרליות שלה (גישה ליברלית-אינדיבידואליסטית) או ביטוי זהה במרחב הציבורי לכל הלאומים האתניים או לכל הקבוצות האתניות, הלשוניות, התרבותיות והדתיות (גישה רב-תרבותית), הגדרות שלמעשה שוללות מרוב

2 כמו "חוק החרם", הקובע כי קריאה להטלת חרם על ישראל היא עוולה אזרחית; "חוק הנכבה", המטיל סנקציות כספיות על גופים מתוקצבים שיערכו אירועים שמציינים את יום הקמת המדינה כיום אבל; או חוק שקובע תקופת צינון לעיתונאים בכירים שמבקשים להתמודד בבחירות לכנסת. לדיון במכלול הצעות החוק אלו ראו עמיר פוקס, דנה בלאנדר ומרדכי קרמניצר, **חקיקה אנטי-דמוקרטית בכנסת ה-18 (2009-2013)**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015.

3 לא למותר לציין כי לאחרונה אישר הרכב מורחב של בג"ץ (תשעה שופטים) פה אחד עתירה נגד רוב סעיפי חוק החרם מתוך ביטול סעיף אחד בו.

4 כך רבים מהשוללים את הגדרתה של מדינת ישראל כמדינת לאום אתנית תומכים בה בעת בהקמתה של מדינת לאום אתנית פלסטינית בצדה (או במקומה) של מדינת ישראל.

הדמוקרטיה הוותיקה והחדשה את זכותן להיחשב דמוקרטיות. זו תוצאה לא סבירה בעליל שפוגעת ברכיבים דמוקרטיים חשובים כמו הכרעת הרוב, זכותו של כל לאום למדינה משלו שבה יוכל לבטא את תרבותו-דתו-שפתו במרחב הציבורי וזכותו לביטחון כקולקטיב שיכול להגן על עצמו. זאת ועוד, לפי הגדרות שונות של דמוקרטיה מדינה אינה חייבת להיות ניטרלית מבחינה ערכית – ואף אינה יכולה להיות כזאת – והשוויון הנדרש בדמוקרטיה מצטמצם לזכויות הפרט בלבד ואינו כולל שוויון בין קבוצות. חיזוק החינוך לדמוקרטיה בישראל חייב אפוא להימנע מלהיתפס כמחייב את התלמיד לבחור בין דמוקרטיה ובין לאומיות וציונות או בין דמוקרטיה לדתיות.

- **חיזוק החינוך הביקורתי.** חינוך ביקורתי הוא חינוך שמבקש לבחון עמדות שונות מתוך גישה פתוחה, מקשיבה ומכבדת. הפנמת זכות קיומן של הגדרות שונות יאפשר חינוך ביקורתי לכל ההגדרות לדמוקרטיה, בכללן הליברלית-אינדיבידואליסטית, שעד לאחרונה קשה היה לבקר אותה הן משום שהוצגה כהגדרה יחידה לדמוקרטיה, והן משום שתלמידים ומורים לא הכירו חלופות שמאפשרות לבחור גם את ההגדרה הליברלית-אינדיבידואליסטית.

חינוך ביקורתי יאפשר לתלמיד להבחין שבאחדות מהסוגיות השנויות במחלוקת ושהן אחת העמדות הוצגה כמתחייבת מהדמוקרטיה, מדובר בעצם בניצול אי-רצונם של אנשים להיתפס כאנטי-דמוקרטיים כדי להגן על עמדה שבעצם מתבססת על השקפות עולם אחרות (בעיקר ליברליזם) או על אינטרסים של אליטה. כך למשל תמיכה בדמוקרטיה אינה מחייבת הכרה בזוגות חד-מיניים כמשפחה, מתן אפשרות לאישה להמית עוברים (בשפה העממית: הפלה) כרצונה, הפקדת הייעוץ המשפטי לממשלה והתביעה בידי אותו אדם והתנגדות להקמת בית משפט לחוקה. במילים אחרות, מחלוקות שנתפסות כמחלוקות בין דמוקרטיה לערך או לאינטרס וכמעטויות על הדמוקרטיה הן בעצם מחלוקות לגיטימיות בתוך הדמוקרטיה.

בהקשר זה אפשר להיעזר בדוגמאות שכבר הבאנו ובדוגמאות אחרות כדי לחזק את יכולת הבחנתו של התלמיד באחד האיומים הגדולים על יכולת הביקורתיות שלו: "התקינות הפוליטית" (Political PC = correctness). התקינות הפוליטית מבקשת למנוע אפליה ופגיעה בקבוצות באמצעות שינוי השיח מתוך הימנעות משימוש בביטויים ובכינויים מסוימים, אך לעתים היא מנוצלת כדי לפגוע בחופש הביטוי, למנוע דיון ולהשליט עמדות מסוימות. דוגמה מובהקת של השנים האחרונות היא הימנעותו של הממשל בארצות הברית, בהנחייתו של הנשיא אובמה, מלהשתמש בביטוי "טרור אסלאמי". בישראל התקינות הפוליטית באה לידי ביטוי למשל בשימוש במונח "הפלה" כתחליף להמתת עובר ברחם אמו ובביטוי "משפחה חדשה" לכל מערכת יחסים שאיננה בין גבר לאישה.

הקשר: כל משטר דמוקרטי נוצר ומתפתח על רקע דמוגרפי, גאוגרפי, היסטורי, תרבותי וערכי מסוים. על כן טבעי שמשטרים דמוקרטיים ייבדלו אלו מאלו ברכיבים שונים, כשלכל אחד יתרונות וחסרונות משלו. חיזוק החינוך הדמוקרטי מחייב אפוא הכרה בזכות קיומם של ביטויים שונים של משטר דמוקרטי ובצורך להתחשב ברקע של כל מדינה ומדינה. הכרה בזכות קיומם של גוונים במשטר הדמוקרטי שוללת הצגת דגם דמוקרטי אידאלי, שמנותק מהקשרים כאלה, דגם שלא יוכל להתממש לעולם. כל אלו אינם מובנים מאליהם במערכת החינוך הישראלית, הנוטה, בהשפעת הליברליזם האינדיבידואליסטי, להציג דגם אידאלי של דמוקרטיה, בכלל זה בשיעורי האזרחות.

התובנה שדמוקרטיה נוצרת ומתפתחת מתוך הקשר מעודדת מחשבה על ההכרח בחינוך דמוקרטי מותאם לאוכלוסיית התלמידים, לקהילת המוצא שלהם ולצוות ההוראה. מובן שבכיתת לימוד בהרצליה פיתוח, ברהט, בקריית ארבע, בחצור הגלילית, בדלית אל-כרמל ובנצרת אי-אפשר לחנך לדמוקרטיה באותה הדרך. ואף על פי כן הוראת האזרחות בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה הייתה עד לאחרונה הוראה אחידה. רק בשנים האחרונות החלה להתפתח ההבנה שראוי לעודד חינוך דמוקרטי ואזרחי שמותאם לבית הספר, וצריך להרחיב התאמה זו.

מכיוון שרוב אזרחי המדינה יהודים, חשוב לחנך לדמוקרטיה בזיקה ליהדות. היהדות הייתה – ועדיין – מקור השראה לרבים מהוגי הדעות הדמוקרטים, ומודעות לזיקה זאת יכולה לחזק את התמיכה של התלמידים בדמוקרטיה. זאת ועוד, הזיקה ליהדות יכולה להעשיר את הדיון בסוגיות שעולות על סדר היום, גם הדמוקרטי, על ידי הצגת זווית ראייה ערכית נוספת, שונה מזו של החינוך הדמוקרטי הליברלי-אינדיבידואליסטי. מובן כי ביהדות יש רכיבים שאינם מעודדים דמוקרטיה וקיימות פרשנויות לא רק בנוגע למהות הדמוקרטיה, אלא גם בנוגע למהות היהדות; אך עדיין אפשר לבסס אצל התלמיד את ההבנה כי בעידן המודרני המשטר הדמוקרטי הוא המשטר המועדף על יהודים דתיים.

תשתית ערכית: המשטר הדמוקרטי מבוסס על תשתית ערכית בסיסית. תשתית ערכית זו כוללת התייחסות לאדם כנברא בצלם א-לוהים וכן ערכים של חירות, שוויון, פלורליזם וסובלנות – ערכים שנרכשים בעיקר במקצועות הלימוד ההומניסטיים (ספרות, היסטוריה תנ"ך וכדומה) ובשיעורי חינוך. חיזוק הדמוקרטיה מחייב חיזוק התשתית הערכית, ואולם בשנים האחרונות במדינות הדמוקרטיות וגם בישראל קרנם של המקצועות ההומניסטיים יורדת, מה שמוביל לידי החלשתם במערכת החינוך. זאת ועוד, תפיסות רלטיביסטיות – שמקורן בתפיסות פוסט-מודרניות, פוסט-קולוניאליות ומגדריות – משפיעות על החברה הישראלית ועל מערכת החינוך שלה ומערערות את האמון במוחלטות של ערכים כלשהם ובזכות לחנך אליהם, ובכך מערערות (לפחות) בעקיפין גם את האמון בדמוקרטיה.

תשתית חברתית: משטר דמוקרטי מתקיים במסגרת חברתית נתונה, ולכן מבוסס על כישורים חברתיים בסיסיים, בין היתר נאמנות, אחריות, הגינות, יושר, שיתוף פעולה, משפחתיות וחברות. כישורים חברתיים אלו נרכשים מתוך התנסות במסגרות חברתיות שמחייבות שיתוף פעולה והדדיות ובראשם המשפחה, תנועות הנוער ומסגרות החינוך. חיזוק הדמוקרטיה מחייב אפוא חיזוק הכישורים החברתיים וחיזוק המסגרות החברתיות הקיימות ובראשן תנועות הנוער והמשפחה (וכן הקהילה, במקומות שהיא קיימת או שאפשר ליצור אותה).

אבל מתברר שהתהליך הפוך דווקא. המסגרות החברתיות – בייחוד המשפחה (אישה וגבר) והקהילה – הולכות ונחלשות ועמן גם הכישורים החברתיים. זאת ועוד, הציבור הישראלי, ובכלל זה בני הנוער, חשופים לאמצעי התקשורת המעודדים דפוסי פעולה אנוכיים על פני שיתוף פעולה, נאמנות, יושר והגינות (כמו ברוב "תכניות המציאות" [בלעז: ריאליטי]); וגם שיח הזכויות הליברלי מעודד, שלא בכוונה, אנוכיות שמתמקדת ב"מה שמגיע לי". פגיעה אחרת בפיתוח כישורים חברתיים מקורה בריבוי השהייה מול מסכי המחשב והטלפונים החכמים וכן באינטראקציות ברשתות החברתיות, שכן אלו מחליפות מגע אנושי ישיר ומסגרות חברתיות מציאותיות.

היחלשות האמון בזולת, ביושרו, בהגינותו ובכוונותיו הטובות מערערת את האמון במוסדות הדמוקרטיים הקיימים ובכוונותיהם הטובות של נבחריו הציבור ובעלי התפקידים במוסדות השלטון הדמוקרטי. בכך נסללת הדרך לערעור על הדמוקרטיה עצמה. לדעתנו, להיחלשות זאת שני מקורות: ערכים שמטפחים את התפיסות הרלטיביסטיות שהוזכרו למעלה; ואמצעי התקשורת, המבליטים את הליקויים ואת הצדדים האפלים במציאות ובהתנהגות הנבחרים, ובכך יוצרים מצג שווא של מציאות ש(כמעט) כולה שלילית. לכן לחיזוק החינוך הדמוקרטי חשוב לטפח ביקורתיות כלפי תקשורת ההמונים, שכיום מוצגת במערכת החינוך בכלל ובשיעורי האזרחות בפרט כגורם חשוב בחיזוק הדמוקרטיה. בהקשר זה כיום אין די מתייחסים לתרומתה האפשרית לערעור האמון בדמוקרטיה אם על ידי גורמים שמכוונים לכך ואם על ידי גורמים בעלי כוונות אחרות, שבהתנהלותם פוגעים באמון בדמוקרטיה. ונדגיש כאן: איננו מבקשים לצמצם את חופש העיתונות, אלא להחיל עליה את עקרון הביקורתיות, בין היתר מתוך הכרה שבעידן התחרות בין אמצעי התקשורת המסורתיים (בעיקר המודפסים) ובין אמצעי התקשורת המקוונים השתנו דפוסי פעילותה, ואחדים מהשינויים מחלישים את האמון בדמוקרטיה.

פדגוגיה: שני היבטים שקשורים לבני הנוער

- **מערכת החינוך היא גורם ההשפעה השלישי או הרביעי על הנוער** אחרי המשפחה, החברים ואמצעי התקשורת. לכך שתי השלכות: האחת, קשה לבודד את השפעתו של החינוך לדמוקרטיה ולקבוע אם חיזוק או היחלשות של התמיכה בדמוקרטיה בקרב הנוער מקורה במערכת החינוך או (גם) בגורמים אחרים. לכן החינוך לדמוקרטיה צריך להבין שלא כל נטל חיזוק הדמוקרטיה מוטל עליו. והאחרת, חינוך לדמוקרטיה במערכת החינוך חייב להתחשב בגורמי ההשפעה האחרים, בכללם חברת השווים של בני הנוער והמשפחה, והתחשבות זו מחייבת פעולה מושכלת ללא לחץ ובהילות.
- **בני הנוער, לפחות בגיל ההתבגרות, נוטים לבחון גבולות**, להפגין עצמאות ולמרוד במוסכמות, שלענייננו הן המוסכמות התומכות בדמוקרטיה. כמו כן הם מתקשים להבין ולהפנים מורכבות (ודמוקרטיה היא דבר מורכב, שכן היא כוללת רכיבים שמתנגשים בינם לבין עצמם ובינם ובין ערכים ואינטרסים חשובים אחרים, ושאלת האיזון הראוי שנויה במחלוקת תמיד). כל אלו מחייבים אותנו להתייחס בפרופורציה לסקרים "מדאיגים" על עמדות בני נוער ביחס לדמוקרטיה. סקרים כאלה כבר קיימים כמה עשורים, אך קשה להצביע על יציבות או על החמרה בעמדות הללו עם התבגרותם של בני הנוער. לכן ייתכן שעם חלוף גיל הנעורים היחס לדמוקרטיה ישתפר כחלק מתהליך ההתבגרות.

מה עוד עלינו לעשות כדי להיאבק בעמדות קיצוניות וגזעניות

במערכת החינוך?

אדר כהן

דברים אלו נכתבו לראשונה מתוך תחושה קשה כי איננו עושים די בנושא אקוטי לחיינו בארץ הזאת. אירועים חמורים שהתרחשו בארץ בשנים האחרונות וכן נתונים ומחקרים ארוכי טווח משקפים לנו וחושפים לפנינו שוב ושוב עובדות מדאיגות בדבר היקף העמדות הגזעניות בחברה שלנו. במילה אחת קצרה וקשה – גזענות – אני מכנה את שלל התופעות שאירועים ונתונים אלה משקפים: החשש מהאחר / שנאת האחר / הרתיעה מהאחר / דעות קדומות ועמדות לא-דמוקרטיות שנובעות מכל אלו. האירועים הקשים של יחסים בין יהודים לערבים הם ביטוי לתופעה רחבה יותר של שנאת "האחר באשר הוא אחר" (חרדים, עולים מאתיופיה, הומוסקסואלים, פליטים, מהגרי עבודה וכו') וחשש ממנו. תופעות אלו באו לידי ביטוי הן במחקרים שבדקו את החברה הישראלית בכללותה והן במחקרים על עמדותיהם של בני נוער.¹

לכל אלה הצטרפו בשנים האחרונות אירועים קשים בחברה הישראלית בכללם מעשי אלימות, התגרות, אמירות בוטות והשחתת רכוש, שכולם שויכו למניעים גזעניים. אירועים מסוג זה מכונים לעתים גם "פשעי שנאה" (hate crimes). גם בקרב בני הנוער ואף בבתי הספר היו כמה וכמה אירועים של אלימות קשה שסיבותיהם "שנאת האחר". אחד האירועים החמורים והמזעזעים בהקשר זה היה הרצח של הנער מוחמד אבו-חדיר ממזרח ירושלים בשנת 2014.

אירועים ונתונים אלו קיבלו חיזוק מתמיד בפגישותיי הרבות עם מורים לאזרחות ומחנכים ברחבי הארץ. המורים הביעו תסכול וחוסר אונים אל מול העוצמות של גילויי השנאה והגזענות בכיתות, ורבים סיפרו כי כמעט חדלו לדון בכיתה בנושאים שנויים במחלוקת (בייחוד בנושא היהודי-ערבי) בשל חוסר יכולתם להתמודד עם הקיצוניות ועם הגזענות בדברי אחדים מהתלמידים ועם הסערה הרגשית שהנושא מעורר. חשוב לציין כי אין מדובר במורים באזורים מסוימים או בסוג תלמידים מסוים. מדובר בתופעה מערכתית כוללת: שמעתי זאת ממורים באזור תל אביב וממורים בצפון ובדרום; ממורים לתלמידים חזקים מבחינה לימודית וחברתית-כלכלית וממורים לתלמידים חלשים מבחינות אלו; ממורים בבתי ספר ממלכתיים וממורים בחינוך הממלכתי-דתי ובמגזר הערבי. בעיה זאת שקולה בעיניי לבעיות מערכתיות אחרות שמאפיינות את מערכת החינוך כגון משבר האוריינות או משבר האלימות, ונראה שיש קשר בין הדברים.

1. נתונים סטטיסטיים על החברה בכללותה (מבוגרים) ראו למשל תמר הרמן, אשר אריאן, יובל לבל, הילה צבן, אנה קנפמן, ומיכאל פיליפוב, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2010**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2010. מחקרו של פרופ' סמי סמוחה **העשור האבוד של יחסי ערבים-יהודים בישראל: סקירת ממצאי המדד בין השנים 2003-2009** שפורסם במאי 2010 (בהוצאת אוניברסיטת חיפה) שיקף עמדות שליליות של כל אחד מהצדדים על האחר. בשנת 2013 פורסם מחקרו העדכני של סמוחה: **לא שוברים את הכלים: מדד יחסי ערבים יהודים בישראל** (ירושלים וחיפה: המכון הישראלי לדמוקרטיה ואוניברסיטת חיפה), שממצאיו אינם שונים בהרבה אם כי מצביעים על בלימה במגמת ההקצנה. למחקרים על בני נוער ראו למשל דניאל בר-טל וערן הלפרין, "חינוך לדמוקרטיה והשפעתו על בני הנוער", **דור לדור** לב (2008), עמ' 21-44; נתונים שפורסמו בסקר של פרופ' כץ והמרכז להעצמת האזרח: **הנוער של היום – פני המחר של ישראל (דבריהם של משתתפי יום העיון)**, מרס 2010; אפרים יער ויסמין אלקלעי, "עמדות פוליטיות וחברתיות של הנוער הישראלי: מגמות לאורך זמן", בתוך הגר צמרת-קראצ'ר (עורכת), **גם וגם: סתירות בזהות בקרב צעירים בישראל**, הרצליה: ד"ר ראלף הקסל וד"ר רובי נתנזון, 2010, עמ' 105-185.

העוצמות הרגשיות של המצוקה והתסכול בקרב מורים כה רבים הם לטעמי נימוקים חזקים יותר מכל הסקרים והמחקרים לחשיבה ולפעולה מערכתית דחופה בנושא זה. לאחר שיחות עם המורים חשתי כי כל פועלנו (הרב והחשוב) בתחום של חינוך אזרחי אינו נותן מענה אמיתי ונכון לאחת הבעיות העיקריות המאיימות על החברה ועל מערכת החינוך שלנו. לצערי, על אף מסמכים רבים שנכתבו בנושא ופעולות נקודתיות רבות, מערכת החינוך טרם "הרימה את הכפפה"².

להלן אציע אפוא פעולה בנושא בכמה שלבים:

- **הגדרת הבעיה** וחשיבותה בסדרי העדיפויות של המערכת
- **מסקנות** מעשייה בתחום
- **פתרונות** אפשריים ברמת המערכת

דרכי פעולה להתמודדות עם הגזענות

הגדרה של הבעיה ומקומה בסדרי העדיפויות של מערכת החינוך

בתחום החינוך הערכי הציבה לעצמה מערכת החינוך מטרות ומשימות רבות. אין נושא שאיננו מטופל, אבל השאלה היא תמיד היקף הטיפול ועומקו ומקומו בסדר העדיפויות. בשנים שעברו הודגשו שני כיוונים עיקריים (ובהם גם הושקעו ומושקעים משאבים רבים): **החינוך למעורבות חברתית ולאזרחות פעילה** (למשל מטלות הביצוע באזרחות או תעודת בגרות חברתית); **והחינוך לפטריוטיזם וזהות יהודית** (למשל פרויקט הכנה לצה"ל, מסעות לפולין או מורשת תרבות ישראל). שני נושאים אלה ללא ספק חשובים ביותר, ונראה שבבתי הספר יש רצון וצמא לעסוק בהם. בקדנציה האחרונה, 2013-2014, הוכנס גם הנושא "האחר הוא אני", שלכאורה עוסק גם הוא במאבק בגזענות, אבל איננו מתמקד בו.

בשנים האחרונות מערכת החינוך עוסקת גם בבעיית האלימות, הקשורה גם היא ב"שנאת האחר", אבל העיסוק בהקשר זה הוא בעיקר בפן הייעוצי/רגשי או המשמעותי, ובעיקר בתוצאות ולא בסיבות העומק. ממחקרים עולה שהגזענות מתבטאת בראש ובראשונה בעמדות ובהשקפות, ואלה באות לידי ביטוי לאחר מכן גם במעשים (שמקצתם גולשים לאלימות, אך אין זה מלוא היקף הבעיה). הסקרים אף מראים כי דווקא בנושא הפטריוטיזם ותחושת ההזדהות עם המדינה והמחויבות לה אין בעיה מערכתית בקרב בני הנוער, וזהותם היהודית והציונית של רובם איתנה והם חשים מחויבות אליה.³

לטעמי, השלב הראשון בטיפול בבעיית הגזענות והקיצוניות של תלמידינו הוא להציב (מחדש) בעיה זו כאחת הבעיות שבראש סדר היום של כלל המערכת (לצד המטרות הערכיות האחרות שפורטו). המאבק בקיצוניות ובגזענות הוא נגזרת של הנושא הרב-שנתי "האחר הוא אני", אך איננו זהה לו, שכן במקרים של עמדות קיצוניות וגזעניות ה"אחר" הוא הרחוק ביותר מה"אני", ונקודת הפתיחה לטיפול בנושא איננה יכולה להיות הנחה של הזדהות או אמפתיה (כמו למשל כשה"אחרים" הם אנשים עם מוגבלויות או אנשים מזרמים דתיים אחרים).

2 לאחר כתיבת נייר עמדה זה פורסם נייר עמדה מקיף של פרופ' נמרוד אלוני: **אדם מחונך עוצר בזמן! על טיפוח עמידות בפני גזענות, פשעי שנאה והיגרפות ב"נחשול"** (נייר עמדה לרגל כנס תל אביב ה-10 לחינוך מתקדם), תל אביב: המכון לחינוך מתקדם, מכללת סמינר הקיבוצים, 2015. זה נייר עמדה חשוב ומעמיק, שפורסם בפני אנשי חינוך תפיסת עולם סדורה, שמזמינה פיתוח פדגוגי ופרקטי נוסף.

3 ראו למשל תמר הרמן, ניר אטמור, אלה הלר ויובל לבל, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2012**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2012.

כשאנו באים ליישם את חוק החינוך הממלכתי, עולה שבאותה נשימה החוק דורש מאתנו "להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים" (סעיף 2(2) לחוק). במערכת החינוך ערכיה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית צריכים להתפרש כהזדהות עם מדינת הלאום היהודית, כתחושת שייכות ומחויבות אליה, כגאווה בה יחד עם מעורבות חברתית ואזרחית בה, ללא שנאת ה"אחר" בתוכנו או סלידה ממנו. בקדנציה של השר סער הושקעו מאמצים ומשאבים רבים בשני הרכיבים הראשונים. בקדנציה של השר פירון נוסף הרכיב השלישי, של הכרת ה"אחר" מתוך אמפתיה וסולידריות. כעת נדרש להוסיף נדבך נוסף, והוא הטיפול במקרים שבהם ה"אחר" מעצם קיומו גורם לתלמידים תחושות קשות של פחד, ניכור, סלידה ואף שנאה, שנגררות לכדי עמדות קיצוניות וגזעניות.

מסקנות מעשייה בתחום

בשנים שעברו עסקו הצוות שהובילי במשרד החינוך ושורה של ארגונים ומומחים בתחום החינוך האזרחי בחשיבה ובכמה התנסויות במטרה להציע טיפול חינוכי לנושא המאבק בגזענות. מסקנותינו היו בין היתר אלה:

א. **פיתוח תכניות הכשרה פדגוגיות.** מתברר כי מחקרים אקדמיים לא מעטים (בתחומים של

פסיכולוגיה פוליטית וחינוך) עוסקים בעמדות גזעניות, אבל עדיין אין די "תרגום" של המסקנות הללו לקווי פעולה פדגוגיים-חינוכיים קונקרטיים. בפן הרגשי-טיפולי פרסם השירות הפסיכולוגי הייעוצי הצעה ל"כללי שיח מוגן", והאגודה לזכויות האזרח פרסמה ספר שעוסק בנושא,⁴ אבל ככלל מדובר בשדה שטרם נחרש דיו, בוודאי לא ברמה המעשית במוסדות החינוך ובגופי ההכשרה למורים.

בשנים 2012-2015 הייתי שותף לפיתוח ולהעברה של כמה השתלמויות מורים שהתמקדו בהתמודדות עם תופעת הקיצוניות והגזענות. לתחושותי אנו רק בתחילת הדרך של פיתוח דרכי ההוראה למורים בנושא זה. עד כה השתתפו בהשתלמויות הממוקדות לא יותר מכמה מאות מורים, אם כי רובם חשו שההשתלמות תרמה להם רבות.

ב. **שינוי הגישה כלפי העיסוק בגזענות.** במערכת החינוך נוטים לשייך את הטיפול בגזענות לנושאים

כלליים ו"רכים" יותר דוגמת סובלנות או הכרת האחר (למשל במסגרת "האחר הוא אני"). בנושאים אלו המערכת מטפלת באופן נרחב, והם גם נושאים בעלי מכוונות חיובית ולא שלילית (חינוך ל"מה ראוי" ועל כן פחות מעורר מחלוקת, ולא ל"מה לא ראוי" ועל כן מטריד ורגיש). מסיבות אלו אפשר להבין את נטייתם של אנשי חינוך רבים להחזיק בעמדה (שמבוססת על עובדות, אך מוטעית מבחינה מהותית) שסוגיית הגזענות כבר מטופלת. כמו שעולה מהמחקר בתחום וכמו שידעת כל מורה, העובדה שמלמדים מהי סובלנות ומה חיובי בה או שנפגשים עם "האחר", כלל וכלל אינה מבטיחה שעמדות ותפיסות קיצוניות וגזעניות בקרב התלמידים יטופלו באופן מהותי.

4 נועה ריבלין (עורכת), **שיעור לחיים: חינוך נגד גזענות מהגן ועד התיכון**, תל אביב: האגודה לזכויות האזרח בישראל, 2015.

ג. **יכולת להתמודד עם התנגדות.** הטיפול החינוכי בנושא הגזענות הוא מצד אחד צורך אקוטי שעולה בדבריהם של מורים, מחנכים, מנהלים ומפקחים; ומן הצד האחר הוא מעורר חשש רב בהיותו "שדה מוקשים". זאת ועוד, המורים מרגישים (ובצדק) שכיום אין בידם "מפרקי מוקשים" טובים דיים לעבודה החינוכית היעילה בכיתות. על כן עצם העיסוק בנושא דורש לשבור את חומות ההתנגדות והחשש בקרב חברי הצוות החינוכי ולאפשר להם להתמודד כמבוגרים וכאזרחים עם התופעות עצמן.

מכל אלה אני מסיק שרק שילוב בין שלושה תחומים חינוכיים יכול להביא לידי שינוי אמיתי בתפיסות הערכיות, שהוא שיביא לידי שינוי התנהגותי:

הפן הקוגניטיבי. ידע, מושגים, היכרות עם מגוון קבוצות זהות בחברה, היכרות היסטורית עם תופעת הגזענות, עם השלכותיה הקשות ועם המאבק בה, וכן ידע על "האחרים השנואים", שיפחית סטראוטיפים עליהם.

הפן החווייתי. עיסוק ב"אחר" וביחסנו כלפיו על ידי חוויות כגון ספרות ואמנות, סרטים, סרטונים, ביקורים, סיורים ומפגשים.

הפן הרגשי. טיפול בסוגיית יחסנו ל"אחר השנוא" מתוך ההיבט הרגשי והפסיכולוגי, האישי והקבוצתי (במסגרת "קבוצת השווים").

שילוב בין שלושת התחומים הללו במערכת החינוך הוא יעד קשה להשגה. הוא דורש מהמורה יכולות וכישורים רבים או לחלופין שיתוף פעולה אינטנסיבי ומעמיק בין גורמים בבית הספר. גם במטה משרד החינוך או בגופי החינוך האחרים העוסקים בהכשרות המורים מדובר בשינוי של פרדיגמות העבודה הרגילות ובשיתופי פעולה שאינם מקובלים.

נראה אפוא שהמערכת חייבת לדרוש מהמורים להשתתף בהכשרות מעמיקות בנושא ולספק להם את האפשרויות ואת הכלים המתאימים לכך. עוד יש ליצור מסגרות בית ספריות לטיפול מערכתי בסוגיה, ולשם כך יש להיערך בהתאם מתוך ראייה מערכתית וארוכת טווח.

פתרונות אפשריים

אמירותיהם של ראשי מערכת החינוך בנושא ברורות ונחרצות, וטוב שיימשכו, אבל יש לפנות לאלתר גם לצד המעשי. בשנים האחרונות נכתבו דוחות, מחקרים ומסמכים בנושאים אלה, ואין טעם בהקמת עוד ועדה או בכתיבת עוד מסמכים תאורטיים. עם זה דרך הפעולה איננה חד-משמעית, וקיימות כמה אפשרויות.⁵ להלן אציע כמה מהן, במטרה שיערך דיון מעמיק בעניין כך שגם משרד החינוך וגם בתי הספר יוכלו לגבש ולהוביל קו פעולה ברור:

א. **הכנסת נושא הגזענות לתכניות העבודה השנתיות של משרד החינוך במטרה שיופיע בתכניות העבודה של היחידות הרלוונטיות.** כך למשל יש להכלילו בבירור בתכנית הרב-שנתית "האחר הוא אני" בנושא נגזר ומובחן מהכותרת הכללית (הן בממד התכניות החינוכיות והן בממד התקציבי).

5 להצעות נוספות ברמה המערכתית ראו גם נייר עמדה של עמיתי מחזור כ"ב, **גזענות? התמודדות? הצעות למערכת החינוך**, ירושלים: בית ספר מנדל למנהיגות חינוכית, 2014.

- ב. **הטלת גיבושה של תכנית מערכתית להתמודדות עם הגזענות בבתי הספר על "כוח משימה" משותף** שיכלול אנשי אקדמיה וארגונים, מומחים בתחומי הדעת (המזכירות הפדגוגית), אנשי החינוך החברתי (מינהל חברה ונוער) ואנשי הפסיכולוגיה (שפ"י), ובכלל זה הקצאת משאבים מתאימים ליישום התכנית.
- ג. **שילוב הגזענות בנושא מרכזי** בעיסוקו של משרד החינוך בחינוך ערכי וגם להוסיפו לקריטריונים **לתקצוב דיפרנציאלי** של בתי ספר או מוסדות להכשרת מורים.
- ד. **הכללת מדדים של תפיסות עולם ערכיות כלפי "האחר" במדדי האקלים הבית ספרי במיצ"ב**. כיום נושא האלימות ונושא יחסי מורים-תלמידים נבדק, אך אין כל שיקוף של תפיסות העולם הערכיות של התלמידים כלפי ה"אחר". מדד כזה ישקף בברור באילו מוקדים ונושאים יש לטפל, על אף החשש שיציב לפנינו מראה לא נעימה.
- ה. **פיתוח מודל בית ספרי מערכתי כולל**, שיכלול את כלל אנשי החינוך הרלוונטים בבית הספר (מחנכים, מורים מקצועיים, רכזי שכבה ויועצות) במאמץ משותף להתמודד עם התופעה (בדומה למשל לפעילות המערכתית בכל בית ספר להתמודדות עם נשירה/ביקור סדיר, אלימות או שיפור הישגים).
- ו. **שילוב הנושא והדיון החינוכי והפדגוגי בו באופן מובנה בהכשרות מנהלים** ("אבני ראשה"). התפיסה של "אבני ראשה" כי המנהלים הם מנהיגים פדגוגיים של בתי הספר חייבת להתרגם גם לאופן המערכתי שהמנהל מטפל בנושאים כמו קיצוניות או גזענות.
- ז. **הטמעת ההתמודדות עם הנושא בהכשרות המורים במכללות**. כיום הנושא אמנם מטופל בקורסים בכמה מכללות, אך אינו בגדר חובה; זאת ועוד, לעתים הוא נבלע בנושאים רחבים יותר כגון סובלנות או "האחר", ועל כן ליבת האתגר החינוכי אינה מטופלת.
- ח. **הכללת השתלמות חובה בנושא זה לכל המורים בשנת סטאז'**. מורים חדשים וצעירים מתמודדים כמעט מיומם הראשון בכיתה עם אתגר העמדות הקיצוניות של אחדים מהתלמידים, ושנת ההכשרה היא הזמן המתאים ביותר לצייד אותם בכלים פדגוגיים להתמודדות עם הסוגיה.
- ט. **העצמה וחיזוק של פעולות חינוכיות קיימות** במערכת שהוכיחו את תרומתן להשגת מטרות אלו.
- י. **חיזוק התחום של חינוך לחיים משותפים** במטה המשרד ובמערכת בכלל בדגש על חיבור וקישור בין שלושה רכיבים עיקריים: הפן הלימודי, הפן החווייתי/מעשי והפן הרגשי.
- יא. **המשך האמירות הברורות של ראשי המערכת למורים ולמנהלים** בנושאים אלו באפיקים המוכרים: חוזר מנכ"ל, כנסים, נאומים וכו'. אמירות אלה צריכות לשקף את התובנה שמניעת גזענות אינה קשורה כלל ועיקר לעמדות פוליטיות ומפלגתיות. להפך. זהו תנאי מקדים ומשותף לכל מי שרוצים להבטיח שיח פוליטי לגיטימי וראוי בין ימין לשמאל, בין דתיים לחילוניים וכו'.
- הטיפול בבעיה זו מורכב וסבוך, אך אני מאמין שכיום יותר מתמיד עליו להיות בגדר מחויבות מרכזית שלנו במערכת החינוך הישראלית.

תפיסה רב-תרבותית של גזענות והצמחת תכניות מהשטח

יצחק טרכטינגוט ואורית אלגאז-הרשור

עיון במקורותיו ההיסטוריים של המושג גזענות מלמדנו כי מקורו בתפיסות מערביות שהתפתחו באירופה בעת החדשה. גישת "הגזענות החדשה" הנפוצה כיום מבוססת על ההנחה כי בני האדם שווים, בעלי זכויות שוות, ולכן כל המפלה בין אנשים על רקע של גזע, דת, לאום ומוצא הריהו גזען. בגישה זו עצם השוני וההבדלה בין אנשים נחשבים שליליים, ואין כל הבדל בין מצב שבו השונות מביאה לידי אלימות ושנאה ובין מצב שהיא יוצרת תחושות של שונות והבדלה. כל מה שמביא לידי שוני בין אנשים פסול ומתועב מיסודו.

מקורות עתיקים ביהדות ובתרבויות אחרות מצביעים על תפיסה שונה של האחר. בתרבויות אלו "האחר אינו אני", ושונות בין בני אדם לגיטימית ואף חיובית. בדת היהודית למשל השוני נתפס כהכרחי לקיומה של חברה תקינה, בין שמדובר בחברה היהודית פנימה, ובין שבכינון יסודותיו של עם ישראל כייחודי בין העמים. השונות אינה שוללת את הלגיטימיות של האחר, אינה מפחיתה ממעמדו ואינה שוללת ממנו זכויות. להפך, לפי התפיסה היהודית היותו של עם ישראל "עם סגולה" דורשת ממנו חובות יתרות וקיום תפקידים ייחודיים שאחרים פטורים מהם. לכל אחד מהעמים תפקיד משלו, ואין עם אחד עליון על האחר או עתיר זכויות ממנו. זהו שיח של חובות, לא של זכויות.

עם השנים איגד בתוכו המושג "גזענות" הרבה כאב, אומללות, אפליה, התעללות ואף השמדה. עובדה זו הביאה לידי כך שזהו מושג רב עוצמה שקשה לעמוד בפניו. הגישה ההומניסטית-מערבית-שוויונית השלטת מגייסת עובדה זו כדי לכפות את ערכיה על בני תרבויות אחרות, בהגדרה כל שונות כגזענות - הגדרה שאינה מאפשרת לטוענים אחרת להביע את עצמם. השונות והאלימות נכרכות זו בזו, וכל מי שתומך בשונות ייחשב מיד כגזען וייחשד באלימות. בצר להם, בני תרבויות דתיות ומזרחיות נוקטים אסטרטגיה מתחמקת: הם מכחישים את היותם גזענים, אך ממשיכים לתמוך בשונות. נראה שזאת הסיבה שלמרות ההשקעה בתכניות נגד גזענות שמותאמות למגזר הערבי, לחינוך הממלכתי-דתי ולמגזר החרדי, הן לא חלחלו לדרגי השטח ואינן מיושמות.

מתוך כך אנו מציעים למשרד החינוך:

- **לאמץ גישה רב-תרבותית בנושא הגזענות.** לפעול לחידוד ההבנה כי אלימות, שנאה, זלזול וכל גילוי של עליונות כלפי האחר פסולים מיסודם. אבל עם זה יש מקום לאפשר לתרבויות שמעודדות שונות והבדלים להביע את עצמן ולחנך נגד שנאה בהתאם לערכיהן ולאמונתן.
- **להוציא קול קורא ולתגמל את בתי הספר שמפתחים בעצמם תכניות למלחמה בגזענות ובשנאה.** את התוצרים ואת יישומם תבדוק ועדה מטעם משרד החינוך, והם יהיו בפיקוחו. הצמחת התכניות מלמטה תאפשר יבול עשיר של קולות וגישות, ובכך תעצים את השיח על הגזענות בחברה הישראלית. התכניות יאפשרו לכל מערכת חינוך לבטא את עקרונותיה ביחס לאחר ויחד עם זה לחנך לאהבה ולכבוד כלפי בני קבוצות אחרות. בחינוך הממלכתי ייקראו תכנים אלה "חינוך נגד גזענות",

בחינוך הדתי והחרדי "חינוך לאהבת אדם" (ואהבת לרעך כמוך), ובחינוך הערבי יקראו לזה "חינוך לכבוד ולשוויון". התכנים יהיו דומים ויכוונו לכבוד כלפי האחר ולקבלתו באשר הוא אדם.

מחקרים הראו שכדאי לערב הן את קבוצות הרוב והן את קבוצת המיעוט בפיתוח תכניות של אנטי-גזענות ורב-תרבותיות,¹ ושחינוך נגד גזענות חייב לבנות גשרים בין הקהילות שנתפסות "גזעניות" ובין הקהילות שנתפסות "קורבן".² מהמחקרים גם עולה שביוזמות שבהן לקחה קבוצת היעד חלק פעיל בכינון חוקי היסוד, נצפו מעורבות גדולה יותר בפעילויות התכנית, שיתוף פעולה גדול יותר וסובלנות מוגברת. החוקרים מסכימים שהשיח על גזענות חייב לכלול את כל הצדדים ומצביעים על חשיבות מעורבותן של קהילות מקומיות בפיתוח יוזמות נגד גזענות,³ אבל מדגישים שכדי להילחם בה בקנה מידה רחב יותר, דרושה תמיכה מערכתית בתכנון ארוך טווח וביצוע.

יש המשערים שהאיבה בין הקבוצות מקורה בין היתר בהתנגדות לגישות אנטי-גזעניות ורב-תרבותיות טיפוסיות. כך למשל במחקר על עובדי נוער בעיר אולדהם נמצא שחלק גדול מהפעילות האנטי-גזענית בקרב הנוער הלבן משכבות מוחלשות הביאה לידי תוצאה הפוכה: הם הרגישו שהם הקורבנות המוזנחים של גזענות ממסדית שכן הגישה האנטי-גזענית העניקה סטטוס מיוחד לצרכים ולחוויות של מיעוטים אתניים.⁴

- **להחדיר את לימוד קבלת האחר למערכות החינוך באופן רוחבי ובמגוון מקצועות.** משרד החינוך ינחה שבכל המקצועות הנלמדים יועדפו טקסטים שמדברים על מניעת שנאה וקבלת האחר. בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי ובחינוך הערבי אפשר לשלב טקסטים בנושא זה בשיעורי אזרחות, ספרות, היסטוריה, אמנות ומקצועות נוספים. הטקסטים ישמשו לקריאה, למבחנים, לעבודות וכן הלאה. גם בחינוך החרדי אפשר להעדיף הן במקצועות הקודש והן במקצועות החול טקסטים שעוסקים במצוות שבין אדם לחברו, בכיבוד הזולת ובאהבת הגר.

1 Stella Dadzie, *Blood, Sweat and Tears: A Report of the Bede Anti-Racist Detached Youth Work Project*. Leicester, UK: Youth Work Press, 1997; *National Assembly against Racism (NAAR)*, Website

2 למשל: Minister of State for Communities and Local Government, UK, *All-Party Inquiry into Antisemitism: Government Response*, One year on Progress Report, 2008, p. 13: www.official-documents.gov.uk/document/cm73/7381/7381.pdf

3 Robert Hattam and Stephen Atkinson, "Reconciliation as a Frame for Rethinking Racism in Australia", *Social Identities* 12 (6) (2006), pp. 683-700

Tanja Dreher, 'Targeted': Experiences of Racism : על פיתוח יוזמות מקומיות ראו : in NSW After September 11, 2001 (UTS Shopfront Monograph Series, 2), Australia: UTSpress

כנס דב לאוטמן
למדיניות החינוך

שולחנות עבודה: הזדמנויות לחינוך לדמוקרטיה

שולחנות עבודה: הזדמנויות לערכים דמוקרטיים בחינוך

תקצירי השולחנות

1. דמוקרטיה שפה קשה: האם ניתן להגיע למכנה משותף מוסכם על כלל מערכת החינוך לגבי תוכני החינוך לדמוקרטיה?

במדינת ישראל חיות זו לצד זו קהילות בעלות מגוון של מסורות ושפות. כמה מהן מרגישות ניכור כלפי השיח הדמוקרטי וחשות שהוא כופה עליהן זהות זרה להן, ומכאן שהן מנוכרות כלפי השיח הציבורי הישראלי בכללו. בשולחן זה נבחן אם בכל הנוגע לערכים דמוקרטיים יש מכנה משותף מוסכם ומהו? נבחן איך אפשר להתמודד עם הקושי הלשוני שנוצר כשבבתי הספר בכל מגזר – הממלכתי, הממלכתי-דתי, החרדי והערבי – מדברים על דמוקרטיה בשפה אחרת, ונמפה את הפרשנויות למונח לנוכח הערכים והרגישויות של הקהילות. השולחן בשיתוף עם "יסודות".

2. על שולחנו של שר החינוך: מהו החזון החינוכי שראוי לשאוף אליו בחינוך לערכים דמוקרטיים?

כיום מערכת החינוך איננה עוסקת באופן מובנה ומחייב בנושאים שקשורים בדמוקרטיה (מלבד שיעורי האזרחות). בשיח הציבורי המחויבות לדמוקרטיה נתפסת כמזוהה פוליטית, ומורים ומנהלים רבים, המושפעים משיח זה, נרתעים מלעסוק בתכנים אלו. בשולחן זה נשאל איך אפשר להחזיר את הערכים הדמוקרטיים לקונצנזוס? איך אפשר לחנך למדינה שהיא בעלת אופי יהודי לאומי וששיטת המשטר שלה דמוקרטית? מה מקומו של השיח הפוליטי בכיתה, ואיך אפשר לקדם אותו? מה תפקידו של החינוך למורכבות ולדילמות? האם אפשר לצפות מהמורים ומהמורות להיות מגני הדמוקרטיה הישראלית? מהם האתגרים המיוחדים בהקשר זה בבתי הספר הערביים, שבהם תלמידים חשים לעתים קרובות ניכור וציניות כלפי המדינה ומוסדותיה? מה תפקידו של החינוך לדמוקרטיה בהכשרת אזרחי העתיד לחיים משותפים בחברה שכוללת קהילות מתבדלות ולא דמוקרטיות כגון הקהילה החרדית?

בכל הנוגע להוספת תכנים דמוקרטיים למערכת החינוך אפשר להציע טווח אפשרויות, כשבקצהו האחד שיעור נפרד שמוקצות לו שעות ונלמד במשך שנים; ובקצהו האחר שינוי מבני שיהפוך את בית הספר למקום שקירותיו, אורחות חייו והיחסים בתוכו יעסקו באינטנסיביות בעקרונות דמוקרטיים. בתווך יש מגוון של אפשרויות להטמיע תכנים דמוקרטיים דרך מקצועות הלימוד. מהם היתרונות והחסרונות של כל אחת מהגישות מבחינה חינוכית, פרקטית ופוליטית? אילו הזדמנויות קיימות היום במערכת החינוך להוספת תכנים של ערכים דמוקרטיים?

3. כשחינוך יהודי פוגש חינוך דמוקרטי: האם תחומי ההשקה בין חינוך אזרחי-דמוקרטי לחינוך יהודי הם מאולצים, מתבקשים או בלתי אפשריים?

חוק החינוך, תכניות הלימודים והשיח הציבורי עוסקים רבות בצירוף "יהודית ודמוקרטית", ומכאן בכל המשתמע מכך למערכת החינוך – המפגש האפשרי בין חינוך יהודי לחינוך אזרחי-דמוקרטי. מורים ומחנכים רבים רואים במפגש כזה סתירה, ולפיכך חשים צורך להכריע בין השניים ולעסוק באחר באופן אינסטרומנטלי

בלבד. אנשי חינוך אחרים, לעומת זה, חשים כי בין השניים יש הלימה והרמוניה והם מעדיפים להמעיט בכוחם של הקונפליקטים והמתחים העולים ממפגש זה. בתווך נמצאים אנשי חינוך שערים למתחים הקיימים, אך רואים בהם כר פורה ללמידה שמקורה בדיאלקטיקה ובמורכבות. איזו גישה נפוצה בקרב אנשי החינוך בנושא זה? מהי הגישה הראויה ואיך אפשר לקדמה? מהם הכלים הפדגוגיים הדומים בין עולם החינוך היהודי ועולם החינוך הדמוקרטי?

4. האחר הוא מושפל: איך להתמודד עם גילויי שנאת האחר בכיתה?

בתי ספר ומורים ניצבים לפעמים חסרי אונים אל מול תלמידים שמביעים עמדות של שנאת האחר, מגיבים בהתלהמות או פועלים באלימות. הכללות של תלמידים חילונים בנוגע לחרדים, הדרה של ותיקים את העולים או יהודים וערבים ביחסם אלה לאלה – בכל אלה קיימות דרגות שונות של חומרה שדורשות תגובה וטיפול מתאימים. מהם הכלים המערכתיים והארגוניים שיש לפתח כדי להתמודד עם גילויי אלימות ושנאת האחר של תלמידים? כיצד אפשר לתמוך במורים ולהכשירם להתמודדות עם תלמידים במקרים כאלה? מהן התגובות המתאימות לביטויי השנאה? אילו תכניות חינוכיות אפשר ליזום כדי למנוע שנאה ואלימות? כיצד על בית הספר להתמודד עם הגיוון בתוך קהילתו שלו כדי שכל תלמיד ותלמידה ירגישו שייכים אליו?

5. מפגשים מהסוג האישי: כיצד מייצרים מפגשים משמעותיים במערכת החינוך?

צוות זה יתמקד בתפיסה כי כדי להתמודד עם תופעות של אלימות, שנאה ופחד יש צורך בהיכרות ובמפגש בין הצדדים, וידון לעומק ביעילותם של מפגשים משמעותיים בין קבוצות וקהילות בחברה. כיום יש מחקר רב על יעילותם של סוגי מפגשים בין תלמידים ומורים מקהילות שונות. נבחן אפוא מודלים של מפגש לאורך זמן, מפגש קצר טווח ושיתוף פעולה ארוך טווח בין צוותים מובילים בבתי ספר וכן מודל של צמדי בתי ספר שלומדים שיעור שבועי משותף. מהן התועלות ומהם האתגרים בכל מודל ומודל? כיצד אפשר להפוך את המפגש למערכתי? מהם הכלים הנדרשים כדי לתמוך במורים בהובלת תהליך של מפגשים בין-קהילתיים? עוד נשאל באשר להיתכנות של מפגשים כאלה בכל הצירופים של קהילות שונות ומגוונות במערכת החינוך בישראל.

6. מהכוח אל הפועל: איך לתכנן תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים?

נבחן את התכנון ואת היישום של התכנית המערכתית "האחר הוא אני", הפועלת במערכת החינוך זה כשנתיים, כדי להבין באילו אתגרים תכניות מערכתיות של משרד החינוך נתקלות בשלבי היישום וההטמעה: מהם המטרות והתכנים של התכנית? כיצד היא מיושמת? מה השפעותיה? מה אפשר לעשות אחרת כדי שתכניות מערכתיות ישפיעו במידה רבה יותר? מה אפשר ללמוד מתכנית זו בבואנו להציע תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים? האם רצויה תכנית "מלמעלה למטה" או שרצוי לאפשר לבתי הספר, למנהלים, לרשויות המקומיות ולרשתות החינוך חופש פעולה? על מי מוטלת האחריות לקדם חינוך לחיים משותפים? מה צריך להיות תפקידם של ארגוני המגזר השלישי?

7. אדוני ראש העיר: מה תפקידן של הרשויות המקומיות ורשתות החינוך בחינוך לחיים משותפים?

המאמץ להפגיש בין קהילות, להפחית את מידת השנאה והחשדנות ואף ליצור שיתופי פעולה נעשה בין השאר במישור המקומי. בדיון נבחן יוזמות שכאלה מתחום החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי – שיעורים משותפים,

כיתות על-אזוריות, שילוב מורים מקהילה אחת בבתי ספר של קהילה אחרת, צוותי עבודה משותפים של מורים, צמדי בתי ספר, פעילות משותפת בחוגים, מפגשים בין ארגוני נוער ותנועות נוער ממגוון קהילות – ונשאל כיצד הרשויות המקומיות יכולות לעודד היכרות ושיתופי פעולה בין יהודים וערבים, ותיקים וחדשים, עולים מהתפוצות, דתיים, חרדים וחילונים. ננסה למפות את האסטרטגיות שהוכחו כמוצלחות ומה נדרש כדי ליישמן וכדי לעודד בתי ספר להתנסות בהן, ונברר כיצד אפשר לשפר את הממשקים בין הקהילות במרחב הציבורי העירוני והאזורי.

8. בלפאסט זה כאן? מודלים של חיבור ושיתוף בין קהילות במערכת החינוך

(בשולחן זה יתארחו מובילי התכנית Sharing Education מצפון אירלנד, והוא יתנהל בשפה האנגלית)

כיצד לייצר מגוון מודלים של חיבור ושיתוף בין קהילות במערכת החינוך על טווח שבקצהו האחד הפרדה מוחלטת ובאחר טשטוש מוחלט של ההפרדות, וכיצד בתי הספר יכולים להתמקם על הטווח הזה באופן שמתאים להם? נדון במודל האירי של Sharing Education, שלפיו בתי ספר הומוגניים פועלים בצמדים: תלמידים מקהילות שונות לומדים יחד שיעור משותף, משתתפים בפעילות מיוחדת או מבצעים מחקר משותף; ומורים משני בתי הספר משתלמים יחד, בונים פרויקט משותף או מלמדים בצמד. נלמד על היישום של המודל בעיר רמלה ונחשוב על עוד יישומים אפשריים.

9. אחרי הצלצול: איך החינוך הבלתי פורמלי יכול לקדם ערכים דמוקרטיים ושותפות בין קהילות בחברה הישראלית?

החינוך הערכי הוא אחד מיעדיו העיקריים של החינוך הבלתי פורמלי, ומשום כך זו זירה טבעית לעיסוק בערכים דמוקרטיים ובפעולה נגד שנאת האחר והאלימות. בחינוך הבלתי פורמלי מגוון מסגרות כגון תנועות נוער, ארגוני נוער, שנות התנדבות בקהילה, מכינות קדם צבאיות ומתנ"סים. נבחן כיצד אפשר לנתב את הדיון החברתי והערכי במסגרות אלה לשפה אזרחית דמוקרטית: האם רצוי להפגיש בין בני נוער מקהילות שונות בחינוך הבלתי פורמלי? האם נדרש להכשיר את המדריכים ואת אנשי החינוך בהכשרה ייחודית? כיצד פועלות מסגרות החינוך הבלתי פורמלי באוכלוסיות שסובלות משוליות וממעמד חברתי-כלכלי נמוך?

10. צידה לדרך: איך מכשירים את המורים להתמודד עם ביטויים של אלימות ושנאת האחר בקרב התלמידים ולחזק את הערכים הדמוקרטיים?

בדרך כלל מורים ומחנכים אינם מקבלים הכשרה לעסוק בתכנים דמוקרטיים ולהתמודד עם גילויי שנאה ואלימות. הם חסרי ידע, מתודות הוראה ובעיקר כלים להתמודדות עם סוגיות שנויות במחלוקת, ומתקשים להתמודד עם שנאת האחר ועם האלימות הפוליטית שהם נתקלים בה בכיתותיהם. מה נעשה היום במסגרות להכשרת מורים? כיצד יש לשכלל את ההכשרה בתחומים אלה? מהן הדרכים האפקטיביות להכשיר מורים ומחנכים לעסוק בחינוך לדמוקרטיה? האם נדרש ואפשרי קורס חובה בדמוקרטיה לכלל המורים? ייתכן שהמסגרת המתאימה היא ההנחיה הפדגוגית (פעולה עם המדריכים הפדגוגיים), או שאולי שנת הסטאז' של מורים חדשים? האם נדרשת התייחסות מיוחדת למוסדות להכשרת מורים ערבים? דתיים? עוד נבחן מגוונים ליצירת מפגשים מערכתיים בין מוסדות להכשרת מורים ממגזרים שונים כדי להתמודד עם ההפרדה הקיימת ברוב מוסדות ההכשרה. השולחן בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח.

11. כלב השמירה של מערכת החינוך: מהו תפקידה של התקשורת בקידום החינוך לערכים דמוקרטיים?

אמצעי התקשורת מדווחים על המציאות אבל גם מעצבים אותה. הם קובעים את סדר היום הציבורי על ידי העלאת נושאים שיש להם אינטרס בקידום, והדבר בא לידי ביטוי לא רק בבחירות הנושאים, אלא גם באופן הצגתם – הן בתוכן והן במעטפת התקשורתית. בדומה למערכת החינוך בישראל, גם התקשורת היא מגזרית. יש עיתונים שמיועדים לקהלים שונים (יהודים, ערבים, דתיים, חילונים, חרדים ורוסים) וכן עיתונים שמזוהים עם עמדות פוליטיות מסוימות. עד כמה התקשורת מדווחת על הנעשה במערכת החינוך ועד כמה היא שותפה לעיצובה של מדיניות החינוך? האם כל כלי התקשורת מסקרים את הנעשה באופן שוויוני, או שמא הם בוחרים נושאים פופולריים שרלוונטיים לקהל הקוראים שלהם בלבד? השולחן בשיתוף "אנו".

12. אזרחים ברשת: מה תפקידה של ה"ניו מדיה" בקידום ההיכרות עם האחר ועם ערכים דמוקרטיים?

לרשת האינטרנט מאפיינים דמוקרטיים של השתתפות המונים וחופש ביטוי. היא מאפשרת מפגש בין שונים בלי להתחשב במגבלות של מרחק פיזי וכן משמשת כלי יעיל להתארגנות למחאה. בצוות נבחן יישומים מעניינים כמו פלטפורמות למפגשי למידה בין תלמידים, פרחי הוראה ומורים מקהילות שונות; משחק חברתי אינטרנטי שמעודד יישוב סכסוכים בדרכי שלום; סרטים שמציגים את מגוון הזהויות בחברה הישראלית ועוד. עם זה רשת האינטרנט היא גם זירה לביטויי שנאה אלימים, לזריית פחד ואפילו להסתה. האם אפשר להתמודד עם תופעות אלו וכיצד?

13. השכלה גבוהה כזירה למפגש בין קהילות

המוסדות להשכלה גבוהה הם מקום המפגש הראשון ובמקרים רבים היחיד של רבות מהקהילות המרכיבות את הפסיפס הישראלי. באוניברסיטאות ובמכללות לומדים זה לצד זה סטודנטים יהודים וערבים, חילונים ודתיים, עולים וותיקים. עם זה כמעט שאין ננקטת שום פעולה יזומה של היכרות בעלת משמעות, מפגש או עשייה משותפת ביניהם. היעדר מפגש משמעותי איננו רק פספוס של הזדמנות נדירה, הוא גם מביא לידי קיטוב ואלימות בתוך המוסדות עצמם. נדון אפוא באפשרויות לפעולה מערכתית במוסדות להשכלה גבוהה, ונשאל מה נדרש כדי להפוך את הקמפוסים למרחבים רב-תרבותיים שכל הסטודנטים מרגישים שייכות אליהם?

1. דמוקרטיה שפה קשה: האם ניתן להגיע למכנה משותף מוסכם על כלל מערכת החינוך לגבי תוכני החינוך לדמוקרטיה? מוביל תוכן: פרופ' ידידיה שטרן

מחשבות על שפה אזרחית תרבותית נייר עמדה, "יסודות"

יש שהוא שר שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל, את מלוא הסיפוק הרוחני במילואו.

ויש שהוא שר שירת האומה, יוצא הוא מתוך המעגל של נפשו הפרטית, שאינו מוצא אותה מורחבת כראוי, ולא מיושבת יישוב אידיאלי, שואף למרומי עוז, והוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל, ועמה הוא שר את שיריה מצר בצרותיה, ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה ועל עתידה, וחוקר באהבה ובחכמת לב את תוכן רוחה הפנימי.

ויש אשר עוד תתרחב נפשו עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם, רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד צלמו, שואף אל תעודתו הכללית ומצפה להשתלמותו העליונה, וממקור חיים זה הוא שואב את כללות הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו.

ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות, ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה, זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן עולם הבא.

ויש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת, וכולם נותנים את קולותיהם, כולם יחד מנעימים את זמריהם, וזה לתוך זה נותן לשד חיים, קול ששון וקול שמחה, קול צהלה וקול רנה, קול חדזה וקול קדושה. שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם, כולן יחד מתמזגות בקרבו בכל עת ובכל שעה. והתמימות הזאת במילואה עולה היא להיות שירת קודש, שירת א-ל, שירת ישראל, בעוצם עזה ותפארתה, בעוצם אמיתה וגודלה, ישראל; שיר א-ל, שיר פשוט, שיר כפול, שיר משולש, שיר מרובע. שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו.

הרב קוק¹

* ד"ר דודי פויכטונגר, מנהל "יסודות".

ד"ר שלמה פישר, יועץ אקדמי, "יסודות".

גב' רוחמה גבל-רדמן, מנהלת חינוכית, "יסודות".

1 הרב א"י הכהן קוק, "שיר מרובע", אורות הקודש, ב, עמ' תמד.

“ויהי כל הארץ שפה אחת? דברים אחדים?”

ייחודו של האדם מבעלי החיים הוא בהיותו חברתי. היכולת ליצור קשרים חברתיים היא תוצאה של התפתחות הדיבור, המחשבה והשפה. אבל השפה איננה רק אמצעי תקשורת ותו לא. השפה מבטאת מכלול של תפיסות, עמדות ורעיונות, ואלה מעצבים את זהותו של האדם. הניסיון לעצב חברה שדוברת את אותה השפה – ולא את אותה הזהות – הוא עיקרו של נייר העמדה המוצע כאן.

משיח פטרוני לשיח מאפשר

מקצוע האזרחות הוא המקצוע היחיד ממקצועות הבגרות ההומניים המשותף לכלל התלמידים מכל זרמי החינוך. אחידות זו כשהיא לעצמה חשובה, נכונה וראויה, שכן היא טומנת בחובה את האפשרות לתקשורת ולדיון איכותיים בין מגוון הקבוצות בחברה הישראלית. עם זאת נשאלת השאלה כיצד אפשר ליצור “שפה אחת” בלי לבטל את מגוון הזהויות?

במדינת ישראל חיות זו לצד זו כמה קהילות בעלות מגוון של מסורות ושפות. קהילות אלו חולקות ביניהן מרחב משותף, אבל חלוקות ביניהן בשפה – כמבע וכתוכן. השפה הדמוקרטית-ליברלית – המעמידה לנגד עיניה בעיקר את שיח הזכויות – נתפסת, לעתים בצדק רב, כמנהלת שיח פטרנליסטי ותוצאה מכך מאיימת על קהילות וכופה עליהן זהות זרה ואחרת. כתוצאה מכך בקבוצות שנתפסות שמרניות יותר אנו עדים לתחושת ניכור ולעוינות כלפי השיח הדמוקרטי בפרט וכלפי השיח הציבורי הישראלי בכללו.

כדי להימנע מניכור זה אנחנו מציעים להעביר את מרכז הכובד מהשיח הפטרנליסטי, המאיים והמשתק, לשיח מאפשר. רעיון זה מבקש להביא את מגוון הקבוצות בחברה הישראלית לזהות בכוחות עצמן את הרכיבים האוניברסליים הקיימים וטבועים **במסורתן הן** ולשבצם **בשפה האזרחית**. כך למשל אפשר להביא את המגמות האוניברסליות – הליברליות והאזרחיות – לשיח עם יסודות אלו בתוך היהדות, שבה יסודות דומים אבל לא בהכרח זהים למגמות אלה. השיח המאפשר מעניק אפוא לכל קבוצה וקבוצה את היכולת לשמור על זהותה ועם זה להשתלב – מתוך ביקורת עצמית בונה – בחברה הישראלית. כך מונמכים קירות הניכור והחשש, והאזרחות נעשית “של” הקבוצה עצמה, ולא שפה שכפה עליה מבחוץ “מי שמבין”.

חשוב לציין כי מדובר בתהליך דו-כיווני: מצד אחד חשיפתם של עקרונות אוניברסליים אזרחיים והטמעתם בשפתה הייחודית של כל קהילה וקהילה מתוך מחויבות תרבותית-פנימית; ומן הצד האחר פתיחת “שורות השפה” האזרחית-ליברלית והעשרתם בקולות ובגוונים תרבותיים נוספים. רק כך יחוש הדוברים שהשפה האזרחית אכן שייכת להם ולא דבר חיצוני להם, ומכאן אפשר להמשיך הלאה אל שיח שמשותף לכלל הקבוצות.

מתוך אמונה במפגש בין מסורת למודרנה ובין תורה למדינה, “יסודות” מקדמת זה שנים את השיח האזרחי-דמוקרטי-ליברלי בחינוך הממלכתי-דתי ובמקביל מבקשת להנכיח את השפה היהודית-המסורתית בשיח הציבורי בכלליותו.

2. על שולחנו של שר החינוך: מהו החזון החינוכי שראוי לשאוף אליו בחינוך לערכים דמוקרטיים?

מוביל תוכן: פרופ' מרדכי קרמניצר

על שולחנו של שר החינוך: מהו החזון החינוכי שראוי לשאוף אליו בחינוך לערכים דמוקרטיים?

מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס

מערכת החינוך סובלת מחסר מובהק בחינוך לערכים דמוקרטיים. החינוך לדמוקרטיה ולערכיה נדחק לתוך מקצוע האזרחות, ואינו מקבל את המקום הרציני והראוי לו בתכנית הלימודים. בשל היותה של ישראל מדינת לאום יהודית, מערכת החינוך עוסקת רבות בערכים הפרטיקולריים, בהיסטוריה ובהיות היהודית. כך נוצר בה חוסר איזון חמור. ערכים של זהות יהודית, היסטוריה יהודית ומסורת יהודית נכנסים יותר ויותר לתכנית הלימודים, וללא עשייה דומה בתחום הערכים ההומניסטיים והאזרחיים, אין להתפלא על חיזוק מגמות של לאומנות, שנאת זרים וגזענות.

במצב זה עיסוק בדמוקרטיה מהותית - בערכים כגון שוויון, כבוד האדם וזכויות האדם - נתפס כעניין מזוהה פוליטית, ועל כן מרתיע אנשי סגל מעיסוק בהם ודוחף לעיסוק בדמוקרטיה במובנה המשטרי: מוסדות, שיטת הבחירות וכדומה. דומה כי גם היום, כמעט עשרים שנה אחרי שפורסם ואומץ הדוח **להיות אזרחים: חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל**, לא הונחה בישראל תשתית בעלת משמעות למושג "האזרח". בהיעדר חוקה וללא הסכמות חברתיות רחבות, מערכת החינוך מתקשה להתמודד בהצלחה עם אתגר החינוך האזרחי-דמוקרטי.

שאלות לדיון

בשולחן זה נשאל כיצד אפשר להחזיר את הערכים הדמוקרטיים לקונצנזוס? כיצד אפשר לחנך למדינה שהיא מדינת לאום יהודי ועם זה מדינה דמוקרטית ללא כחל וסרק? מה מקומו של השיח הפוליטי והאקטואלי בכיתה, וכיצד אפשר לקדם אותו? מה תפקידו של החינוך למורכבות ולדילמות? מהם האתגרים המיוחדים בהקשר זה בבתי הספר הערביים, שתלמידיהם חשים לעתים קרובות ניכור וציניות כלפי המדינה ומוסדותיה? מה תפקידו של החינוך לדמוקרטיה בהכשרת אזרחי העתיד לחיים משותפים בחברה שכוללת קהילות מתבדלות כמו הקהילה החרדית?

עוד נשאל מהן ההזדמנויות להוספת תכנים של דמוקרטיה? אפשר להציע להוסיף שיעור נפרד חדש של לימודי דמוקרטיה; ואפשר להציע שינוי מבני שיהפוך את בית הספר למקום שקירותיו, אורחות חייו והיחסים בתוכו יעסקו באופן אינטנסיבי בעקרונות דמוקרטיים. מהם היתרונות והחסרונות של כל אחת מהגישות מבחינה חינוכית, פרקטית ופוליטית? מהן ההזדמנויות להוספת תכנים דמוקרטיים במקצועות הקיימים? כיצד אפשר להשתמש בהזדמנויות כמו הבגרות החברתית, תחום ידיעת הארץ והטיולים או

החינוך בגיל הרך? כיצד אפשר להשתמש בתוכני הלימודים לדמוקרטיה כדי להיאבק בנגע הגזענות? כיצד אפשר לחנך לדמוקרטיה שלא באמצעות תכנים ישירים?

כיוונים והמלצות

1. המנהיגות הלאומית והמנהיגות החינוכית חייבות להחזיר את הדמוקרטיה אל לב ההסכמה הישראלית הרחבה. המסר צריך להיות: ישראל היא בה בעת מדינת הלאום של העם היהודי ומדינה דמוקרטית של כלל אזרחיה.
2. יש לחזק את החינוך לערכים דמוקרטיים באמצעות הכללת השיח הדמוקרטי בכל מקצועות הלימוד, ולא דווקא במקצוע "אזרחות". מדובר במאמץ מערכתי שיביא לידי עיסוק בסוגיות של ערכים דמוקרטיים בכלל המקצועות הנלמדים.
3. יש לחנך לאזרחות ולדמוקרטיה מגילאים צעירים ככל האפשר: גילאי הגן ושנות בית הספר היסודי. עיכוב במאמץ החינוכי ונטישת הגילאים הצעירים עלולים להביא לידי "החמצת הרכבת".
4. לימודי הדמוקרטיה צריכים להתבסס על משנתם של מנהיגים והוגי דעות ממגוון זרמים אידאולוגיים ופוליטיים במטרה לנתק את הקישור הנעשה היום בין דמוקרטיה וזכויות אדם ל"שמאל". כך למשל אפשר לשלב לימוד של ערכים דמוקרטיים בלימודי היסטוריה של הציונות, שכן התכנים הדמוקרטיים, הפרוצדורליים והמהותיים מצויים בתחום ההסכמה ומעבר לחילוקי דעות פוליטיים. דמוקרטיה במדינת לאום אינה דמוקרטיה נכה. יש למקד מאמץ חינוכי בהדגשת המשותף, ההרמוני והמפרה הדדית בין יהודיותה של המדינה ובין אופייה הדמוקרטי. כך למשל הערכים של כבוד אנושי השווה לכל בני האדם, חיוניותה של חירות לאומית, היחס השווה ללא-יהודי החי במדינה יהודית, הצורך בהגבלת השלטון, כפיפות השלטון לחוק, לצדק ולחסד, עקרון האחרייות האישית והחובה לדאוג לחלש - כל אלה מעוגנים, ובאופן מרשים ביותר, במסורת היהודית.

3. כשחינוך יהודי פוגש חינוך דמוקרטי: האם תחומי ההשקה בין חינוך אזרחי-דמוקרטי לחינוך יהודי הם מאולצים, מתבקשים או בלתי אפשריים? מוביל תוכן: אדר כהן

חינוך יהודי וחינוך אזרחי-דמוקרטי – כיצד ילכו שניהם יחדיו? אדר כהן

רציונל

ראשית – תפקיד בית הספר הוא לחנך, ולא להורות בלבד, וההוראה היא חלק אינטגרלי של החינוך; שנית – בית ספר עברי צריך לחנך על ידי הנחלת מורשת הומניסטית ויהודית, מתוך זיקה אינטגרלית בין היסודות הללו. שכן עליו לחנך בני אדם יהודים שמסוגלים להתמודד עם המציאות היהודית והאנושית של זמנם, מתוך עמדה ערכית מגובשת ולהקנות להם אהבה לאדם ואהבה לעם היהודי ויכולת לממש אהבה זו באורחות חיים.¹

השיח התרבותי והפוליטי בישראל מושפע משני עולמות עיקריים של מחשבה ומעשה – היהודי-מסורתי והליברלי-דמוקרטי. אפשר להגדיר זאת גם כהשפעה וכהשראה של שתי השקפות עולם: האחת פרטיקולרית (ייחודית לעם היהודי), והאחרת אוניברסלית (משותפת לעוד עמים רבים). הישראליות יונקת משניהן, ועל כן על סדר היום הציבורי שלנו עולות בהתמדה שאלות עקרוניות ומעשיות מתוך המפגש והיחס ביניהן. אחת הסוגיות העיקריות המעסיקות אפוא את מדינת ישראל מאז הקמתה, וכן את מערכת החינוך שלה, היא הקשר בין זהותה היהודית והאופי הנגזר מכך ובין זהותה האזרחית והדמוקרטית והאופי הנגזר מכך. מה רצוי שיקרה במפגש בין שני עולמות אלו? האם הם מסוגלים לדור בכפיפה אחת בתוך הזהות היהודית-ישראלית של ימינו? ובכן, כמעט כמו בתמונת ראי בתוך כל אחד משני העולמות הללו יש גישות מנוגדות: הן בעולם היהודי והן בעולם הליברלי-דמוקרטי יש גישות מסתגרות ובדלניות (שאינן מעוניינות במפגש או בשילוב) ולצדן גישות פתוחות ומכילות.

מהן הדרכים החינוכיות שבעזרתן אפשר להתמודד עם המתחים בין מעגלי זהות אלה? בספרות המחקר, בציבור ובמערכת הפוליטית אפשר לאתר **ארבע גישות** עיקריות להתמודדות עם המתחים בין יהדות לדמוקרטיה, בין פרטיקולריות לאוניברסליות: גישת הסתירה, גישת הקונפליקט, הגישה הדיאלקטית וגישת ההלימה. ארבע גישות אלו משקפות לא רק עמדות נורמטיביות בדילמות שעל הפרק, אלא גם חוויות חיים או מצבי נפש (states-of-mind), שהם רגשיים ונפשיים ושעמם ובאמצעותם כל אדם ואדם ניגש להתמודד עם עולם מורכב זה של מתחים. ארבע הגישות יוצאות כולן מנקודת הנחה ששני מעגלי הזהויות נוכחים מאוד בשיח ובמציאות הישראלית, ושיש ביניהם מתחים וקונפליקטים מובנים שיוורדים לעומקו של הקיום

1 נורית אלטוביה ואחרים, **חינוך הומניסטי יהודי בישראל**, ירושלים: האגודה לחינוך הומניסטי יהודי בישראל וכי"ח, תשל"ד, עמ' 14.

בישראל. השוני ביניהן הוא בבחירה כיצד להתמודד עם מתחים אלה וכיצד לנהל חיים (אישיים, חברתיים, פוליטיים וחינוכיים) לנוכח קיומם. כדי שנוכל להציע דרך חינוכית רצויה, עלינו לבחון תחילה היכן במערכת החינוך שלנו מתקיימות ארבע הגישות (הניתוח המלא יתפרסם בקרוב בספר **שְׁנֵים יָחָדוּ** בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה).

נקודות לדיון

אנשי חינוך בישראל מתלבטים כבר עשרות שנים בדרכים הראויות לעיסוק בסוגיות יסוד אלו בחברה ובמדינה, וספרות ענפה עוסקת במיפוי ובניתוח המורכבויות שמקורן בשניות התרבותית שבתוכה אנו חיים ומחנכים. מטרת דיוננו כאן איננה לעסוק בבעיות, בדילמות או בפתרונות לגופם, אלא בשאלות חינוכיות ופדגוגיות: מה להמליץ למורים לעשות בתהליך החינוכי לנוכח מורכבויות אלה? כיצד לחנך לנוכח ההתנגשות בין זהויות אוניברסליות לפרטיקולריות? איזה פדגוגיה תביא לידי חוויית למידה שתאפשר עיצוב זהות לנוכח המתחים הגלומים במפגש בין עולמות אלו? כיצד לסייע לתלמידים לבחור את דרכם בשילוב ביניהן? הקשיים שמורים רבים חווים בבואם לעסוק בשאלות אלו מקורם בשילוב בין היעדר הכרעה ציבורית ואישית ברבות מסוגיות היסוד בין יהדות לדמוקרטיה, ובין היעדר הכשרה פדגוגית מתאימה להתמודדות עם מתחים לא תורמים אלו בכיתה.

כדי להבנות את הדיון בצורה סדורה, נחלק אותו לשלושה שלבים:

- **דיון מתוך תיאור וניתוח של המציאות.** מהן הגישות הנפוצות בקרב אנשי חינוך בנושא זה?
- **דיון מתוך שיח אידאולוגי וערכי של תפיסות עולם.** מהי הגישה הראויה?
- **דיון מעשי.** כיצד אפשר לקדם את הגישה הראויה בעינינו? מהם הכלים הפדגוגיים המשותפים לעולם החינוך היהודי ולעולם הדמוקרטי שאפשר לאמץ או להעצים?

כיווני פעולה אפשריים

בספר **שְׁנֵים יָחָדוּ** מוצעים כמה כיווני פעולה אפשריים שמקורם ברצון לחנך לגישת הוראה דיאלקטית במפגש בין חינוך יהודי לחינוך דמוקרטי:

- א. שיח מורים ומחנכים לבירור העמדה האישית בסוגיה, שהוא שיאפשר לאחר מכן לבחון גם את התפיסה המוסדית. בהקשר זה ראוי לשלב את העיסוק בסוגיה בהכשרות מורים ומנהלים.
- ב. שילוב העיסוק בנושאים אלו בכל תחומי הדעת, ולא רק בתחומים ה"מתבקשים" כמו אזרחות או מקצועות היהדות.
- ג. בניית תכנית פעולה בית-ספרית, שנגזרת מהתפיסה שגובשה.

4. האחר הוא מושפל: איך להתמודד עם גילויי שנאת האחר בכיתה? מוביל תוכן: הרב בנימין פרל

התמודדות עם ביטויים של שנאת האחר – מבט מבתי הספר כתבה: קבוצת מנהלי בתי ספר*

לעתים תכופות למדיי בתי ספר נתקלים בביטויים של אלימות ושנאת האחר. כוונתנו למצבים שבהם תלמידים מתבטאים באלימות פיזית או מילולית כלפי אחרים רק בשל השתייכותם לקבוצה כלשהי. ביטויים אלו כוללים יחס מזלזל ומשפיל כלפי כל מי שאינו חבר בקבוצתם. קבוצה של מנהלי בתי ספר דתיים, חילונים וערבים נפגשו כדי לדון בפרקטיקות שבתי ספר נוקטים כדי להתמודד עם תופעות של שנאת האחר ואלימות פוליטית. הנחת המוצא הייתה כי מציאות זו מחייבת התייחסות, והטענה הייתה שעל ההתמודדות להיות מערכתית. אין מדובר בתכנית מדף או בפרויקט, אלא במהלך חינוכי מקיף. את תופעת השנאה אי-אפשר למגר, אך חובה לפעול בקרב תלמידים ומורים כדי להגביר את הסובלנות ואת הכלת האחר.

מושאי הגזענות

הגזענות היא תופעה שמאפיינת את כל שדרות החברה. אין קבוצה שאינה נוהגת ביחס מזלזל או מחליש כלפי קבוצה אחרת. אחדים מהביטויים האלימים מופנים כלפי מי שחיצוני לאוכלוסיית בית הספר, ואחרים מופנים כלפי קבוצות בו (למשל מזרחים מול אשכנזים, מוסלמים מול נוצרים, בנים נגד בנות, תלמידים הומואים ולסביות והרשימה ארוכה).

בין קורבן למקרבן

נראה שאחדים מביטויי השנאה מקורם בחוסר ביטחון של התלמידים בזהות של עצמם ובתחושה של איום עליה. לעתים קרובות הם עצמם היו קרבן ליחס מזלזל ומשפיל כלפי הזהות שלהם – כך הקורבן הוא גם התוקפן. מכאן המסקנה שקודם כול יש לפעול כל ברמת הכיתה ובית הספר ולהתמודד עם יחס משפיל ומעליב במסגרת זו.

* קבוצת פיצוח של מנהלי בתי ספר שכינסו "מפרש" ופורום דב לאוטמן למדיניות חינוך במטרה לעסוק בנושא ההתמודדות עם גזענות. במפגשים השתתפו: הרב בני פרל, ראש הישיבה לאמנויות ולמדעים בר-אילן, תל אביב. שירין נאטור חאפז, מנהלת ביה"ס הערבי השש-שנתי אורט להנדסה ומדעים, לוד. רותי אנזל, מנהלת ביה"ס מקיף שש-שנתי קרית שרת, חולון. יעל מטלון, מנהלת בית חינוך תיכון גלילי, כפר סבא. ירמי סטאביסקי, מנהל ביה"ס התיכון התורני הימלפרב, ירושלים. אימאן פאהום, מנהלת חטיבת הביניים אבן סינא, נצרת.

שני סוגי התמודדויות בבתי הספר

בכלל הפעולות אפשר להבחין בין פעולות יזומות למניעת שנאה ובין פעולות תגובה.

פעולות יזומות

- דרוש שינוי עמוק בתרבות הבית ספרית. אין מדובר בתכנית מדף, אלא בשינוי ב-DNA של בית הספר. השינוי צריך לבוא לידי ביטוי בכל המוסדות והפעולות בו :

א. תכנים

- יש להכליל בתכנית הלימודים ומחוצה לה ריבוי של זהויות. הכוונה שהזהויות המרובות של כל תלמידי בית הספר יבואו לידי ביטוי כך שכל תלמיד ירגיש שבית הספר הוא ביתו ומבטא את זהותו.
- יש להכליל בתכנית הלימודים ומחוצה לה גם זהויות שאינן חלק מקהילת בית הספר במטרה לתת לגיטימציה למגוון הזהויות בחברה הישראלית.
- כדי לעשות זאת יש למפות את תכנית הלימודים ולוודא שמקצועות הלימוד יכללו התייחסויות גם לזהויות המרובות בתוך בית הספר וגם ל"אחרים".
- יש למפות את הפעילויות מחוץ לתכנית הלימודים כגון טיולים וסיורים, התנדבות, מחויבות אישית, תכנים על קירות בית הספר, שעות חינוך או בגרות חברתית ובכל אלו להביא לידי ביטוי את מגוון הזהויות ונקודות המבט בחברה הישראלית.
- כדאי לעודד גיוון באוכלוסיית בית הספר : המורים והתלמידים.
- מומלץ לחשוף את התלמידים למגוון רחב של זהויות בחברה הישראלית על ידי מפגשים עם תלמידים מקבוצות אחרות. חשוב שהמפגשים יהיו סביב למידה או פעילות משותפת.

ב. פדגוגיה – שיטות הוראה ולמידה

- יש לעודד דיאלוג בכל מקצועות הלימוד ובמסגרת זו לתרגל הקשבה ושיחה פתוחה בין התלמידים הכוללת מגוון של עמדות.
- יש לעודד הצגה של נקודות מבט מגוונות. ללמד את התלמידים להתמודד עם מציאות מורכבת שאין בה פתרון אחד נכון. חשוב להדגיש נקודות מבט שמערערות על "האופן הטבעי" שאנו נוטים לראות בו דברים.

ג. צוות בית הספר

- המורים חוששים מעיסוק בנושא שנאת האחר בשל הפחד מאובדן שליטה על הכיתה, אבל גם בשל החשש מתגובות ההורים. גם בקרב המורים יש לעתים תופעות של שנאת האחר ופחד. משום כך יש לעבוד עם צוות המורים בהשתלמויות. חשוב שההנהלה תתמוך במורים כך שלא יחששו לקיים שיח פתוח בתופעות שנאה ואלימות; תעודד אותם ואת התלמידים להביע את דעתם האישית; ותיתן להם תמיכה אישית ומוסדית.

- חשוב להפגיש את מורי בית הספר עם צוותים מבתי ספר מקהילות אחרות לצורך למידה משותפת. גם המנהלים עצמם הביעו רצון להיפגש עם עמיתיהם מהקהילות האחרות.

ד. אקלים בית הספר

- כל רכיבי האקלים הבית ספרי - החזון הערכי של בית הספר, קירות בית הספר, התקנון, האווירה ומוסדות התלמידים - צריכים לשדר סבלנות, הכלה וגיוון.

פעולות תגובה

כל המנהלים מסכימים כי אי-אפשר שלא להגיב להתנהגויות של שנאה ואלימות. כל תגובה (גם עונש) חייבת לכלול דיון. עם זאת את התגובות לביטויי האלימות ושנאת האחר אפשר למקם על פני רצף.

- יש הסבורים שיש לאסור כל ביטוי של שנאה ויש לנקוט פעולות ענישה שמשדרות מסר של אפס סבלנות לביטויים.
- יש הסבורים כי את ביטויי השנאה אין להשתיק, אלא יש לתת להם מקום כדי לאפשר דיון פתוח. ההנחה היא שהשתקתם לא תעלים אותם, אלא רק תוריד אותם אל מתחת לפני השטח. יש לאפשר אפוא לתלמידים להביע את עמדותיהם ולהתמודד עמן, לבחון את מקורותיהן ואת סיבותיהן, להצביע על הפחד ולהתמודד עמו.
- במהלך דיון כזה חשוב שאנשי החינוך יציגו את דעתם האישית.

שאלות לדיון

- אילו צעדים על בית ספר לנקוט כדי להפוך את נושא החינוך נגד שנאת האחר ולמען הכלת השונה לחלק מתרבותו (ה-DNA שלו)?
- איזו מדיניות על משרד החינוך לאמץ כדי לעודד פעולות אלה, לתמוך בהן ולחייב אותן?
- אילו פעולות מנהלים ומפקחים יכולים לעשות בקרב מנהלים אחרים כדי להגביר את המודעות לעשייה בנושא זה?

5. מפגשים מהסוג האישי: כיצד מייצרים מפגשים משמעותיים במערכת החינוך? מוביל תוכן: מוחמד דראושה

מפגש בין שונים: איך מתי ולמה? מוחמד דראושה

תלמידי ישראל אינם מכירים את עמיתיהם בני גילם מהקהילות האחרות בכלל ומהחברה הערבית בפרט. הרעיון להפגיש תלמידים מקבוצות שונות מבוסס על הרצון לעודד היכרות ביניהם, למנוע סטראוטיפים, פחד ושנאה ולקדם תפיסה של מרחב משותף שנחלק עם אחרים. זה הרעיון העומד בבסיסם של המפגשים בין בני נוער יהודים וערבים, מוסלמים ודרוזים, דתיים וחילונים, חרדים ודתיים. עם זה ההערכה היא כי רק כ-5% מבני הנוער נפגשים עם תלמידים מקהילה אחרת במסגרת לימודיהם. רוב המפגשים נערכים בסיוע ארגוני החברה האזרחית, שמציעים הנחיה לצוות המורים לפני הפעילות ומובילים את המפגשים עצמם. רק בתי ספר אחדים פועלים באופן עצמאי, יוצרים קשר עם בתי ספר מקהילה אחרת ויוצרים שיתוף פעולה ביניהם.

מודלים של מפגשים

למפגשים חמישה מודלים עיקריים:

מודל השערת המגע – על פי מודל זה מטרת המפגש לקדם היכרות הדדית, לבנות שותפות וחברויות ולהפחית פחדים וסטראוטיפים. מודל זה מדגיש אינטראקציה, יחסים בין-אישיים ומנהגים משותפים, ובדרך כלל מתבסס על חוויה חיובית.

המודל המעמדת – מודל זה מדגיש את הסכסוך ומתמקד בזהויות קבוצתיות ולאומיות (ולא בזהויות אישיות) ובאינטראקציות על בסיס קבוצתי (ופחות באינטראקציות על בסיס אישי). המודל המעמדת שואף להביא לידי שינוי חברתי על ידי העלאת המודעות למוקדי העימותים, הכרת השוני והענקת לגיטימציה הדדית.

מודל הנרטיב – על פי מודל זה שיטות כגון סיפור סיפורים משמשות להכרת הנרטיב של האחר. המודל הנרטיבי כולל אלמנטים ממודל השערת המגע לצד אלמנטים של המודל המעמדת, ודרך הסיפורים המסופרים עוסק בזהויות אישיות, משפחתיות וקבוצתיות. המודל הנרטיבי אינו עוסק ישירות בשינוי חברתי, אלא רק בעקיפין דרך הזהות האישית.

מודל המטרות המשותפות – מודל זה מניח כי עבודה על משימה משותפת שמכוונת להשיג מטרת-על הרלוונטית לשני הצדדים תקרב בניהם ותיצור זהות-על משותפת, אינטרסים משותפים ובסיס לשותפות אזרחית, כלכלית ומרחבית.

הפריה חינוכית – המודל מבוסס על שילוב מורים בני קהילה עמיתה בתוך בית הספר והפיכתם לשגרירי תרבות לתקופה ממושכת. הוא מביא לידי הקניית ידע מגשר כמו דו-לשוניות, אזרחות או מקצועות אחרים, וליצירת חוויות שהופכות את האחר לחלק לגיטימי מהמרחב האישי.

למודלים אלו יש להוסיף את בתי הספר הדו-לשוניים, שבהם מורים ותלמידים מכמה קהילות לומדים יחד.

מחקר רב נעשה עד כה על האפקטיביות של מפגשים בין בני נוער על פי מגוון המודלים וכן על השפעת המפגשים על שינוי עמדות בקרבם לאורך זמן. הדעות עליהם חלוקות, אבל נראה כי הדעה הרווחת היא שכדי שמפגשים יהיו אפקטיביים עליהם להיות ממושכים ולא חד-פעמיים, לכלול אלמנט חד-קהילתי מכין ורפלקטיבי ולא רק מפגש, וכן לכלול רכיב של פרויקט משותף ושילוב של כמה מהמודלים. אמנם לא די בהיכרות ובמגע, אבל אסור להסתפק בעימות.

שאלות לדיון

- אילו יוזמות ומודלים למפגשים הם אפקטיביים? באילו הקשרים?
- איזו אוכלוסייה מתאימה למפגשים? ילדים בית הספר היסודי, חטיבת הביניים, נערים בבתי ספר תיכון, פרחי הוראה, מורים, מנהלים?
- כיצד אפשר להוביל מהלך מערכתי שיהפוך את המפגשים לחובה? מהי המדיניות הרצויה?
- האם אפשר לחייב בתי ספר מכל זרמי החינוך להיפגש זה עם זה? האם זה רצוי?
- כיצד אשר לקדם יוזמות מן השטח (של רשויות מקומיות ובתי ספר) ולתמוך בהן?

6. מהכוח אל הפועל: איך לתכנן תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים? מובילות תוכן: טליה נאמן, גילי רעי וסמאח סלאימה אגבאריה

תכנון ויישום של תכנית מערכתית

גילי רעי וסמאח סלאימה אגבאריה

הרציונל

כשמערכת החינוך – מערכת גדולה מאוד שחולשת על מנגנונים ועל תהליכים רחבים ומגוונים – מתכוונת להטמיע תכנית מערכתית לחינוך ערכי, ניצבים בפניה שני אתגרים עיקריים:

- **תוכן:** תכנית מערכתית לחינוך ערכי צריכה להתבסס על ערכי ליבה מוסכמים על כל הזרמים והאוכלוסיות. מהם אותם ערכי ליבה? מי הגורמים השותפים לניסוחם? האם אפשר להסכים עליהם?
- **מבנה:** מערכת החינוך מחולקת לזרמים אחדים, ומצופה ממנה לתת מענה לאוכלוסיות שונות. המערכת גם מבוזרת ומפוזרת בכל הנוגע לפיתוח תכניות לימוד, מערכי ההכשרה העומדים לרשותה, פרויקטים מיוחדים ותכניות חיצוניות.

בהינתן אתגרים אלו נבקש לדון בשולחן זה בשלושה היבטים מתוך התייחסות למבנה הארגוני של המערכת, החל ברמת המטה, עבור במחוזות וכלה בבתי הספר:

- "האחר הוא אני" – לקחים שאפשר ללמוד מתכנית זו בכל הנוגע להיבטים המבניים והתוכניים שנוסחו לעיל.
- מכלול הרכיבים הנדרשים להצלחתה של תכנית מערכתית לחינוך ערכי.
- חינוך לחיים משותפים – היבטים ספציפיים שיש לתת עליהם את הדעת בהקשר של חינוך לחיים משותפים.

שאלות לדיון

- באילו אתגרים תכניות מערכתיות של משרד החינוך נתקלות בשלבי היישום וההטמעה?
- מהם התכנים והמטרות של התכנית? כיצד היא מיושמת? מה השפעותיה?
- מה אפשר לעשות אחרת כדי שתכניות מערכתיות יהיו אפקטיביות יותר?
- מה אפשר ללמוד מתכנית זו בבואנו להציע תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים?
- האם רצויה תכנית מלמעלה למטה או שרצוי לאפשר חופש פעולה לבתי ספר, למנהלים, לרשויות מקומיות ולרשתות חינוך?
- על מי מוטלת האחריות לקדם חינוך לחיים משותפים?
- מה צריך להיות תפקידם של ארגוני המגזר השלישי?

6. מהכוח אל הפועל: איך לתכנן תכנית מערכתית לחינוך לחיים משותפים? מובילות תוכן: טליה נאמן, גילי רעי וסמאח סלאימה אגבאריה

”האחר הוא אני” תפיסה מערכתית במשרד החינוך – תיאוריה ומעשה טליה נאמן

משרד החינוך **חרט על דגלו תפיסה ערכית-חינוכית** שכותרתה ”האחר הוא אני”. תפיסה זו מציבה על קדמת הבמה ערכים אוניברסליים, הומניסטיים, דמוקרטיים ויהודיים שמבטאים את כבוד האדם, שוויון, צדק, סובלנות, קבלת האחר, הכלה וחמלה, דמוקרטיה, זהות ושייכות, במטרה לבנות חברה שמאפשרת לכל יחיד מימוש עצמי מתוך אחריות, מעורבות ומחויבות לכלל.

המוסד החינוכי, כחלק ממערכת החינוך, הוא בבואה של החברה כולה. השונות הבין-אישית בין יחידים כפרטים והרב-תרבותיות בחברה הישראלית, שמקורה במגוון התפוצות, העדות והזרמים, מזמנות לפתחנו אתגר תרבותי וחברתי והזדמנויות ללמוד להכיל את השונה ואת האחר ולהדגיש את ערכי החברה שלאורם נרצה לחיות. השונות החברתית היא אפוא משאב רב-ערך ומאפשרת למידה הדדית.

השיח החברתי על ערכי המופת הנבחרים עובר כחוט השני לאורך מעגלי חיינו ושגרת יומנו של הילד/הנער במשפחתו, עם חבריו, בבית ספרו, בקהילתו ובמולדתו. המפגש עם האחר הוא מפגש של שיח, שמאפשר לפרט ללמוד על עצמו, על יכולותיו, על סגולותיו, על כישוריו ועל מאווייו.

במהות התפיסה באים לידי ביטוי ההיבטים האלה: הובלת שיח דמוקרטי ערכי שמכבד את האחר, דאגה לחלשים בחברה, התמודדות עם שנאת האחר, עם הדרה, עם שנאת חינוך ועם פילוג. הרחבת ההזדמנויות ללמידה משמעותית, יצירת אקלים מיטבי במוסד החינוכי וצמצום התנהגויות שליליות בין כתליו ומחוצה לו. כך יתאפשר לכל יחיד מימוש עצמי מתוך אחריות, מעורבות ומחויבות לכלל.

מטרותיה העיקריות של התפיסה: קבלת השונה והאחר והימנעות מפגיעה בו; הכרה בזכותו של כל אדם לחיות את חייו על פי ערכיו ותפיסת עולמו, באופן אוטונומי ועצמאי, כל עוד אינו פוגע בזכויותיו של האחר; טיפוח ערכים של נתינה, חסד ותרומה לחברה על כל גווניה; קידום ערכים של צדק חברתי, ערבות הדדית, סולידריות ודאגה לכל אדם באשר הוא; חיזוק, הרחבה והעמקה של תהליכי ההכלה במסגרות החינוך לשם שילוב הלומדים, התקדמותם והעצמתם; הגברת המודעות לאחריותו האישית של כל אחד ואחד לבנייתה של חברה ערכית כתנאי לקיומה של חברת מופת; עידוד ילדים ובני נוער לגלות אחריות אישית וחברתית בשמירה על זכויותיהם של בני האדם וחירותם.

תפקידה של מערכת החינוך אפוא ליצור הזדמנויות ללמוד את האחר, להרחיב את אופקי השיח עמו ולזמן לקהילה וליחידים מפגש משמעותי עמו.

בשנת הלימודים תשע"ה מינהל חברה ונוער במשרד החינוך מוביל את **יישומה ואת הטמעתה של התפיסה** באמצעות ועדה משרדית ובשותפות עם נציגי המטה והמחוזות, הרשויות המקומיות, נציגי החינוך הבלתי פורמלי, נציגי הורים, מורים, תלמידים ומוסדות שבתקצוב משרד החינוך.

תפקידי הוועדה המשרדית להטמעת התפיסה במטה

- אינטגרציה בין גופים שונים בדגש על עבודה משותפת וחיבור של כלל הגורמים והשותפים לתהליך.
- מיפוי תכניות, יוזמות ופעולות במטה ובמחוזות המצויות בהלימה לתפיסה.
- רענון מאגר הידע: עדכון האתר, הכנת חוברת מקוונת, כתיבת מערכים ואיסוף יוזמות מהשטח.

העקרונות המנחים ליישום

- מהלך ערכי רב-מערכתי להטמעת ערכים.
- מפגש בין אוכלוסיות בתוך המסגרת החינוכית, בקהילה ובחברה.
- רצף חינוכי: יש להביא את התפיסה לידי ביטוי בכל שכבות הגיל, מבוקר ועד ערב, בשיתוף בין החינוך הפורמלי לחינוך הבלתי פורמלי, בחודשי הלימודים ובחופשת קיץ, בין השגרתי למודגש (ימי שיא), ומתוך הגדלה והרחבה של מעגלי הלמידה.
- גמישות, יזמות ובחירה: משרד החינוך העמיד לרשות כל השותפים לתהליך מרכז ידע ארצי, אינטרנטי, דינמי, כך שבכל עת יוכלו כלל השותפים להוסיף לאתר חומרים שמציגים יוזמות מהשטח.
- אחריות במחוזות: בכל מחוז מונה רפרנט לנושא, שנמצא בקשר רציף עם מוסדות החינוך במחוז.

הוועדה המשרדית פיתחה מודל של "סטנדרטים ליצירה, לניהול ולבקרה של תרבות ואקלים בית ספרי", שבאמצעותו אפשר לבחון ולמפות את התרבות ואת האקלים הארגוני של המוסד החינוכי בהתאם לתפיסת "האחר הוא אני" וליישומה כאורח חיים. הדבר נעשה באמונה שיצירת אקלים מיטבי במוסד חינוכי וצמצום התנהגויות שליליות בין כתליו ומחוצה לו הם המפתח להגשמת מטרות התפיסה. התפיסה מוטמעת ומיושמת בשני מישורים משלימים: **שגרת העשייה** החינוכית ו**ימי השיא** המלווים אותה.

שגרת העשייה

שגרת העשייה החינוכית מתמקדת בשני צירים:

- **מסובלנות למניעת גזענות וחיים משותפים בהובלת המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים.** התכנית מבוססת על ההנחה שיש לחנך באופן שיטתי ומעמיק לערכים של סובלנות ולכיבוד ולשמירה על זכויות האדם כבסיס לחיים משותפים ומניעת גזענות; ושתהליכי הפגשה (הידברות) בין קבוצות חיוניים כאמצעי לקבלת האחר והפחתת גזענות.
- **נגישות והכלת השונה.** השתלבות אנשים בעלי מוגבלויות מתאפשרת כשהחברה מקבלת את שונותם וכשהשירותים הקהילתיים כוללים גם אותם. לשם כך נעשות פעולות להעלאת המודעות, ונערכות פגישות, פעילויות להיכרות ותרומה הדדית.

ימי שיא

ימי הלוח שנקבעו כימי שיא נחלקים לארבעה אשכולות: **סובלנות, מניעת גזענות וחינוך לדמוקרטיה**: יום רבין, יום הסובלנות הבינלאומי, יום זכויות האדם, היום הבינלאומי למאבק בגזענות; **הכלה ונגישות**: חג הסיגד, היום הבינלאומי לזכויות אנשים עם מוגבלויות; **זכויות הילד**: יום הילד הבינלאומי; **אחדות בחברה הישראלית**: יום הוקרה לפצועי צה"ל ולנפגעי פעולות האיבה, יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, יום העצמאות, יום האחדות.

בכל ארבעת האשכולות הציר המרכזי והמשותף לימים אלו הוא **האקטיביזם החברתי** – עידוד לפעילות חברתית מעשית כגון הסברה, יוזמות חברתיות והקמת מרכזי פעילות וירטואליים ופיזיים, בהנחה שכך אפשר להוביל שינויים חברתיים במגוון תחומים בחברה הישראלית.

7. אדוני ראש העיר: מה תפקידן של הרשויות המקומיות ורשתות החינוך בחינוך לחיים משותפים?

מובילי תוכן: יעל מעיין, סאמר עתאמנה, נורית דנינו

אסטרטגיית חינוך לחיים בחברה משותפת: מקומיות, גלובליות ושותפות במאה ה-21

”מנטיקתנא - منطقتنا - האזור שלנו”

יעל מעיין

רציונל

האסטרטגיה לחיים בחברה משותפת מציגה תפיסה חדשה לתכנית שמטרתה לחנך אנשים צעירים ליצור ולקדם חברה משותפת באזור מחיה משותף, והיא מבוססת על שילוב בין פרקטיקה למחקר. האסטרטגיה מבוססת על שותפות בין קהילות שגבעת חביבה - הפועלת בין מועצות שכנות - מובילה במטרה לקדם שותפויות בנות קיימא בין מועצות וקהילות על ידי יצירת קשרים ממוסדים מלמעלה למטה (top-down) בין בתי ספר. התכנית מבוססת על תמיכה מנהיגותית של ראשי המועצות, עשייה של קבוצות אינטרס משותפות ועבודה בין-משרדית במועצות שכנות. את התכנית יש להבין אפוא כחלק ממהלך שלם. נקודה זו קריטית, שכן ממחקרים ומדוחות עדכניים בתחום החינוך לחברה משותפת עולה שכדי למסד חינוך מסוג זה דרוש גיבוי מוסדי ומנהיגותי שיכול להתמודד עם כוחות סותרים שקיימים בחברה ומקשים על השגתו.

התכנית כוללת למידה מעמיקה של מגוון עולמות תוכן חינוכיים: חינוך לחשיבה בין-תרבותית, אזרחות השתתפותית (דלברטיבית), צדק סביבתי, מקומיות וחינוך לחשיבה ולמעורבות גלובלית. כל אלה מטרתם לסייע לפיתוח חשיבה מקומית והוויה של עבודה בין בתי ספר באותו אזור מתוך הרחבה והדגשה של האזויות המשותפת והמשתפת כמושג מארגן. בהיבט זה האלמנטים החשובים הם: יצירת יחסי עבודה קבועים בין בתי הספר, למידה משותפת של נושאים מרכזיים בתכנית הלימודים, רב-גילאיות, שיתוף תלמידים רבים ובניית מודלים של עבודה - על ידי צוותי החינוך - שמותאמים לכל בית ספר.

בישראל ובעולם יש יוזמות מגוונות שמטרתן לחזק בקרב התלמידים את מקומם של ערכים כגון שותפות, אמפתיה, הכרה ודמוקרטיה. ייחודה של תכנית זו בשילוב בין כמה עולמות תוכן יעילים, ברב-גילאיות, בהתוויה של אופן עבודה בר קיימא ובהסתמכות ניכרת על תכניות הלימוד של בית הספר וניצול המשאבים הקיימים.

שאלות לדיון

- בין מציאות לדמיון: האם אפשר ליצור חוויה של אזור משותף?
- האם האזויות מתמודדת עם סוגיות שקשורות ליחסים טוב מהלאומיות?
- אילו שיתופי פעולה אפשר לפתח ברמה האזורית בין רשויות מקומיות ובתוך ערים?

כיווני פעולה

- **תכנית גאוגרפיה.** תכנית שמתייחסת לסוגיות אנושיות וחברתיות, לידע על האזור המשותף ולשאר יחידות תוכן ודילמה שקשורות אליו.
- **מטלה משותפת באזרחות.** מטלה משותפת באזרחות שעושים תלמידים משני בתי ספר מתוך דיון ועיסוק במרחב ציבורי משותף.
- **שיתופי פעולה בין רשויות מקומיות ממגזרים שונים.** קשרים בין מחלקות חינוך, בתי ספר ומנהלי בתי ספר.

7. אדוני ראש העיר: מה תפקידן של הרשויות המקומיות ורשתות החינוך בחינוך לחיים משותפים?

מובילי תוכן: יעל מעיין, סאמר עתאמנה, נורית דנינו

רעננה: עיר שהיא קהילה

נורית דנינו

"רעננה עיר קהילתית הרואה את האדם במרכז" (מתוך חזון העיר)

העיר רעננה, ומכאן גם מינהל החינוך, פועלים מתוך תפיסה קהילתית ומחויבות לאוכלוסיית העיר על כל גווניה. כ-30% מתלמידי רעננה מגדירים עצמם דתיים, והעיר מתגאה בסובלנות ההדדית ובאווירה הפתוחה והמקבלת שיש בה.

מינהל החינוך רואה עצמו אמון על טיפוח של תחושת הקהילתיות, הסולידריות והשותפות בין בתי הספר מהמגזר הממלכתי-דתי והממלכתי. למן שנת 2012 מערכת החינוך של העיר פועלת כ"עיר בניסוי" (הראשונה בארץ) לפיתוח מודל חינוכי שמבוסס על מנהיגות אותנטית ופועל לאורם של שלושה ערכים: דיאלוג, מימוש עצמי ואחריות לזולת במרחב המשותף. ערכים אלו גובשו בשיח משותף של כלל מנהלי בתי הספר בעיר מכל גווי הקשת, והם מבטיחים התנהלות עירונית משתפת, שמכבדת את ייחודיותו של כל אחד ואחד ואת מקומו במרחב הציבורי, ופועלת ליצירת שותפויות שמבוססות על אמון הדדי.

דוגמאות לפעילויות עירוניות של שותפויות בין בתי ספר

1. פעילות משותפת לבתי ספר ממלכתיים וממלכתיים-דתיים ברעננה

- לכל אחד מבתי הספר הממלכתיים-דתיים תכנית של שיתוף פעולה עם בית ספר ממלכתי. לדוגמה:
 - בתי הספר היסודיים פעמונים (ממלכתי), ביליו (ממלכתי-דתי) ותל"י (תגבור לימודי יהדות) מקיימים פגישות לימוד משותפות לתלמידי כיתות ו' שנקראות "פרשצווא". השיח מתנהל בהנחיית תלמידי בית הספר היהודי הפלורליסטי העל-יסודי "מיתרים".
 - בתי הספר היסודיים הדר (ממלכתי) ויבנה (ממלכתי-דתי) בנו תכנית משותפת ושמה "בוחרים ללמוד יחד", שבמסגרתה תלמידי כיתות ד' לומדים יחד במקומות בקהילה לפי בחירתם.
 - התיכון מור מטר-ווסט (ממלכתי) מקיים מפגשים עם התיכון לבנות אמ"ת רננים ועם ישיבת בני עקיבא ומפעיל תכנית מוסיקלית ייחודית לתלמידים שלומדים בבית ספר ממלכתי וממלכתי-דתי כאחד.

2. שותפויות עם בתי הספר מחוץ לרעננה

- מתוך תפיסת שייכות רחבה למדינה ורצון לקדם אחריות חברתית וסולידריות אזרחית, פועלות כמה תכניות בין בתי ספר בעיר לכאלה שמחוץ לה:
 - תכנות בקוד פתוח בחברת ההיי-טק "רד האט" בהשתתפות תלמידים מחטיבת הביניים יונתן ברעננה ותלמידים מחטיבת הביניים א' בטירה.

- תכנית "פנים אל פנים" של סיורים משותפים לילדי רעננה, אופקים והמועצה האזורית מרחבים.
- תכנית שמבוססת על שותפות ומפגשים קבועים בין בתי הספר היסודיים שקד ברעננה ואלמאג'ד בטירה. במסגרת זו פועלת מקהלה משותפת ומתקיימים מפגשי מורים והורים.

3. תכניות לשותפות עם אוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים

- בעיר פועל בית ספר אג"ם לילדים בעלי עיכוב שכלי התפתחותי בינוני-קשה. שני בתי ספר יסודיים, שלוש חטיבות ביניים ותלמידי תיכון פועלים בתכניות משותפות עם בית הספר.
- תלמידים מבית הספר של בית איזי שפירא – לילדים בעלי צרכים מיוחדים ולקויות התפתחותיות – משולבים דרך קבע בבתי ספר ובגנים בעיר יום בשבוע ואף יותר.

4. תכניות לקליטת עלייה ויצירת שותפות בין עולים לוותיקים

רעננה, עיר קולטת עלייה, פיתחה במערכת החינוך מודל ייחודי של בתי ספר המתמחים בקליטת עלייה ומעניקים מענים רב-תרבותיים לכל באי בית הספר.

5. שותפות באירועים עירוניים

מינהל החינוך היה שותף בייזום, בתכנון, בהפקה ובהנחיה של אירוע קהילתי ייחודי – "קולות וגווניו במרחב" – בהשתתפות כל גווי הקשת היהודית בעיר: אורתודוקסים, רפורמים, קונסרבטיבים, מסורתיים וחילוניים.

8. בלפאסט זה כאן? מודלים של חיבור ושיתוף בין קהילות במערכת החינוך מובילי תוכן: מרים דרמוני שרביט, Prof. Tony Gallagher, Dr. Gavin Duffy

לימוד משותף בין הזרמים: בונים שותפויות בין בתי ספר

Learning Together across Educational Sectors in Israel

מרים דרמוני שרביט

רציונל

להפרדה בין מגזרים, המאפיינת את מערכת החינוך בישראל, השפעה שלילית על הלכידות החברתית ועל השתלבותם בחברה ובכלכלה של מיעוטים לאומיים וחברתיים. שילוב בין אזרחים מרקעים שונים מוכר כיום כאמצעי חיוני לקידום אזרחות משותפת ולצמצום פערים, והחינוך הוא אחד הכלים העיקריים לכך. עם זאת רוב ההורים בישראל מעוניינים שילדיהם ילמדו בבית ספר שמשקף את זהותם ואת ערכיהם.

במודל של לימוד משותף שני בתי ספר או יותר מזרמים שונים עובדים בשיתוף פעולה מתמשך. בתי הספר מאתרים צורך משותף ופועלים לקדם אותו, והתלמידים לומדים במשותף שיעור שבועי באחד ממקצועות הליבה עם מורים משני בתי הספר. שיתוף הפעולה חייב לכלול **שני** גורמים:

- מורים מבתי הספר עובדים יחד, אם בהדרכה ובהכשרה מקצועית ואם בתכנון תכניות הלימודים ובהעברת השיעורים;
- תלמידים מבתי הספר לומדים יחד פנים אל פנים, אם בעבודה על פרויקטים מסוימים ואם באמצעות השתתפות באותם שיעורים בתכנית הלימודים.

לימוד משותף בין הזרמים הוא דרך אפקטיבית לקדם את ההיכרות בין אזרחים מרקעים שונים ללא ויתור על זהותם הייחודית. זה המענה הטוב ביותר מצד אחד לשמר ולהנחיל זהויות קהילתיות, ומן הצד האחר לטפח ערכים משותפים. בלימוד המשותף יש בשורה חינוכית שתשפיע על השגשוג הכלכלי, על הלכידות החברתית ועל היציבות של הדמוקרטיה הישראלית.

לימוד משותף בין זרמים נוסה בהצלחה בצפון אירלנד, וכיום הוא חלק ממדיניות אירית כוללת, אבל טרם נוסה בהיקף נרחב בישראל.

מאפיינים בולטים

היקף ועומק השותפות. בתי ספר משולבים, כגון "יד ביד" או "קשת", הם הדגם השלם ביותר לחינוך משותף, אבל רק מיעוט ההורים בוחר בהם. בה בעת מפגשי דיאלוג בין תלמידים מבתי ספר נפרדים, שלהם השפעה חיובית, אינם ממוסדים דיים ונוטים להישאר ספורדיים ותלויים בכמה "משוגעים לדבר". לימוד משותף בין זרמים שמבוסס על שותפות עמוקה ורבת פנים בין המנהלים וצוותי ההוראה מציע פתרון בר קיימא.

בעלות של הצוותים החינוכיים על התהליך החינוכי. את הלימוד המשותף מובילים הצוותים החינוכיים בבתי הספר, ולא אנשי מקצוע חיצוניים, ובלבו מצויים פיתוח מקצועי מעמיק של מנהלים ומורים ובניית

צמדים של בתי ספר שעובדים יחד לאורך זמן. כל קהילת בית הספר – ההנהלה והמורים, הילדים וההורים – מעורבים בתהליך, והוא משפיע על ערכי בית הספר ועל תכנית הלימודים המתקיימת בו.

המשכיות. הלימוד המשותף משולב בתכנית הלימודים של בתי הספר בקביעות ולאורך שנים.

מצליחים יחד. שותפות ופיתוח מקצועי משותף הוכיחו את עצמם כדרכים יעילות לשיפור הישגיהם הלימודיים של התלמידים המשתתפים, בעיקר במקצועות לימוד בעלי סטטוס גבוה כמו מתמטיקה, שפות ומדעים. בישראל הלמידה המשותפת מושתתת על חדשנות פדגוגית וטכנולוגית, בייחוד קורסים מתוקשבים ועבודות חקר לתלמידים מבתי ספר שונים. לצד הלמידה מרחוק יתקיימו גם מפגשים פנים אל פנים להיכרות בלתי אמצעית ומתמשכת בין התלמידים מצמדי בתי הספר.

יצירת קשרי עבודה בין המורים. באמצעות הוראה בצוותים משותפים והשתלמויות מקצועיות משותפות נבנים קשרי עבודה בין המורים, שהם הדרך הטובה ביותר לטיפול היחסיים בין בתי הספר המשתתפים ולקיימות הפריקט.

בשנת תשע"ד הושקה תכנית חלוץ (פיילוט) לחינוך לחיים משותפים בעיר רמלה כשיתוף פעולה בין משרד החינוך (הפיקוח הכולל, המטה לחינוך אזרחי והחינוך החברתי), הרשות המקומית ומט"ח. השנה 16 צמדים של בתי ספר מקדמים יחד יוזמות של חיים משותפים בתחומים של אמנות, מתמטיקה, מוזיקה, השפות עברית וערבית ועוד. ברוב בתי הספר היוזמות הולידו מיזמים מתמשכים של לימוד משותף ברחבי העיר בהובלת המנהלות והמורות בבתי הספר.

שאלות לדיון

אפשר לדבר על רצף של חיבור והפרדה. בקצה האחד – הפרדה מוחלטת במערכת החינוך בין הקהילות בישראל; ובקצה האחר בתי ספר מעורבים (דוגמת בתי הספר הדו-לשוניים). בתווך יש עוד אפשרויות רבות לחיבור ולשיתופי פעולה, שאחת מהן היא מודל הלימוד המשותף.

- האם אפשר לחייב בתי ספר למקם את עצמם על הרצף הזה?
- מהי המדיניות הדרושה כדי שכל בית ספר ימקם עצמו על הרצף?
- מה נדרש כדי להתאים את מודל הלימוד המשותף לישראל?
- מהם היתרונות והחסרונות של מודל זה במציאות הישראלית?
- כיצד רצוי ליישם באופן מערכתי את מודל הלימוד המשותף בישראל?

9. אחרי הצלצול: כיצד יכול החינוך הבלתי פורמלי לקדם ערכים דמוקרטיים ושותפות בין קהילות בחברה הישראלית? מובילת תוכן: ענבר הרוש-גיטי

חינוך פוליטי במסגרות לא פורמליות

ענבר הרוש-גיטי

רקע

חינוך פוליטי מטרתו **פיתוח כישוריו האינטלקטואליים ורגישותו המוסרית של הנער/ה** לצורך הפעלתם במצבים שמזמינים נקיטת עמדות בעניינים פוליטיים.¹ אייל נווה מתאר את החינוך הפוליטי במונחים של "חינוך לתודעה פוליטית", ורואה בתהליך פיתוח התודעה תהליך דינמי שמתנהל בזירות מגוונות בחייו של הפרט, ולא רק בגיל בית הספר.²

המגמות בחברה הישראלית מקדמות תופעה של העדפת ה"ממלכתיות", שאיננה כוללת שום תוכן פוליטי-אידאולוגי. התוצאה היא דור צעיר שחף מכל אידאולוגיה, נחשף באופן רדוד לצדדים השליליים של התרבות הפוליטית, ולכן מתעב פוליטיקה ורואה בה תחום בזוי. צעירים אלה נמנעים מלהיכנס לתחום הציבורי, ולעתים אף אינם מממשים את זכותם הדמוקרטית. נשאלת אפוא השאלה מה תפקידם של תנועות הנוער, ארגוני הנוער והחינוך המשלים (החינוך הלא פורמלי) בהקשר זה?

שאלות עיקריות לדיון

- א. האם התופעה שנווה מתאר מוכרת לנו מהשטח?
- ב. האם אנחנו, כארגונים השייכים לזרם הלא פורמלי, פועלים לפיתוח תודעה פוליטית? מה ההבדל בין התנועות האידאולוגיות לתנועות הממלכתיות? האם המרחב האידאולוגי אכן מתפקד באופן הזה, והאם המרחב הלא-אידאולוגי אכן מקפיד על ממלכתיות? (חשוב להתייחס גם לתנועות הדתיות).
- ג. האם יש דוגמאות לתופעות שמאפיינות יותר נוער בסיכון? (למשל נטייתו לקיצוניות בכל הנוגע לדעות קדומות וגזענות).

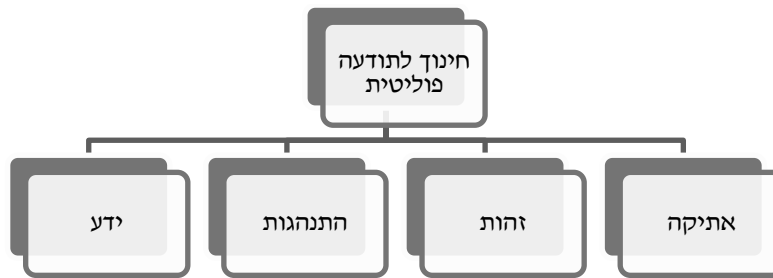
סיכום ביניים: למסגרות הלא-פורמליות תפקיד חשוב בחינוך הפוליטי. עם זה ייתכן שלא כל המסגרות הלא פורמליות לקחו עליהן את המשימה, ורבות עדיין חוששות מלגעת בנושא הרגיש הקרוי פוליטיקה. כמו כן ייתכן שהמשימה איננה ברורה, ובוודאי לא חלוקת התפקידים בין החינוך הפורמלי לבלתי פורמלי.

1 צבי לם, "חינוך פוליטי וחינוך אידאולוגי: הבחנות", בתוך: יורם הרפז (עורך), **לחץ והתנגדות בחינוך, מאמרים ושיחות**, תל אביב: ספריית פועלים, 2000, עמ' 203-212.

2 אייל נווה, "אפילוג: על הצורך בשיקום החינוך לתודעה פוליטית", בתוך: ניר מיכאלי (עורך), **כן בבית ספרנו: מאמרים על חינוך פוליטי**, תל אביב: ספריית הקיבוץ המאוחד, עמ' 311.

שלב 2 בדיון: רכיבי החינוך לתודעה פוליטית

נווה מחלק את החינוך לתודעה הפוליטית לארבעה רכיבים עיקריים.

לצורך הדיון לא נתייחס לסוגיית האתיקה ונעסוק בידע, התנהגות וזהות:

שאלה עיקרית לדיון

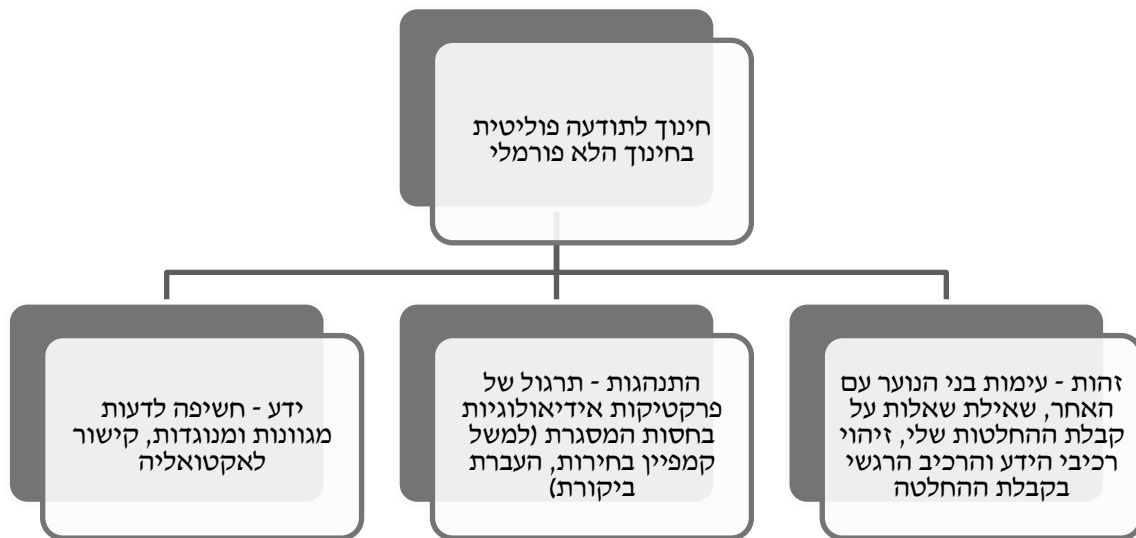
האם יש למסגרות הלא פורמליות תפקיד בכל אחד מרכיבי החינוך לתודעה פוליטית? אם כן מהו? רצוי להפריד בין הפעילות המתקיימת בגיל חטיבות הביניים והתיכון ובין פעילותן של המכינות ושנות השירות.

מודל מוצע

מודל ההתערבות מעודד לימוד וקידום של תכנים לפיתוח תודעה פוליטית, ועם זה שומר על "ממלכתיות" כדי להתאים לכלל הארגונים. יש לציין שקיימת לגיטימציה לארגונים אידיאולוגיים שמחנכים את בני הנוער לכיוון פוליטי מסוים, כל עוד הכוונה זו גלויה ושקופה ושומרת על עקרונות הדמוקרטיה.

רכיבי המודל

- א. **צוות ההדרכה.** פעמים רבות מדריכי המסגרות חוששים לעסוק בנושא רגיש כמו פוליטיקה. לפיכך יש להכשירם בנושא זה.
- ב. **התודעה הפוליטית.** פיתוח התודעה הפוליטית מורכב בשלושה היבטים, כמתואר בתרשים:

- את המודל יש להתאים לגילאי המשתתפים כמובן שיש להתאים את רמת המפגש והתרגול.

10. צידה לדרך: איך מכשירים את המורים להתמודד עם ביטויים של אלימות ושנאת האחר בקרב התלמידים ולחזק את הערכים הדמוקרטיים? מובילת תוכן: ד"ר גליה זלמנסון לוי

התמודדות עם גזענות בהכשרת מורים

גליה זלמנסון לוי

ביטויי גזענות בחברה הישראלית הם תופעה יום-יומית שניכרת בכל המרחבים הציבוריים: ברחוב, בתקשורת, במערכת החינוך, באירועי תרבות ובפוליטיקה. הגזענות איננה מחלה שעלינו למצוא לה את התרופה הנכונה, אלא התנהגות אנושית שעלולה לסכן חברה דמוקרטית. הגזענות אורבת לכול במפגשים עם השונה, בייחוד במצבים שבהם יחסי הכוח בין הקבוצות אינם שוויוניים; ובישראל - שהפערים הכלכליים בה הולכים וגדלים, הסכסוך הלאומי בה אינו עומד לפני סיום ועדיין קיימת הייררכיה בין תרבות הגמונית לתרבויות "אחרות", בין צבע עור אחד לאחר - נוכחותה של הגזענות רק הולכת וגדלה.

מערכת החינוך היא אחד המרחבים הציבוריים שבהם אפשר להתמודד עם התופעה: לשם כך יש ללמוד לזהות אותה, לכוונתה בשם, להכיר את מנגנוניה ולגבש תהליכים חינוכיים ופרקטיקות של מאבק ושינוי חברתי שיובילו לחברה דמוקרטית ושוויונית יותר.

המשאב העיקרי של מערכת החינוך הוא המורים והמורות, ותהליך הכשרתם הוא הבסיס המקצועי והערכי שלה. בתהליך ההכשרה הראשוני מגבשים המורות והמורים את זהותם המקצועית והערכית הראשונית, מקבלים כלים בסיסיים ויוצאים למפגש הממשי עם מערכת החינוך. תקופה זו משמעותית מאוד בחייהם, ועל כן לנושאים, לתהליכים ולידע המצטבר בה משמעות מיוחדת. הקשר בין המורים והמורות ובין מערכת ההכשרה שלהם אינו מסתיים בשלב הזה, ומתקיים במעגלים שונים בכל שנות ההוראה באמצעות השתלמויות, המשך לימודים, מחקר ועוד.

העוצמה והאחריות המונחת לפתחה של מערכת הכשרת המורים והמורות היא אפוא אדירה. על כן נוסף על תפקידה לחנך את המורים והמורות להתמודד עם הגזענות, עליה גם לזהות את הגזענות שבתוכה, הן ברמה האישית והן ברמה המבנית הארגונית. אתגרים אלה דורשים שילוב ידיים של כל העושים והעושות במלאכה, חיבור של כל היוזמות והכוחות הפועלים בתחום וחשבון נפש אמיץ שכולל את ההזדמנות להוביל את מערכת החינוך לקראת חברה שוויונית יותר וגזענית פחות. בדיון שהתקיים לפני כמה שבועות בהשתתפות נציגי מכללות להוראה ואוניברסיטאות הועלו כמה אתגרים עיקריים.

הראשון הוא **כיצד מחנכים להתמודד עם גזענות במערכות חינוך נפרדות** כמו אלו הקיימות בחברה הישראלית: ערבים ויהודים, דתיים וחילונים, פריפריה ומרכז? הפרדות אלו קיימות הן במערכת החינוך והן במערכות להכשרת מורים ומורות, אבל בזו אחרונה יש הפרדות נוספות: כך למשל הפרדה בין גברים לנשים מתקיימת בעצם היות הנשים רוב במקצוע ההוראה; והיעדר נגישות ודעות קדומות בנוגע ליכולתם של אנשים עם מוגבלויות לעסוק בחינוך והוראה מפריד בין בריאים לאנשים עם צרכים מיוחדים. האם חינוך נגד גזענות מחייב מפגש עם השונה ממני? כיצד יוצרים מפגשים כאלו?

האתגר השני הוא **כיצד אפשר לעסוק בנושא באופן יום-יומי בתוך תכניות הלימודים הקיימות**, ולא רק בזמן אירועים קיצוניים, כחלק מהכשרתם של המורים והמורות בלימודי החינוך וההתמחויות. עיסוק יום-

יומי יכלול תהליכים חינוכיים ואינטלקטואליים שמאפשרים לעבור מסטראוטיפים לחשיבה מורכבת, מניכור לאמפתיה, מחשיבה על בעיות ופתרונות להבנה של קונפליקטים ויחסי כוח. מדובר בעשייה שכוללת גאווה במגוון של זהויות הנלמדות במרחב בטוח באופן שמאפשר תהליכים של התפתחות ופיתוח של דרכים חינוכיות לשינוי חברתי.

האתגר השלישי הוא **ההתמודדות עם הגזענות במוסדות להכשרת מורים ומורות**. גזענות מוסדית היא אחד ההיבטים החמקמקים ביותר של התופעה. קל לזהות כתובת גזענית על הקיר יותר ממנגנון ביורוקרטי או חינוכי שקבוצת זהות אחת בתוכו מועדפת באופן בולט על פני קבוצות זהות אחרות, שמודרות לשולי החברה. עלינו לבחון אפוא מנגנוני קבלה ומיון, מנגנוני הערכה ואופני ביטוי של תרבויות והיסטוריות בתהליכי ההכשרה שלנו.

בכל אחד מהאתגרים יש לשאול אם אפשר לייצר מדיניות כוללת, או שמא בכל מוסד, בכל פקולטה, בכל כיתה, בכל שיעור, יהיה הנושא נתון ליוזמות מקומיות; נשאל מה כוחה של מדיניות כוללת לעומת יוזמות מהשטח שמייצרות מודלים של הצלחה? האם אפשר לשלב בין השתיים?

אל מול אתגרים אלו **כיווני הפעולה האפשריים הם רבים**, ואנו בשלב של איסוף ולימוד העשייה הקיימת לצד הרצון לייצר חשיבה אחרת, שונה, שתאפשר לנו להוביל את מערכת החינוך בנושא של חינוך נגד גזענות בחברה דמוקרטית. הדוגמאות הבאות, שאחדות מהן כבר מתקיימות, מייצגות מהלכים כלליים ורחבים לצד עיסוק קונקרטי בנושא:

- יצירת מסגרת שמאפשרת מפגשים של קבוצות שונות כחלק מתהליך ההכשרה;
- נקיטת עמדה קבועה של מורי המורים בנוגע לאירועים גזעניים;
- עיסוק בפעילות חברתית בקהילות השונות כחלק מתכנית הלימודים;
- בחינת תכניות הלימודים בהיבט רב-תרבותי;
- יצירת מערך הכשרה ותמיכה למורי המורים בנושאים אלו;
- התייחסות לשפות שונות ולמקומן במרחב הציבורי.

מובן שרשימה זו חלקית בלבד, והדרך עוד ארוכה. בשולחן העגול בכנס נתבסס על נייר זה בדיון שמטרתו לקדם את העיסוק באתגרים העומדים לפתחנו ואת הכיוונים לפעולה.

11. כלב השמירה של מערכת החינוך: מהו תפקידה של התקשורת בקידום החינוך לערכים דמוקרטיים?

מובילי תוכן: פז כהן, יערה ישורון

כתבי החינוך – מדווחים או מעצבים מציאות?

פז כהן ויערה ישורון

אמצעי התקשורת מדווחים על המציאות אבל גם מעצבים אותה. הם קובעים את סדר היום הציבורי על ידי העלאת נושאים שיש להם אינטרס בקידומם, והדבר בא לידי ביטוי לא רק בבחירות הנושאים, אלא גם באופן הצגתם – הן בתוכן והן במעטפת התקשורתית (צילום, בחירת מרואיינים, עיצוב גרפי וכו'). בדומה למערכת החינוך בישראל, גם התקשורת היא מגזרית. יש עיתונים שמיועדים לקהלים שונים (יהודים, ערבים, דתיים, חילונים, חרדים ורוסים) וכן עיתונים שמזוהים עם עמדות פוליטיות מסוימות. לכל מגזר אמצעי תקשורת משלו, ובמציאות זו השפעתם רבה עוד יותר, שכן כל מגזר נחשף רק לחתך מסוים מהם.

מסקר שערך מכון "מאגר מוחות" בתחילת מרס 2015 עולה כי 57% מהציבור סבורים שהעיתונות בישראל מוטה לטובת השמאל, ו-10% סבורים שהיא מוטה ימינה. האם כלי התקשורת מנסים לקדם אידאולוגיה, תפיסת עולם ואג'נדה מסוימת? האם ניתן מקום למגוון של דעות והיבטים על הנושאים המסוקרים? בסיום הדיון נרצה לענות על השאלה: מה ביכולתה של התקשורת לעשות כדי לעודד חינוך לדמוקרטיה? במפגש זה אנחנו רואים הזדמנות ליצירת רשת של כתבי חינוך ממגוון רחב של אמצעי תקשורת.

שאלות לדיון

1. עד כמה התקשורת מדווחת על הנעשה במערכת החינוך ועד כמה היא שותפה לעיצובה של מדיניות החינוך?
2. האם כל כלי התקשורת מסקרים את הנעשה באופן שוויוני, או שמא הם בוחרים נושאים פופולריים שרלוונטיים לקהל הקוראים שלהם בלבד?
3. כיצד ידווחו כלי התקשורת המגזריים על נושאים שקשורים למערכת החינוך כגון אפליה בבתי הספר על בסיס עדתי, השבתת הלימודים ביום האדמה או סיוורים בחברון? כיצד אמצעי התקשורת מחליטים מה ראוי לסיקור ומהו "המצב הניטרלי" בהקשר של חינוך?
4. מהי המציאות הנתונה ומה פתוח לדיון? האם יש לתקשורת קווים אדומים?
5. האם התקשורת משקפת ומתווכת את קולות האזרחים, צרכני החינוך? האם היא שופר לקולו של הרוב, או שמא היא מחפשת רק את היוצא דופן והחריג?
6. מה תפקידה של התקשורת בהפיכת הדמוקרטיה למזוהה עם השמאל? כיצד היא יכולה לפעול כדי לשנות עמדה זו?
7. כיצד התקשורת משפיעה על השיח של בני הנוער?
8. האם התקשורת מגנה על הדמוקרטיה, או שמא היא מעודדת גזענות ושנאת האחר?
9. כיצד התקשורת מציגה מגזרים שונים בחברה הישראלית? מה תרומתה לסטראוטיפים ולדעת הקהל כלפיהם?
10. מה התקשורת יכולה לעשות כדי לעודד חינוך לדמוקרטיה?

12. אזרחים ברשת: מה תפקידה של ה"ניו מדיה" בקידום ההיכרות עם האחר ועם ערכים דמוקרטיים? מובילת תוכן: צביה אלגלי

חינוך, דמוקרטיה ורשת האינטרנט צביה אלגלי

רציונל

רבים רואים באינטרנט כלי בעל מאפיינים דמוקרטיים של השתתפות המונים בהיותו תשתית שמאפשרת חופש ביטוי. על כך מלמדים שימושיו ככלי יעיל להתארגנות למחאה כדוגמת האביב הערבי והמחאה החברתית בישראל בשנים האחרונות.

אמצעי התקשורת הדיגיטליים, המצויים בידי כל מי שמחזיק בידו טלפון חכם, מזמנים מפגש בין שונים בלי להתחשב במגבלות של מרחק פיזי, רגשי או תרבותי. מפגשים אלה מזמנים מצד אחד הזדמנות לגישור ולשותפות, ומן הצד האחר הם זירה לביטויי שנאה אלימים, לזריית פחד ואפילו להסתה. בעבר לא הושמעו ביטויי שנאה כאלה בפומבי, אלא בקהילות סגורות יחסית, והדוברים ידעו שהם יישארו נחלתם של מי שנמצא שם כדי להקשיב. אמצעי התקשורת החדשים מאפשרים למסרים אלה להתפזר לכל עבר. המדיה הדיגיטלית מזמנת אפוא הזדמנויות, אך טמונה בה גם סכנה.

כיצד אפשר להיעזר במדיה הדיגיטלית כדי לחנך לשותפות, לקדם הידברות בין מגזרים ולמגר אלימות וגזענות?

נושאים לדיון

- אילו תפקידים ממלאת התקשורת הדיגיטלית בקידום ההיכרות עם האחר?
- האם התקשורת הדיגיטלית היא תשתית מתאימה לקידום ערכים דמוקרטיים? מהם המאפיינים המקדמים מטרות אלה ומהם המאפיינים המונעים את קידומן?
- אילו תופעות ומגמות ברשת יכולות לשמש בסיס לקידום מטרות חינוכיות דמוקרטיות בקרב בני נוער?

בצוות נדון בתופעות של טרולינג ו"דיבור שנאה" (Hate speech), במקורותיהם ובגישות יצירתיות לגישור בין מגזרים. כדי לגבש כיווני פעולה יוצגו כמה יוזמות חינוכיות-חברתיות שפועלות לגשר בין בני נוער ממגזרים שונים בעזרת שימוש בתשתיות דיגיטליות: משחק חברתי אינטרנטי שמעודד יישוב סכסוכים בדרכי שלום; יצירת סרטים שמציגים את מגוון הזהויות בחברה הישראלית; ופלטפורמה למשחק תפקידים שמזמן דיון בדילמות ברשת ומאפשר מפגש בין מגזרים. יוצגו רעיונות, מסקנות והמלצות ממחקרים שבדקו כיצד אפשר להיעזר ברשת כדי לרסן שנאה ולעודד סובלנות ועוד.

כיווני פעולה אפשריים:

- תמיכה בפיתוח אפליקציות שמאפשרות מפגש ושותפויות
- תמיכה בפיתוח משותף ובין-מגזרי של אפליקציות
- תחרות יוזמות דיגיטליות לחיבור ולשותפות בין-מגזרית
- פיתוח אתר "שותפי מסך" שאליו יועלו סרטונים והפעלות מבוססות רשת בנושא שותפות בין זהויות מגוונות
- שימוש באוכלוסיית היעד לקידום היוזמות: מחנכים ותלמידים בבתי ספר, מכללות להכשרת מורים ומסגרות החינוך הבלתי פורמלי.
- יצירת רשימת יוזמות שיכולות להיות בסיס לפעולה ומשתתפים שמוכנים לקחת על עצמם לקדם אותן.

13. השכלה גבוהה כזירה למפגש בין קהילות

מוביל תוכן: וליד מולא

ההשכלה הגבוהה בישראל כזירה לפיתוח שיח אזרחי רב-תרבותי

וליד מולא

מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל הם מקום מפגש לסטודנטים מכל הקבוצות בחברה הישראלית – יהודים, ערבים, דתיים, חילוניים, עולים וותיקים – ולכן עליהם להיות זירה לפיתוח שיח אזרחי ולמפגש משמעותי. כמו כן יש להתאים את הקמפוסים כך שסטודנטים מכל הקבוצות ירגישו שייכות אליהם.

החברה בישראל היא חברה מרובת תרבויות, שסועה ורוויית סכסוכים, ואלה מאיימים על לכידותה ומחלישים את ערכי הסולידריות, השוויון, הסובלנות וההכלה בה. בתוך החברה הישראלית יש מיעוטים וקבוצות שמודרים מהתרבות הדומיננטית על רקע של לאום, דת, עדה, העדפה מינית, נכות, אזור מגורים וכדומה. הסכסוך היהודי-פלסטיני והיהודי-ערבי תופס מקום מרכזי בהווית החיים של אזרחי המדינה, ואליו אפשר להוסיף סכסוכים קשים לא פחות שמשפיעים על מעגלי החיים של האזרח והחברה ומשתקפים בהם. מערכת החינוך היסודית והעל-יסודית בנויה ומנוהלת לפי מגזרים וזרמים, ואפשר להגדירה כמערכת סרגטיבית שעל חלקים ממנה המדינה מפקחת באופן הדוק ואילו חלקים אחרים מתנהלים באופן עצמאי לחלוטין בכל הנוגע לתכניות הלימודים והחינוך הערכי אזרחי-דמוקרטי.

באוניברסיטאות ובמכללות לומדים ועובדים סטודנטים ואנשי סגל מרוב הקבוצות בחברה הישראלית, ולרוב המרצים והסטודנטים זהו מפגש אישי ראשון עם סטודנטים מקבוצות אחרות. מחקר שנערך לאחרונה בדק את השפעתם של לימודים משותפים במסגרת התואר השני של סטודנטים יהודים וערבים במכללת אורנים ובשלוש מכללות נוספות (גורדון, סמינר הקיבוצים ובית ברל) על פיתוח המסוגלות הרב-תרבותית שלהם ועל יכולתם לחנך לרב-תרבותיות בכיתותיהם.¹ מהמחקר עולה שבארבע המכללות החוויה נתפסת חיובית בכל הנוגע לרגישות תרבותית וליחס שוויוני ומכליל. עם זה העלו הסטודנטים כמה הערות ביקורתיות בנוגע ליחסה של המכללה כלפי סטודנטים ערבים, להתייחסות הממעיטה של אנשי סגל להרכב מרובה התרבויות בכיתות ולהיעדר שיתוף אמיתי של הסטודנטים על ידי הזמנתם לחשוף את רגשותיהם בכיתה ולהציג בכנות את המציאות שהם חווים. סטודנטים מכל הקבוצות ייחסו חשיבות רבה לקיומה של יזמות אקטיבית של המכללות בארגון ובקיום פעילות ישירה בנושא של רב-תרבותיות.

מפגשים בין-תרבותיים בקרב אקדמאים מתחומים שונים מייצרים הזדמנות, לעתים ראשונה וחד-פעמית, להפוך את החוויה הלימודית באוניברסיטאות ובמכללות למשמעותית בכל הקשור לעמדות ולשינוי התנהגות כלפי "האחרים". מוסדות להשכלה גבוהה יכולים אפוא להיות סוכני חברות חשובים בכל הנוגע לשינוי עמדות בקרב הסטודנטים: כך שינויים בדפוסי ההתנהגות במוסדות ברוח החינוך לרב-תרבותיות יכולים להפחית תחושות של ניכור והדרה ואת הרתיעה מ"האחרים", ולעודד דיאלוג על בסיס של שוויון והיכרות אמיתית עמם. מוצע אפוא כי האוניברסיטאות והמכללות יבנו וימסדו תכניות ופעילויות בנושא "רב-תרבותיות".

1 יליך לב-ארי וולידי מולא, תרומת המפגש בין סטודנטים יהודים לערבים לתואר שני לפיתוחה של מסוגלות בין-תרבותית, תל אביב: מכון מופ"ת, 2014.

עוד עלה כי סטודנטים בני הקבוצות המודרות מרגישים ניכור ואי-שייכות ברמה הקולקטיבית למוסדות הלימוד משום שהתרבות הדומיננטית בהם – הכוללת שפה, סמלים וטקסים – אינה משקפת או מכילה את תרבותם. כמו כן אין ייצוג הולם לבני קבוצתם בסגל האקדמי ובסגל המנהלי.

מהו אפוא התפקיד של האוניברסיטאות ומוסדות החינוך האקדמי בישראל בפיתוח אקלים רב-תרבותי נוח שמאפשר לסטודנטים להרגיש בבית? האם יש להם תפקיד בפיתוחו של שיח רב-תרבותי אזרחי בין הסטודנטים הבאים בשעריהם שיכול להיות מודל לשיח רחב יותר בחברה?

רעיונות וכיוונים לפעולה

א. העמקת תחושת השייכות של סטודנטים על ידי שינויים מבניים בפעילות ובהתנהלות של המוסדות האקדמיים כגון:

1. קליטת סגל אקדמי ומנהלי מכל הקבוצות בחברה.
2. הנכחת השפה הערבית במרחב.
3. קיום פעילויות אמנותיות (כגון מוזיקה, תאטרון וקולנוע) שיבטאו את הפסיפס התרבותי-אתני בישראל וכן הרצאות וערבי תרבות פתוחים לסגל, לסטודנטים ולקהל הרחב.

ב. פעולות לסגל

1. העברת סדנת אוריינטציה לצוותי הסגל המנהלי בדבר עבודה נכונה עם סטודנטים מקבוצות מגוונות מבחינה לאומית, תרבותית, אתנית וכו'.
2. פנייה לראשי החוגים להתבונן בעשייה של החוג במשקפיים רב-תרבותיים, ליזום שינויים מבניים נדרשים, לעודד מרצים לפתח מבט ביקורתי על תכנית הלימודים ולשלב תכנים רב-תרבותיים.
3. פיתוח סדנאות לסגל בנושא רגישות תרבותית, ניהול שיח מכיל ופתרון סכסוכים בכיתה במסגרת החוגים או בסדנאות המוצעות לסגל בחופשות, וחיוב המורים החדשים להשתתף בהן.
4. שילוב שאלה בדבר מידת רגישותו הרב-תרבותית של המרצה בשאלוני המשוב הקיימים.

ג. שינויים מוצעים בתכניות הלימודים

1. הנכחת הרב-תרבותיות בקורסי תרבות ודעת.
2. שילוב קורסים ברב-תרבותיות בחוגים רבים ככל האפשר (יש לשאוף שבכל חוג יהיה לפחות קורס אחד בנושא).
3. שילוב קורס חובה ברב-תרבותיות בתעודת ההוראה.

ד. פעולות עם הסטודנטים

1. הפעלת תכנית אוריינטציה לסטודנטים ערבים שעומדים להתחיל את לימודי שנה א', בתואר ראשון ובתואר שני, שתסייע להם בכניסתם לאוניברסיטה.
2. ליווי סטודנטים בשנה א' מתרבויות למידה שונות בכל הנוגע להקניה ולביסוס של כישורים אקדמיים.
3. הקמת פורום נגד גזענות.
4. עידוד סטודנטים להשתתף בסדנה למפגש רב-תרבותי מובנה ויזום.

כנס דב לאוטמן
למדיניות החינוך

יזמות וארגונים בתחום החינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים

יזמות וארגונים

יוזמות אזרחיות בחינוך לדמוקרטיה

קיבצה וערכה: טל רייכמן

אפשר אחרת

'אפשר אחרת' מתמקדת בחינוך לחיים משותפים של יהודים וערבים בערים מעורבות ובישובים שכנים במדינת ישראל. עמותה מבקשת ליצור שוויון, סובלנות ויחס מכבד בין אזרחים יהודים וערבים בישראל באמצעות הכרות בין תרבותית, מעמיקה חווייתית וארוכת טווח. התהליך שמפעילה העמותה, מאפשר באמצעות חוויה רגשית ובאמצעות שיח משמעותי, הכרות מעמיקה ובניית אמון וכבוד הדדי בין שתי הקהילות. מטרתה של הפעילות להפחית דעות קדומות וסטריאוטיפים, להקנות ידע על תרבויות שונות ולסייע ביצירת קשרים בין אוכלוסיות.

התכנית היא תכנית תהליכית ועל כן מאפשרת לאורך זמן יצירת פתיחות, הכרות מעמיקה ושינוי עמדות. השיטה הפדגוגית הייחודית שפיתחה 'אפשר אחרת' משלבת פעילויות מעולם התיאטרון, המוסיקה וסדנאות מנהיגות בטבע, יוצרת פתיחות ותהליך חווייתי ממקום בטוח ושוויוני לתלמידים ולהוריהם. התהליך הוא תהליך ארוך טווח – דיאלוג משמעותי וחוויתי בין ילדים והורים, יהודים וערבים, משני בתי ספר בעיר מעורבת או בערים שכנות.

במסגרת הפעילות נערכת הכרות עם התרבות, המנהגים ואורחות החיים של הזולת. הפעילות כוללת מפגש רב תרבותי בין צוותי המורים של בתי הספר. התכנית מבוססת על מפגש בין כיתות במסגרות הפורמליות של בתי ספר באופן שמבטיח קביעות והמשכיות. הפעילות ברשת ארצית מאפשרת לזוגות בתי הספר הלוקחים חלק בתכנית ללמוד ולהפירות זה את זה ולקחת חלק בפעילות רחבה.

ליצירת קשר: ד"ר תקוה ברכה, מנכ"לית, 03-5493859, Tikva@anewway.org.il

מידע נוסף באתר העמותה: www.anewway.org.il

בית הגפן: מרכז תרבות ערבי-יהודי

בית הגפן הוא עמותה ללא מטרות רווח בעיר חיפה, שפועלת במישור המקומי, הארצי והבין-לאומי במטרה להפגיש בין יהודים לערבים ולקדם את ההבנה ביניהם ואת הקיום בצוותא. הפעילויות מבוססות על נושאים של חברה ותרבות ונעשות באמונה כי היכרות ומפגש עם תרבות אחרת בכלל, ועם הסיפורים - הנכסים התרבותיים והרוחניים שלה - בפרט תורמים לשבירת המחיצות ולבניית אמון בין הקבוצות. בית הגפן מציע מגוון של תכניות חינוך בכללן: מערכי הכשרה לאנשי החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי לעבודה בקהילה בין-תרבותית ובמפגשים בין יהודים לערבים (התכניות בשותפות עם עמותת "מארג");

תכניות לבתי ספר שכוללות מפגשים בבית הגפן בין תלמידים ערבים ויהודים – סדרת מפגשים חד-לאומיים ודו-לאומיים במערך חינוכי מובנה בשילוב אמנות; חמש תכניות של מחויבות אישית בבית ספר תיכון ותעודת בגרות חברתית.

האמנות החזותית והמוזאון ללא קירות הם אחד האמצעים העיקריים לעבודה החינוכית מתוך אמונה כי יצירות האמנות מאפשרות להפגיש בין בני תרבויות שונות, לגעת בנושאי השיח המורכבים ולפתח דיאלוג מעמיק. הגלריה לאמנות בבית הגפן היא אפוא בית תרבות שמוקדש לאמנות מקומית, מזרח תיכונית ובין-לאומית העוסקת ברב-תרבותיות במטרה להניע ולקדם את השיח בסוגיות חברתיות ופוליטיות.

ליצירת קשר: אולפנת חיידר, מנהלת מרכז חינוך ודיאלוג – 04-8142505 ulfat@beit-hagefen.com

בית לוחמי הגטאות

המרכז לחינוך הומניסטי בבית לוחמי הגטאות

מטרתו של בית לוחמי הגטאות - מוזאון השואה הראשון בעולם - לשמר את זיכרון השואה וכן לחנך את הדורות שאחרי השואה לערכים הומניסטיים ודמוקרטיים, העומדים בבסיסה של חברה נאורה. המרכז לחינוך הומניסטי בבית לוחמי הגטאות מבסס אפוא את תכנית החינוך שלו על תפיסה הגורסת שקריאת התיגר הנאצית על השקפת העולם הדמוקרטית ינקה ממקורות פסיכולוגיים וחברתיים אוניברסליים, שחוצים זמן ומרחב. לפיכך התכנית מקשרת בין העבר ההיסטורי למציאות חייהם של התלמידים. המתודולוגיה החינוכית משלבת בין רכיבים מהחינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי. מהתחום הפורמלי נשאלים התכנים וחומרי הלימוד: טקסטים היסטוריים, הגותיים וספרותיים; סרטים תיעודיים ודוקו-דרמטיים; ותערוכות המוזאון. מתחום החינוך הבלתי-פורמלי נשאלת דרך העבודה: עבודה סדנאית בדגש על השיח האישי-הפנימי, הבין-אישי והקבוצתי. הלמידה מצריכה מהלומד מעורבות אישית פעילה, ונעשית בדרך של התנסות חווייתית שמפעילה את הממדים הקוגניטיביים, הרגשיים וההתנהגותיים שלו.

ליצירת קשר: ד"ר ענת לבנה, מנכ"ל - 04-9958020 anatl@gfh.org.il

גבעת חביבה: המרכז היהודי-ערבי לשלום

גבעת חביבה פותחה אסטרטגיית חינוך לחיים בחברה משותפת, והיא שעומדת ביסודה של התכנית לחינוך אנשים צעירים ליצור ולקדם חברה כזאת. התכנית מבוססת על שילוב בין פרקטיקה למחקר ונשענת על ניסיון ארוך טווח בתחום החינוך לדיאלוג בין יהודים לפלסטינים במדינת ישראל. האסטרטגיה מבוססת על שותפות בין קהילות שגבעת חביבה – הפועלת בין מועצות שכונות – מובילה. ממחקרים עדכניים עולה שכדי למסד חינוך לשלום יש ליצור פרקטיקות ומבנים קבועים, בכללם יחסי עבודה

קבועים בין בתי ספר, למידה משותפת של נושאים מרכזיים בתכנית הלימודים, שיתוף מספר גדול של תלמידים ופיתוח של מודל עבודה ייחודי בכל בית ספר ובית ספר.

התכנית האסטרטגית של המרכז היהודי-ערבי מתבססת על למידה מעמיקה של מגוון עולמות תוכן חינוכיים: חינוך לחשיבה בין-תרבותית, אזרחות השתתפותית (דלברטיבית), מקומיות ותכניות חינוך שעוסקות בחינוך לחשיבה ולמעורבות גלובליות. כל אלה עומדים בבסיס החשיבה וההווה של יצירה המשותפת לכמה בתי ספר באזור. התכנית היא רב-גילאית ובמידה רבה מסתמכת על תכניות הלימוד של בית הספר ועל ניצול המשאבים הקיימים.

ליצירת קשר: סאמר עתאמנה samereducation@givathaviva.org.il;

יעל מעין yaeleducation@givathaviva.org.il

יהיה בסדר - תכנית לעידוד השיח החופשי בעברית

(תכנית של גבעת חביבה בשיתוף משרד החינוך)

התוכנית מכוונת לחזק ולהעמיק את הידע של תלמידים ערבים בשפה ובתרבות העברית, בדגש על השפה המדוברת והתרבות היומיומית העכשווית. התוכנית תתמקד בשלוש תימות מרכזיות: שילוב חברתי, שילוב תעסוקתי ושילוב אקדמי. מטרת התוכנית:

- חיזוק והעמקת הידע של התלמיד הערבי בשפה ובתרבות עברית.
- שיפור מיומנויות ההאזנה והדיבור בעברית.
- שיפור האינטראקציה החברתית של תלמידים ערבים עם הציבור היהודי-ישראלי.
- שיפור היכולת להשתלב במוסדות להשכלה גבוהה.
- מתן כלים על מנת לשפר את היכולת להשתלב בשוק התעסוקה.
- גידול במספר יחידות הלימוד בעברית שנבחרות ע"י התלמידים בתיכון.

התוכנית להוראת העברית כוללת מפגש שבועי שיתרחשו באופן רציף במהלך שנת הלימודים. התוכנית פועלת בקרב תלמידים בכיתות ז', ח', ט' בבתי ספר ערבים בכל רחבי הארץ, וכל תלמיד משתתף בתוכנית למשך 3 שנים רצופות. התוכנית להוראת העברית תכלול מפגשים שבועיים שיתרחשו באופן רציף במהלך שנת הלימודים. במפגשים אלה, מורה לעברית (ששפת האם שלו היא עברית) יחשוף את התלמידים לעברית מדוברת ולתרבות עכשווית.

ליצירת קשר: נסרין סייף – 050-3041000

מוחמד דראושה – 052-4589022

יסודות: המרכז לליבון ענייני תורה ומדינה השתלמות מורים "עיר שחברה לה יחדיו" - מפגש בין אחרים בירושלים

ירושלים, בירת ישראל, היא זירה למפגשים אינטנסיביים בין קבוצות של "אחרים" שגזר עליהם לחיות יחד. ההשתלמות "עיר שחברה לה יחדיו" ביוזמתה של עמותת "יסודות" מזמנת לזירה זו מורים שמבקשים להבין את המציאות המורכבת ונכונים להוביל תהליכים חינוכיים בתוך בית ספרם ומחוצה לו בסוגיית היחס אל "האחר" מנקודת מוצא של פתיחות והבנה.

התכנית מעודדת שיח דמוקרטי-ליברלי בשילוב שפה יהודית-תרבותית ומקדמת דיון חינוכי, פתוח, כן ואוטנטי על ה"אחרים" הסובבים אותנו ועל האתגר והתקווה שמפגש חיים זה נושא עמו. ההשתלמות בנויה בכמה מרחבי פעילות: השתלמות מקוונת (30 ש"ש); הדרכה אינטנסיבית של צוותים חינוכיים מובילי שינוי בתוך בית הספר; ושלושה ימי עיון להרחבת התמונה והשיח.

ליצירת קשר: ד"ר דוד מ' פויכטונגר, מנהל – dudiyesodot@gmail.com

גב' רוחמה גבל-רדמן, מנהלת חינוכית – gebelru01@gmail.com

המוזיאון הארכאולוגי בקיבוץ עין-דור (ע"ר)
THE ARCAEOLOGICAL MUSEUM OF KIBBUTZ EIN DOR
المتحف الأثري في كيبوتس عين دور

המוזיאון הארכאולוגי בקיבוץ עין דור

מקומו של המוזיאון הארכאולוגי בקיבוץ עין דור, למרגלות הר תבור, מזמן לו אפשרות לתרגם את המפגש הגאולוגי, הגאוגרפי וההיסטורי למפגש אנושי, תרבותי ויישובי. המוזיאון הוקם בשנת 1986 והתפתח להיות בסיס מדעי, תרבותי, חינוכי וערכי לכלל תושבי האזור. ההנחה היא כי האדם שחי באזור בעבר הוא הבסיס המשותף לכל התרבויות החיות בו היום, ובאמצעותו אפשר לצאת למסע ולהכיר את הזהויות, את הדתות ואת התרבויות היושבות למרגלות התבור כיום.

המוזיאון מקיים תכניות מפגשים לבתי ספר יסודיים ולחטיבות הביניים, שבבסיסן הרצון לחולל שינוי במערכת היחסים ההדדית בין יהודים לערבים בכלל ובין שכנים מאותו אזור בפרט. סדרת המפגשים מאפשרת יצירת קרקע לשיח הדדי ולחוויות משותפות ביוצרה אקלים חברתי נוח להידברות והזדמנויות להתנסות בסוגיות מתחום האזרחות: דמוקרטיה ורב-תרבותיות. הפעילות מתקיימת בין זוגות בתי ספר, יהודי וערבי, והתלמידים מתחלקים לקבוצות מעורבות, כשלכל קבוצה זוג מנחים, יהודי-ערבי. כל מפגש מתקיים בו זמנית בשתי השפות.

המוזיאון מציע גם תכניות אחרות, בכללן תכנית "יש מקום" להתמודדות עם גזענות. מדובר בסדרת מפגשים שמיועדת להשתלמות מורים ולתלמידי חטיבת הביניים והחטיבה עליונה, שמתחקה אחר מקורן של אמירות גזעניות ומחזקת בקרב המשתתפים תפיסות ועמדות אוניברסליות. עוד מוצעות תכניות לפיתוח ולהעצמה של יכולות הנהגה.

ליצירת קשר: כרמלה ארנון, אוצרת ומנהלת המוזיאון – 04-6770333 054-9788111

museum@eindor.org.il

מוזאיקה: המרכז ליישוב סכסוכים בהסכמה

מרכז מוזאיקה ליישוב סכסוכים בקהילה פועל ליצירת הבנות והסכמות בדרכי שלום על ידי הידברות ויצירת תרבות של יישוב סכסוכים באמצעות שיח והקשבה. המרכז שואף לשפר את איכות חייהם של תושבי ירושלים, את התקשורת ואת מערכות היחסים ביניהם על ידי הגברה של הכבוד ההדדי והסובלנות, קבלת השונה, העצמת הפרט וחזקת היחידה הקהילתית. זאת ועוד, במטרה לקדם חברה דמוקרטית רב-תרבותית המרכז פועל ליישוב סכסוכים בהסכמה וכן למניעת מחלוקות עתידיות באמצעות מתן כלים לתקשורת בונה ולהתמודדות עם שוני רב-תרבותי ועם אי-הסכמות. במסגרת זו המרכז מציע מגוון של סדנאות לקהלי יעד מגוונים (בני נוער, מדריכים, מורים, מנהלים ועוד) המקנות כלים מעשיים מעולם הגישור: כלים להכרת האחר; הבנה של נקודות מבט, עמדות וצרכים; העברת מסר בונה; וניהול סכסוכים. בסדנאות המשתתפים מתרגלים כלים יישומיים אלה על סיטואציות שכיחות מחיי היום-יום.

לפרטים ומידע: www.mosaica-gishur.org.il; ליצירת קשר: 052-6553324 gishur@modsaica.org.il

מרחבים: המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

מכון מרחבים מסייע לאזרחיות ולאזרחים צעירים מרקע מגוון להכיר את האחר, להעריך שונות, לפתח תודעה אזרחית משותפת וליצור כיתות, בתי ספר וקהילות הוגנים יותר. המכון פועל רבות במערכת החינוך וכן מסייע לרשויות, לארגוני החברה האזרחית ולארגונים אחרים לקיים מפגש משמעותי בין קבוצות בקהילות רב-גוניות. תכניות המכון מושתתות על חמישה מושגי יסוד: זהות, נגישות, הוגנות, מרחבי הסכמה ואזרחות משותפת.

המכון מצוי בקשר עם מאות אנשי חינוך מגני ילדים ומבתי ספר מכלל זרמי החינוך בתחומי הפעילות האלה:

- השתלמויות לצוותי הוראה מכל זרמי החינוך, לכל שכבות הגיל ולכלל תחומי הדעת.
- אמנות ואזרחות משותפת
- רב-גוניות בחדר המורים – שילוב מורים ערבים בבתי ספר יהודיים
- הוראת הערבית המדוברת והתרבות הערבית

ליצירת קשר: 08-9255507 adva@merhavim.net מכון מרחבים, רח' המלאכה 4, לוד

מרכז מורשת מנחם בגין

מחלקת החינוך של מרכז בגין מציעה מגוון פעילויות לבני נוער בכללן התכנית "כנסת צעירה". תכנית זו משמשת יחידת העמקה בלימודי האזרחות לתלמידי כיתות ט' ברחבי הארץ, ומטרתה להנחיל את ערכי הדמוקרטיה באמצעות התנסות בעבודת החקיקה בנושאים שקרובים ללבם של התלמידים. לתכנית – פרי פיתוח משותף של מרכז מורשת בגין והמרכז לטכנולוגיה חינוכית – שני שלבים: בשלב הראשון התלמידים לומדים כעשרים מערכי שיעור פעילים וחוויתיים בנושאי אזרחות ודמוקרטיה בהנחיית מורי בית הספר; ובשלב השני הם מגיעים ליום שיא במרכז מורשת בגין.

ביום זה התלמידים משתתפים בסדנת חקיקה חווייתית בשילוב כניסה למוזאון בגין. את הפעילות מעביר צוות המדריכים של מרכז בגין באולם שמדמה את מליאת הכנסת, ובמהלכה התלמידים נכנסים לנעליהם של חברי הכנסת, מתחלקים למפלגות ומתנסים בהעברת חוק בשלוש קריאות. בדרך פעילה זאת התלמידים לומדים להכיר את הכלים ואת התפקידים בכנסת, מתנסים באופן מעשי בחקיקה ולומדים על מקומה היסודי של הכנסת במשטר הדמוקרטי בישראל.

את פעילות "כנסת צעירה" יש לתאם בתחילת שנת הלימודים באמצעות פנייה למחלקת החינוך.

ליצירת קשר: 02-5652048/52 hedu@begincenter.org.il

שדאקה-רעות שותפות נוער ערבי יהודי
Sadaka-Reut Arab Jewish Youth Partnership

שדאקה-רעות: שותפות נוער ערבי יהודי

את שדאקה-רעות ייסדה בשנת 1983 קבוצת סטודנטים יהודים ופלסטינים. פעילותה מתמקדת בחינוך למעורבות חברתית של בני נוער וסטודנטים וביצירת קהילת פעילים דו-לאומית לשינוי חברתי בישראל. תכניות הדיאלוג והעשייה של שדאקה-רעות מבקשות לענות על חוסר הצדק המובנה שמקורו בסכסוך הישראלי-פלסטיני וליצור דור חדש של פעילים צעירים שיוזמים ומקדמים חברה משותפת על בסיס של שוויון, סולידריות וצדק. שדאקה-רעות מקדמת מודלים חלופיים של יחסים חברתיים ויוצרת מרחב שבו צעירים בישראל - יהודים ופלסטינים - חשים שוויון, כבוד הדדי והכרה הן כיחידים והן כחלק מקהילותיהם. התכניות מיועדות לקבוצות נוער, לתלמידי חטיבת הביניים והחטיבה העליונה, לבוגרי בתי הספר, לסטודנטים, לאוניברסיטאות ולמכללות.

לפרטים ומידע: www.reutsadaka.org; ליצירת קשר: 03-5182336 info@reutsadaka.org

ארגון ערי חינוך פועל כעסק חברתי במגזר הרביעי ומעסיק כשלושים מנחים ויועצים ארגוניים במגוון תחומים של חדשנות חינוכית. את הארגון מנחה התפיסה שעל החינוך לעסוק במהותה של הדמוקרטיה, כלומר בדמוקרטיה לא רק כשיטת משטר, אלא כתפיסה ששמה את האדם במרכז: זכויות אדם, שוויון הזדמנויות, חופש הביטוי ועוד. כדי ליצור סביבה שמקדמת את הבאתו לידי ביטוי ואת חיזוקו של כל ילד וילד, נוצרה התכנית "כיתה 2021", שמטרתה לאפשר למורה לדמיין וליצור כבר עכשיו את הכיתה כמו שתיראה ותפעל בעוד שש שנים. במטרה לממש שינוי זה נוצרה "מעבדת החדשנות", שבה המשתתפים חווים עבודה רשתית שמשלבת ביטוי אישי עם יצירה קבוצתית.

בפעילות כולה עובד כחוט השני מודל הנבחרת – המודל הפדגוגי לעבודה קבוצתית. על פי מודל זה לקבוצה, בדומה לנבחרת ספורט, מטרה משותפת ומדידה, וכל המשתתפים לומדים ומלמדים כאחד. כך, כאשר "אחד למען כולם, וכולם למען אחד", נוצרות ערכות הדדיות ומעורבות חברתית, שהן מרכיביה החיוניים ביותר של חברה דמוקרטית. בתכנית הרצה שנערכה עם משרד החינוך, למדו 14 כיתות תיכון קורסי MOOC (באופן וירטואלי) באסטרטגיה וברובוטיקה מתוך שימוש במודל הנבחרת. מהתכנית עלה שלמידה רשתית, ערכות הדדיות והעצמות חוזקות מביאות לידי הישגים יוצאי דופן, כשההישג הגדול ביותר היה תחושתם של התלמידים שכל אחד ואחת מהם היה חשוב וחיוני לתהליך.

ליצירת קשר: כרמית קציר – 052-8345408 carmit@education-cities.com

צו פיוס: חינוך משותף

בשנים האחרונות חלו הקצנה ופילוג בחברה הישראלית. חברה שהשתתה על ערכים של סולידריות, ציונות ושותפות גורל, הופכת לחברה מפולגת, מגזרית, אלימה וחסרת סובלנות. קיומנו במדינת ישראל כמדינה של העם היהודי איננו מבוסס רק על עבר משותף, אלא גם על העתיד המשותף שנשכיל ליצור כאן. עתיד זה ייבנה רק כשייווצר כר פורה להידברות ולקבלת האחר, כשה"יהודי", ה"ישראלי", ה"דמוקרטי" וה"ציוני" ידורו בכפיפה אחת ולא ישויכו עוד למחנות שונים בחברה.

את עמותת צו פיוס מנחה התפיסה שהכמיהה לנרטיב חיובי חייבת לקבל ביטוי במציאות חיינו, וכי החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי הוא התשתית לכל שינוי חברתי וליצירתו של עתיד חדש. מתוך תפיסה זו החלה העמותה לפעול בשיתוף משרד החינוך ליצירת גנים ובתי ספר שבהם פועלים יחד מתוך אורח חיים משותף יהודים בעלי מגוון זהויות על הרצף הדתי-חילוני. מרחב זה מאפשר את קיומו של שיח זהויות ומפשר את יצירתה של יצירה תרבותית ישראלית-יהודית חדשה, שממזגת בין ערכי המסורת היהודית לערכי הדמוקרטיה.

ליצירת קשר: אסף הירשפלד, מנהל תחום החינוך המשותף – 050-8560804 ; assafh@tzavpius.org.il

מכון שלום הרטמן

מן הבארות – תכנית חינוכית לקיום משותף יהודי-ערבי

אחד האתגרים הדחופים והחשובים ביותר בחברה הישראלית הוא קידום הקיום המשותף ליהודים ולערבים. מתוך התפיסה בדבר חשיבותה של המסורת התרבותית והדתית של הקבוצות כמקור השראה וכמשאב חינוכי לקיום משותף בישראל, מקיים מכון הרטמן במגזר היהודי את תכנית באר. בתכנית זו תלמידים יהודים לומדים את מורשתם מתוך התפיסה שיהדות ודמוקרטיה הולכות יד ביד ומבינים שאפשר לקדם אהבת אדם ושלוש בהשראת המקורות היהודיים. בהתאם לכך, תכנית "מן הבארות" מבקשת לבסס את הקשר בין יהודים לערבים בישראל דווקא מתוך המחויבות למורשת ולתרבות של כל קבוצה וקבוצה. ההנחה היא כי המשתתפים בתכנית מחזקים את החיבור לתרבותם-שלהם ומתוך ביטחון בחיבור זה יוכלו להיפתח ללא חשש להיכרות ולשיח עם בני תרבויות אחרות.

התכנית מפגישה במהלך השנה כשלושים מנהלים יהודים וערבים ללימוד מקורות מהמסורות המוסלמית, הנוצרית והיהודית בנושאים שקשורים לקיום משותף כאזרחי מדינת ישראל. המפגשים כוללים עבודה סדנאית ליצירת הקשר חינוכי שעולה מלימוד המקורות. בהמשך הדרך יגייס כל מנהל שני מורים, ואלה ישתתפו בתהליך דומה ויפתחו במשותף תכניות חינוכיות לחדר המורים ולתלמידי בתי הספר.

צוות המרצים כולל את הכומר האב ד"ר יוסוף מת'ה, האימאם רסאן מנסרה והרב ד"ר אריאל פיקאר.

ליצירת קשר: דני אלעזר, מנהל התכנית – 02-5675318 054-4225504 delazar@shi.org.il

המטה למאבק בגזענות בישראל

המטה למאבק בגזענות הוקם בשנת 2003 ביוזמתו של מרכז מוסאוא לזכויות האזרחים הערבים בישראל, וכיום חברים בו יותר מארבעים קבוצות וארגונים ללא כוונות רווח שמייצגים מגוון של קהילות וקבוצות. מטרתו העיקרית של המטה להילחם בגזענות ובאפליה מוסדית וכן בגזענות בין אנשים. המטה פועל בזירה האזרחית באמצעות קמפיינים, הקמת פורומים מקומיים ואזוריים למאבק בגזענות וקידום שותפות באמצעות אירועי תרבות. עוד פועל המטה כדי לקדם מפגשים של נציגים מהקהילות במטרה להגביר את הסולידריות בין הקבוצות – הן הקבוצות קורבנות הגזענות והן הקבוצות האחרות – ומפעיל תכניות חינוך בארגונים ובמוסדות רבים.

פעילות החינוך של המטה מתבטאת בעבודה עם משרד החינוך ועם ועדת החינוך של הכנסת במטרה לקדם תכניות חינוך לזכויות אדם ולשותפות וכן תכניות נגד גזענות. בשנים האחרונות המטה גם מקיים פעילות חינוכית רחבה בנושאים אלה עם מוסדות חינוך ברחבי הארץ ועם קהילות וארגונים מקומיים. בכלל פעילויות החינוך של המטה: כנסים וימי עיון למורים ולמחנכים; הרצאות לפני תלמידי מכינות; פסטיבלים

והרצאות נגד גזענות בבתי ספר תיכון; והרצאות וסדנאות לתלמידי בתי ספר יסודיים. את הפעילות החינוכית של המטה מייחד האופן שהיא משקפת את מגוון הקבוצות והקהילות בישראל.

לפרטים ולרשימת הארגונים המלאה: www.fightracism.org
ליצירת קשר: עו"ד נדאל עותמאן, מנהל המטה - 054-7730162 stopracism.org@gmail.com

גשר

עמותת גשר פועלת במרחב החינוכי והחברתי בישראל יותר מארבעים שנה. העמותה שמה לעצמה למטרה לקדם דו-שיח והבנה בין חלקי העם באמצעות מפגשים מעצבי זהות על רקע הזהות הישראלית-יהודית בכוונה ליצור שינוי תודעתי ורגשי ביחס ל"אחר" ולצמצם סטראוטיפים ודעות קדומות. גשר מעודדת עשייה משותפת של קבוצות בחברה ובעם למען מרחב ציבורי משותף לצד כבוד לשונות, ופועלת לקידום מטרותיה במגוון רחב של קהלי יעד, כמו למשל מנהיגות חברתית וחינוכית, אנשי תקשורת, בני נוער מהציבור הממלכתי והממלכתי-דתי, כוחות הביטחון (צה"ל, מג"ב, המשטרה ושירות בתי הסוהר), סטודנטים ופעילים חברתיים במגזר החרדי.

לצד הפעילות החינוכית והחברתית הענפה, שכחמישים אלף איש משתתפים בה מדי שנה בשנה, גשר פונה לכלל החברה והעם דרך הרשתות החברתיות וכן באמצעי התקשורת ובראשם "קרן גשר לקולנוע רב-תרבותי", שמפיקה סרטים וסדרות טלוויזיה בנושאי הליבה של גשר.

בתקופה האחרונה תכנית הדגל של גשר היא מפגשים עם המגזר החרדי. עם התמורות בחברה הישראלית ורצונם של חרדים להשתלב בעיקר בתחום התעסוקה, גשר מתמקדת במפגשים החברתיים במטרה להפחית מתחים, לשבור סטראוטיפים וליצור פלטפורמה לחיים משותפים.

ליצירת קשר: עידו שוורצטוך – 052-5306010 gvanim@gesher.co.il

האגודה לזכויות האזרח: מחלקת החינוך

מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח מקיימת זה שנים הכשרות לקידום ערכי הדמוקרטיה וזכויות אדם. ההכשרות וההשתלמויות מתקיימות בחדרי מורים, במרכזי הכשרה למורים (מרכזי פסג"ה) ובמוסדות להכשרת מורים בחברה היהודית ובחברה הערבית, ועוסקות בשילובם של ערכים אלה במגוון תחומי דעת וערוצי פעולה בבית הספר. בייחוד מתמקדת המחלקה בקיום השתלמויות מורים בנושא "התמודדות חינוכית עם גזענות, תיוג והדרה: כלים פדגוגיים יישומיים למורים מכל תחומי הדעת", ולאחרונה הוציאה ספר בנושא חינוך נגד גזענות שכותרתו: "שיעור לחיים: חינוך נגד גזענות מהגן ועד התיכון".

המחלקה מעניקה גם ליווי פרטני לצוותים להוראת אזרחות בבתי ספר תיכון בכל הנוגע למטלות ביצוע של תלמידים; לצוותים של הוראת אזרחות בחטיבות הביניים בכל הנוגע לתכניות ההעמקה לתלמידי כיתה ט' שפיתחה מחלקת החינוך; ולצוותי חינוך ורכזי חינוך חברתי שמעוניינים להטמיע ערכים דמוקרטיים בעבודתם השוטפת ולטפח ערכים של אקטיביזם אזרחי ומעורבות חברתית בקרב המנהיגות הצעירה בבית הספר.

עוד מציעה המחלקה הכשרה ייחודית למורים בנושא "השימוש בצילום ככלי לשינוי חברתי", מפיקה כנסים וימי עיון בשיתוף משרד החינוך (ומוסדות להכשרת מורים) ומפתחת חומרים חינוכיים למורים שמופיעים באתר מחלקת החינוך של האגודה לזכויות האזרח – "הסדנא".

לפרטים ומידע: www.acri.org.il/education

ליצירת קשר: יונתן יקר, רכז חינוך – 03-5608185 Yonatan@acri.org.il

אג'יק - מכון הנגב

תכנית "חיים משותפים בנגב":

מפגשים בין בתי ספר יהודיים וערביים בנגב

התכנית מפגישה בין בני נוער ערבים ויהודים במטרה לאפשר להם לחקור ולגבש את זהותם האישית דרך אינטראקציה עם ה"אחר" באופן ישיר ובלתי אמצעי. בני הנוער לומדים להכיר ולהעריך את האחר ואת תרבותו במטרה להפחית סטראוטיפים ודעות קדומות, לחזק יחסי אמון, לעודד שיתופי פעולה למען הנגב ולקדם הבניית אזרחות משותפת ושוויונית ואגב כך גם נחשפים לסוגיות חברתיות-כלכליות ופוליטיות בנגב בפרט ובמדינה בכלל.

התכנית מיועדת לתלמידי בתי ספר תיכוניים ערביים ויהודיים מאזור הנגב, נמשכת שלוש שנים – מכיתה י' עד כיתה י"ב – ומשרד החינוך מכיר בה כמסלול לתעודת בגרות חברתית. את התכנית מנחים מורים מובילים מבתי הספר היהודיים והערביים וסטודנטים יהודים וערבים לאחר הכשרה ייעודית, ומלווים אותה אג'יק-מכון הנגב, מנהל חברה ונוער {זה מנהל במכון עצמו? אם כן מוטב: ומלווה אותה מנהל החברה והנוער באג'יק-מכון הנגב}. ההכשרה כוללת היכרות עם התכנית, העשרה והעמקה של הידע וליווי המורים והסטודנטים בתהליך. התכנית בנויה ממפגשים חד-לאומיים של כל קבוצה וקבוצה בהנחיית המנחה מטעם בית הספר, וממפגשים דו-לאומיים של הקבוצות בהנחיה משותפת יהודית-ערבית של המנחים.

ליצירת קשר: ורניקה ויגדורצ'יק – 08-6711551 veronicav@a-n.org.il

מרכז רואים רחוק: התמרת סכסוכים

המרחב המשותף בחברה הישראלית רווי ויכוחים ואי-הסכמות, ואלה מלווים פעמים רבות בהתבטאויות קיצוניות, בחוסר הקשבה, בגזענות ולעיתים אף באללימות. אחדים מהגורמים המקשים על קיום שיח אזרחי בריא, כמצופה בתרבות דמוקרטית תקינה, הם הימצאותם של חסמים רגשיים וקוגניטיביים שבגללם אנחנו מתייחסים לסכסוך כאל תופעה מאיימת ובלתי רצויה.

מרכז רואים רחוק מתמחה בפיתוח וביישום של מודלים וכלים המלמדים התמודדות מיטבית עם סכסוכים והפיכתם לכלי שמשמש לחיבור ולבנייה של מערכות יחסים. הלמידה של מודלים אלו וההתנסות בהם מאפשרות לאנשי חינוך לנהל שיח בונה בכיתה בנושאים שנויים במחלוקת; לפעילי החברה האזרחית ליצור מרחב מתכלל שמעודד ומקדם שיתופי פעולה; ולגופים ציבוריים או אזרחיים לרכוש שפה שמאפשרת שיח בונה גם במצבים של חוסר הסכמה. המרכז מחבר באופן ייחודי בין פרקטיקות ותאוריות של התמרת סכסוכים, חסמים פסיכולוגיים וקשיבות (mindfulness), ומציע השתלמויות למורים, סדנאות לארגונים ולציבור הרחב, הרצאות וייעוץ אינטגרטיבי להתמודדות עם סכסוכים במגוון מרחבים.

ליצירת קשר: שירי בר – 054-6313179 shiri.barr@gmail.com

שירי לוינס – 052-5440838 shlevinas@gmail.com

האגודה לקידום החינוך

ערונית לגזענות באגודה לקידום החינוך:

קבוצת עבודה ולמידה בנושא היחס לאחר, גזענות ואחריות

האגודה לקידום החינוך פועלת זה חמישה עשורים לצמצום הפערים החברתיים והחינוכיים בישראל וליצירת אינטגרציה באמצעות טיפוח מצוינות בקרב בני נוער בעלי פוטנציאל גבוה באזורי הפריפריה. עקרונות הליבה של האגודה הם קבלת האחר, פלורליזם ומניעת גזענות. האגודה היא ארגון פלורליסטי שמבוסס על ערכים של גיוון ורב-תרבותיות, ובבעלותה שישה בתי ספר על-יסודיים ושש פנימיות במגוון זרמי החינוך (ממלכתי, ממלכתי-דתי, חרדי ומשלב). עוד פועלת האגודה לקליטת עלייה מתפוצות שונות במסגרת התכניות נעל"ה ומרכז ההיגוי לעולי אתיופיה.

בשנת תשע"ה הובילה האגודה לקידום החינוך תכנית ניסיונית ושמה "ערונית לגזענות". התכנית נועדה לפתח את מודעותם ואת יכולותיהם של אנשי החינוך במוסדות האגודה להתמודד עם תופעת הגזענות ולעודד תרבות ארגונית שנוקטת עמדה ופועלת באופן פרו-אקטיבי למיגורה מתוך פיתוח רפלקסיה אישית וארגונית ודרכי פעולה. במסגרת התכנית נפגשו 12 מחנכים בכירים ממגוון מוסדות האגודה שבע פעמים לימי לימוד מלאים. הלימוד כלל הרצאות מפי מומחים, היכרות עם התאוריות ועם המתודות העדכניות ביותר, עבודה קבוצתית רפלקטיבית והתנסות במגוון כלים לעבודה עם אנשי צוות ותלמידים.

לפרטים ומידע: www.kidum-edu.org.il/he

ליצירת קשר: חמוטל פרת, רכזת פיתוח פדגוגי – 02-644-1101 hamutalp@kidum-edu.org.il

מרכז הדרכה המעורר

בית ספר ללא גזענות

המעורר הוא מרכז הדרכה שמדריכיו ומדריכותיו חברים וחברות בתנועת "דרור ישראל", ששמה לעצמה למטרה להקים חברה שבמרכזה שוויון ערך האדם. פעולתו החינוכית של המרכז פרושה בכלל בתי הספר העל-יסודיים בישראל ונערכת בשיתוף פעולה עם משרד החינוך והתרבות. מטרתיה של הפעילות הן בין היתר: הבנת הסיבות להיווצרותה של גזענות והענקת כלים להתמודד עמה; יצירת זהות ציונית הומניסטית שמכילה את האחר; הזדהות עם ערכי הדמוקרטיה (בדגש על שוויון, חופש ופלורליזם); קריאה לאקטיביות ולמעורבות חברתית בשמירה על הדמוקרטיה ועל הערך של שוויון בין בני האדם בחברה הישראלית; יצירת ברית עירונית-ירושלמית של מחנכים ותלמידים שמתנגדים לגילויי הגזענות ומקדמים קיום משותף.

פעילות המרכז כוללת סמינרים חד-יומיים לתלמידים בבית הספר (6-8 שעות) בנושאים כגון דמוקרטיה, הקיום המשותף של העם הערבי והעם היהודי ושונות ואחרות בחברה הישראלית; סדנאות למחנכי כיתות (2-16 שעות) שמקנות כלים להתמודדות עם חוויותיהם של התלמידים והתלמידות; המסע לארץ הבחירה - תכנית חינוכית שמטרתה לקשור את בני הנוער לזהותם היהודית-ציונית מתוך העמקה בשורשים ההיסטוריים היהודיים וכן בדילמות החברתיות-ערכיות של החברה הישראלית כיום (התכנית משלבת סיורים וסדנאות עיוניות); תהליך לקבוצות מנהיגות יהודיות וערביות (הפגשת קבוצת מנהיגות מבתי ספר יהודיים וערביים לשיח משותף); ומפגשים להרצאות מפי פעילים חברתיים ממגוון אוכלוסיות בחברה הישראלית ולשיחה עמם.

הפעילויות המוצעות עומדות כל אחת לעצמה וכן אפשר לשלב כמה מהן ל"בית ספר ללא גזענות".

ליצירת קשר: טל שרי – 054-6735178 tal-s@meorer.co.il

הפורום להסכמה אזרחית

"חיים משותפים וחברה משותפת בדמוקרטיה בת-קיימא" היא מטרת-העל שהפורום להסכמה אזרחית מבקש לתרום לה. כשהם לעצמם, המושגים "חיים משותפים" או "חברה משותפת" עלולים להיתפס ככלי ריק, שכן ההנחה היא שאין להם משמעות ללא התוכן הדמוקרטי. הפעילות נעשית בספרה של "הדמוקרטיה הדיונית" (הדליברטיבית) במטרה לעצב אותה כמרחב ציבורי משותף לכולם, ובמסגרתה אזרחים מכל חלקי האוכלוסייה היהודית והערבית משתתפים בדיונים משותפים על "הטוב המשותף" – מגדירים אותו ופועלים למימושו.

"כלי העבודה" בדיונים אלה הוא הלמידה דיאלוגית ("הדיאלוג הדליברטיבי"), המאפשרת עבודה דיאלוג גם בנושאים שנויים במחלוקת. כך פועלות ברחבי הארץ קבוצות של אזרחים יהודים וערבים, גברים ונשים, ובכלל זה קבוצות של יהודים חרדים וערבים דתיים מסורתיים. בכנסת פועלים ח"כים יהודים וערבים בקבוצת למידה, שעוסקת בדיאלוג ובקידום חקיקה ומקיימת קשרי עבודה עם האזרחים. עוד מתקיימים אירועי דיאלוג פומביים ברחבי הארץ ופרלמנטים של נוער יהודי וערבי בערים המעורבות בשיתוף מחלקות החינוך בערים אלה.

ליצירת קשר: רננה ברקת – 072-2502740 office@caf.org.il

מטח: המרכז לטכנולוגיה חינוכית

צוות אזרחות וחינוך אזרחי וחברתי

חזונו של צוות האזרחות לרתום את הטכנולוגיה לקידום של החינוך לדמוקרטיה והחיים המשותפים ולטיפוח אקלים מיטבי בבית הספר. הצוות פועל במטרה שכלל תלמידי ישראל יבינו את חשיבותם של הערכים ההומניסטיים בישראל היהודית והדמוקרטית וינהגו לאורם מתוך תחושה של שייכות למדינה ובדגש על קבלת האחר ועל אזרחות פעילה לשיפור החברה.

מתוך התפיסה שמורים ומורות בישראל הם סוכני השינוי החשובים שבכוחם להוביל את תלמידיהם להיות אזרחים בקיאים ומעורבים, הפעילות כוללת פיתוח תכנים מודפסים ודיגיטליים (חינמיים) בעברית ובערבית, פיתוח מקצועי של מורים ומנהלים ופיתוח מיזמים יישוביים. עוד עוסק הצוות, בשיתוף משרד החינוך, בהטמעת המודל הצפון-אירי ליצירת שותפויות בין בתי ספר מזרמי חינוך שונים וללימוד משותף (מקוון וישיר) של תלמידים.

למידע על הפרויקטים וגישה לחומרי הלמידה:

חינוך אזרחי וחיים משותפים: www.educivic.cet.ac.il

מקצוע האזרחות: citizenship.cet.ac.il; חינוך חברתי וכישורי חיים: itu.cet.ac.il

ליצירת קשר: מרים דרמוני-שרביט - 054-6646168 myriamd@cet.ac.il

הקשת הדמוקרטית המזרחית

מערכת החינוך הישראלית היא הכלי העיקרי לניעות חברתית. למרבה הצער כיום המערכת משמרת את המצב, ובמקום לאפשר לילדים מאוכלוסיות מוחלשות לפרוץ קדימה, ברוב המקרים היא מונעת אותם מלהתקדם. מאבקה של הקשת הדמוקרטית המזרחית מתפרס אפוא בשני מוקדים עיקריים: ייצוג והסללה. התנועה פועלת להעלאת ייצוגם של המזרחים בספרי הלימוד וכן לחשיפת ההיסטוריה המזרחית המשותפת לקהל הרחב. הפעילות נעשית הן במהלכי לובי בכנסת והן בהפצת מידע היסטורי מזרחי באופן בלתי פורמלי ברשתות החברתיות, מידע שכיום אינו נמצא במרכז הציבוריות הישראלית. בין היתר הוקם הדף "פרויקט החינוך של הקשת הדמוקרטית המזרחית" שבו מועלית היסטוריה מזרחית באופן מרוכז. בנושא ההסללה נראה כי הסללת ילדים מזרחים לבתי ספר מקצועיים לא פסקה, ובתי ספר תיכוניים עיוניים איכותיים נעדרים כמעט לחלוטין מעיירות פיתוח ומשכונות מזרחיות בערים. התנועה פועלת אפוא לצמצום בתי הספר המקצועיים ולהפסקה מוחלטת של הסללת ילדים מזרחים ומוחלשים בכלל למסגרות אלו.

לפרטים ומידע: www.ha-keshet.org.il

ליצירת קשר: יעל בן-יפת, מנכ"לית – 03-5247702 hakeshet@netvision.net.il

יוזמות קרן אברהם

עמותת יוזמות קרן אברהם היא ארגון יהודי-ערבי שפועל לשינוי חברתי ולקידום שילוב ושוויון בין יהודים וערבים אזרחי ישראל. העמותה יצרה, בשיתוף משרד החינוך, כמה תכניות חינוך לחיים משותפים:

"מפגשי יא סלאם": תכנית רב-שנתית, שלוש שנים לפחות, שמיועדת לצמדים של בתי ספר שכנים (עברי וערבי) ומטרתה לקדם חינוך לחיים משותפים. ייחודה של התכנית בהכשרתם של כמה רבדים בקהילת בית הספר (מנהלים, מורים ותלמידים). גרסה מקוונת של החוברת "מפגשי יא סלאם: מערך התכנית" מצויים באתר הקרן.

"יא סלאם": תכנית להוראת השפה והתרבות הערבית לתלמידי כיתות ה'-ו' בבתי ספר עבריים בדגש על השפה הערבית הדבורה ובהקשר הרחב של התרבות הערבית העכשווית. את התכנית מלמדים מורים ערבים בעלי הסמכה והכשרה ייעודית וכחלק מהשתלבותם הכוללת בצוות בית הספר.

הוראת עברית דבורה - תכנית להעשרת השפה העברית הדבורה והתרבות העברית העכשווית לתלמידי כיתות ה'-ו' בבתי ספר עבריים. את התכנית מעבירים מורים דוברי עברית ילידית שהוכשרו הכשרה ייעודית. ייחודה בכך שהיא משלבת העשרה תרבותית חווייתית ומהנה. בשנת הלימודים תשע"ו עתידה התכנית להתרחב לשכבות גיל נוספות.

צמדי בתי ספר ניסויים בתחום החינוך לחיים משותפים (התכנית בשיתוף משרד החינוך) – המסגרת הכללית לתכנית מבוססת על המודל הנהוג בבתי ספר ניסויים שהותאם לתהליך הייחודי של החינוך לחיים משותפים (המתבצע בזוגות). מטרת התכנית להפוך את שני בתי הספר לבתי ספר לחינוך לחיים משותפים באופן מלא ונוכח בחיי בית הספר, והיא מלווה בייעוץ פדגוגי, בייעוץ אקדמי, בוועדת היגוי ובתהליך הערכה. זוג בתי ספר ערבי ועברי שמעוניין להשתתף בתכנית מוזמן להגיש הצעה לניסוי.

לפרטים וחומרי לימוד: www.abrahamfund.org

ליצירת קשר: צוות החינוך של יוזמות קרן אברהם – 02-3733000 info@abrahamfund.org.il

נבחר"ת: נוער בוחר חברה אחרת

דמוקרטיה מתבססת על השתתפות האזרחים בקביעת סדר העדיפויות הלאומי. גודלו ומרכיבו של תקציב המדינה, יוקר המחיה וזכויות עובדים הם המושגים העיקריים הבונים את המעשה הפוליטי של קביעת מדיניות חברתית. הכרה שלהם מאפשרת לבוגרי מערכת החינוך הישראלית להתחיל את צעדיהם הראשונים בדרכם להשפיע על החברה שהם חיים בה.

תכנית הלימודים של נבחר"ת דנה בסוגיות העיקריות ביחסי חברה וכלכלה בישראל מתוך חיבור התלמידים לסביבתם הקרובה והבנת התמונה החברתית הארצית.

ליצירת קשר: יאיר אלברטון – yair.alberton@gmail.com

מדרשת אדם: המדרשה לדמוקרטיה ולשלום על שם אמיל גרינצוויג

מדרשת אדם עוסקת בפיתוח וביישום של תכניות לימודים שמטרתן לקדם את החינוך לדמוקרטיה ולשלום, לאזרחות פעילה, להכרה בזכויות השוות של כל בני האדם, למניעת אלימות ולפתרון סכסוכים. תכניות הלימוד מופעלות ברחבי הארץ ומיועדות לכל הגילאים ולכל האוכלוסיות.

התכנית **"בשביל הדיאלוג – התמודדות חינוכית עם תופעת הגזענות"** מציעה דרך חינוכית מעשית להתמודדות עם תופעת הגזענות בחברה הישראלית בכלל ועם עמדות גזעניות של תלמידים במערכת החינוך בפרט. מטרתה של התכנית ללמד על משמעות הגזענות ועל הדרכים לפעול לצמצומה בבית הספר וברשת ארצית של בתי ספר יהודים וערבים, דתיים וחילוניים שיפעלו במשותף נגד התופעה. התכנית מציעה השתלמות למורים ולמנהלים, שבעקבותיה תילמד התכנית בבית הספר, ויישום משותף של מיזם חינוכי. דוגמאות למיזמים: מפגשי תלמידים (יהודים-ערבים, דתיים-חילוניים) להכנת פעילות משותפת נגד גזענות; הקמת אתר אינטרנט נגד גזענות; תיעוד של תופעות גזענות באמצעות סרטונים; פעילויות ספורט משותפות; תערוכה של כרזות נגד גזענות או עבודות אמנות בנושא; מטלת ביצוע משותפת באזרחות. התכנית בשיתוף משרד החינוך.

לדוגמאות למיזמים: www.facebook.com/adaminstitute

התכנית **"אין קצת דמוקרטיה"**, שמיועדת לתלמידים בבתי ספר יסודיים, מורכבת משלושה רכיבים עיקריים: למידה, בדיקת מציאות חברתית לאור ערכים וביצוע של שינוי חברתי. כל אחד מהרכיבים תורם תרומה שונה, מהותית וחשובה לפיתוח יחס של כבוד לאחר בחברה דמוקרטית. התכנית מאפשרת לקשר באופן מעשי בין הלימודים התאורטיים ובין המציאות היום-יומית. המורים לומדים את התכנית בהשתלמויות מורים ולאחר מכן מלמדים אותה בבית הספר.

ליצירת קשר: 02-6448290; פקס: 02-6752932 info@adaminstitute.org.il

המכון היהודי-ערבי שליד ההסתדרות

המכון היהודי-ערבי

פרויקט צליל אחד לדו-קיום "חיים משותפים בדרום"

הפרויקט עוסק בשאלת השותפות והדו-קיום בין המגזר היהודי למגזר הערבי-בדואי ממגוון היבטים כגון זהות, שייכות וסטראוטיפים מתוך הכרה הדדית בדבר הצורך בעתיד משותף. הפעילות מיועדת לתלמידי כיתות י'-י"א בבתי ספר מקיפים במחוז הדרום מהמגזרים היהודי והערבי. היא כוללת ארבעה מפגשים לכיתה (כל מפגש שלוש-ארבע שעות) וסיומה ביום שיא, שמפגיש בין כל התלמידים שלקחו חלק בפרויקט. היום כולל סיכום של הפעילות, תערוכה, מופע משותף ופאנל בהנחייתו של ניסים קינן מרשת ב' בקול ישראל.

ליצירת קשר: שלום בוקריס, מנהל הפרויקט – 054-9933525 shalomd64@gmail.com

המכון היהודי ערבי – 09-7410896 j-a@bezeqint.net ; ילבנה – 050-4887689

מרכז יעקב הרצוג

מרכז יעקב הרצוג (מיסודו של הקיבוץ הדתי) הוא אחד הארגונים האורתודוקסיים היחידים המציע לקהלים מגוונים ומעורבים בחברה הישראלית בית ללימוד יצירתי ופתוח של המקורות. ייחודו בדגש המיוחד הניתן בו לדיאלוג בין קבוצות בחברה וחיבורן יחד באמצעות לימוד משותף וקשוב ללומדים ולמקורות. התכנית "מובילים יחד", הכוללת חמישה מפגשים, מפגישה תלמידי כיתות י' מבתי ספר ממלכתיים וממלכתיים-דתיים ללימוד ולדיאלוג, ומטרתה לחזק את הזהות היהודית וללמוד לקבל את "האחר". "האחר" הקרוב הוא דתי או חילוני, אבל בהמשכה התלמידים פוגשים גם נציגים של המגזר החרדי ויוצאים לדרום תל אביב להכיר את סיפורם של בני "אחר" נוסף – המהגרים והפליטים. המשתתפים מקשיבים לנציג הפליטים ולנציג של תושבי השכונה ומכירים באופן בלתי אמצעי את המהגרים ואת סיפוריהם האישיים.

לפרטים ומידע: noach@ex.merkazherzog.org.il

ליצירת קשר: ד"ר נח חיות, מנהל – 08-8608330 ; 050-6998567

מונא – חלל לשינוי

מרחב עשייה טכנולוגי חדשני לפיתוח מיומנויות, יזמויות ומוצרים

מרחב מונא, שנחנך בנובמבר 2014 במגיד אל כרום בשותפות עם המועצה המקומית, הוא מרחב עשייה לצמיחה טכנולוגית וקידום שוויון הזדמנויות לכלל האוכלוסיות בגליל. הארגון רואה בהעצמת היזמות והחדשנות בתחומי הטכנולוגיה והחלל אמצעי בר-קיימא לפיתוח אזורי, שכן בעזרת פיתוח מיומנויות, יזמויות ומוצרים נוצרת מציאות חברתית חדשה ושוויונית.

הקורס "Robotics First" הוא קורס הכנה לבני נוער ערבים ויהודים שישתתפו בתחרות הרובוטיקה של "FIRST ישראל". במסגרת התחרות הצעירים מקימים קבוצה, ממתגים אותה, מגדירים אסטרטגיה, מתכננים, מפתחים ובונים רובוט מתוך הקפדה על חוקים ועל לוחות זמנים. במהלך הקורס הקבוצה מתרגלת עבודת צוות למטרה משותפת מתוך לימוד תוכן טכנולוגי חדשני שימושי.

ליצירת קשר: פזית הוכמן – 04-6999707 ; 054-4449195 pazit.moona@gmail.com

Jerusalem Center for Jewish-Christian Relations
מרכז ירושלים ליחסי יהודים ונוצרים
مركز القدس للعلاقات اليهودية المسيحية

מרכז ירושלים ליחסי יהודים ונוצרים

מרכז ירושלים ליחסי יהודים ונוצרים נוסד בשנת 2004 במטרה לעודד דיאלוג והיכרות בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית הנוצרית בארץ הקודש. עם הזמן התרחב תחום הפעילות של המרכז, והוא פועל לקדם הבנה הדדית וסובלנות בחברה היהודית והערבית בארץ במגוון תכניות.

התכנית "מחנכים לשינוי" – המיועדת להכשיר מורים בבתי ספר על-יסודיים להתמודד עם גזענות - מאפשרת תהליך אישי של הבנת הגזענות שבכל אחד ואחד מאתנו וכן לימוד ותרגול של הנחיית דיון כיתתי בנושאים קונפליקטואליים. הנחיית דיון כיתתי היא מיומנות שחסרה עד מאוד למורים, ועל כן רבים מהם חוששים לגעת בסוגיות שנויות במחלוקת. ההשתלמות מציעה אפוא מיומנויות בסיסיות בהנחיה, ובראשן מעבר מהוראה להנחיה, דבר שמאפשר לתלמידים להביע עמדות, להכיר ברגשות המעצבים את העמדות, וכן לקבל תמיכה, הזדהות ומרחב לעבד את עמדותיהם. התהליך האישי שהמורים עוברים בחדר המורים תורם להם באופן אישי, אך גם מרחיב את יכולתם לקבל ולהכיל עמדות שונות בכיתה.

ליצירת קשר: כמי מזרחי 054-4260558 camim@jcjr.org

התכנית "דיאלוג וזהות" – פרויקט חינוכי דיאלוגי להכרת האחר בחברה משותפת – מציעה מפגש ראשון לילדים יהודים וערבים בני 10-12. מורים מזוגות של בתי ספר מרשת תל"י ומהרשת הקתולית מפעילים תכנית שנתית של מפגשים ולימודים בליווי צמוד של צוות התכנית. התכנית מאפשרת לתלמידים להכיר את המסורות של שלוש הדתות ושני העמים, ולהכיר ילדים מרקעים דתיים שונים באווירה מאפשרת ומכבדת. עוד מעודדת התכנית העמקה בזהות האישית של כל ילד וילדה.

ליצירת קשר: חוסאם אליאס – 054-4415711 hosam.elias@gmail.com

BESUD SHACH
ADVANCEMENT OF DIALOGUE BETWEEN
CONFLICT GROUPS IN ISRAEL
Recipient of Knesset Speaker's Award for Quality of Life 2011

בסוד שיח
לקידום דיאלוג בין קבוצות קונפליקט
בישראל
זוכה פרס יד הכנסת לאכות חיים חשיב

בסוד שיח

עמותת "בסוד שיח", זוכת פרס יושב ראש הכנסת לאיכות חיים לשנת תשע"ב (2011), היא ארגון מתנדבים שרותמים את מיומנויותיהם ואת ניסיונם המקצועי כמשאב לקידום דיאלוג בין קבוצות קונפליקט בחברה הישראלית. בשנים האחרונות מפעילה העמותה קשת רחבה של תכניות כמנוף לשינוי חברתי כגון קבוצות דיאלוג מתמשכות על בסיס מקצועי (לעיתונאים, אנשי רוח פסיכולוגים חינוכיים וכו'), התערבות קהילתית, כנסים שנתיים שעוסקים בלמידה על הקונפליקטים החברתיים הקיימים ועבודה עם מנהיגויות.

מודל העבודה מבוסס על תפיסה פסיכולוגית שתורמת להבנת התנהגויות של אנשים בתוך תהליכים חברתיים ומתייחסת לחברה כאל מערכת פתוחה. כך בשיטות המקצועיות שפיתחנו אנחנו מצליחים להגיע לידי דיאלוג מעמיק על כל נושא שבמחלוקת. המפגשים אינם מושתתים על היכרות לשם היכרות, אלא דווקא ממוקדים בהיכרות עם "האחר" בדגש על השוני ביני לבינו. תוך כדי תהליך הדיאלוג האדם מתפתח בעצמו, מחדד את דעותיו ומקבל אישור ותיקוף לעמדתו הייחודית.

ליצירת קשר: יגאל סימון 0507263490

מארג: אות מצוינות בחינוך יהודי, ציוני ואזרחי

תכנית "מארג: אות מצוינות בחינוך יהודי, ציוני ואזרחי" פועלת מאז שנת תשס"ה (2005) בבתי ספר ממלכתיים במטרה לפתח בקרב התלמידים תפיסה חינוכית הוליסטית שמבוססת על חזון ועל מערכת ערכים שמציבה את פיתוח הזהות היהודית, הציונית והאזרחית בלב העשייה החינוכית. כמו שעולה משמה, התכנית רואה בשלוש הזהויות – היהודית, הציונית והאזרחית – זהויות הכרחיות לפיתוחה של תודעת זהות שלמה בקרב הדור הצעיר. התכנית מעודדת את בתי הספר לבחון את הזיקות ואת נקודות המפגש בין שלוש הזהויות וכן את המחלוקות והדיאלקטיקות ביניהן. על פי תפיסה זו העולם האזרחי אינו נתפס רק במובנו הצר כשיטת משטר דמוקרטית שמסדירה את היחסים החברתיים במדינה, אלא כמערכת ערכים שבלבה כבוד האדם – חירותם של בני אדם, השוויון המלא ביניהם והסובלנות כלפי הרב-גוניות האנושית – וכן המעורבות הפעילה כאזרחים בחברה.

מערכת ערכים זו מבוררת בשלושה רבדים פדגוגיים: רובד הידע – לימוד מקורות יהודיים, ציוניים ואוניברסליים, שהם התשתית התרבותית לערכים אלה ולדילמות העולות בעת התנגשותם זה בזה ובעת התנגשותם בערכים אחרים שנובעים מהם; רובד החוויה – אירועים, מפגשים ופעילויות שערכים אלה נחווים בהם כמו למשל היכרות עם מגוון הזהויות היהודיות והלא-יהודיות בחברה הישראלית; ורובד העשייה – הוצאה מן הכוח אל הפועל של עולם ערכים מתוך יישום ערך המעורבות החברתית וביטוי כאזרחות פעילה.

ליצירת קשר: שוקי יניב אלחדד, מנהלת תכנית מארג – 052-3449245 shukielhadad@gmail.com

בית יגאל אלון

מפגשי האביב: יוצרים יחד, בונים יחד

בית יגאל אלון מקיים תכנית ייחודית שמתבססת על מפגש בין ערבים ליהודים ליצירה משותפת ברוח מורשתו של יגאל אלון. במפגשי האביב משתתפים מדי שנה בשנה אלפי תלמידים מכיתות ו-י' מהגליל. אנו מאמינים כי במציאות שבה אין לנוער הזדמנות להיפגש עם בני העם האחר, יש ערך ביצירת מפגש ראשוני במסגרת בית הספר, שכן בכוחו להצית סקרנות ומוטיבציה להעמקת השיח הן בקרב התלמידים, הן בקרב המחנכים והמחנכות.

הפעילות כוללת שיעור הכנה בבית הספר ולאחר מכן שני מפגשים בבית יגאל אלון, הכוללים היכרות עם דמותו של אלון ועם המוזאון, משחקים "שוברי קרח", משימות קבוצתיות מאתגרות שמטרתן חיזוק ההיכרות הבין-אישית ויצירת הזדהות ושפה משותפת, ופעילות יצירה בחומר שכוללת עיצוב משותף של מקום דמיוני שהיו רוצים לגור בו יחד מתוך התייחסות לבית שהיו רוצים ליצור לעצמם ולמרחבים הציבוריים. בסוף כל שנת פעילות אנו מעמידים תערוכה שמציגה את התוצרים של כלל המפגשים ומראה לציבור הרחב את העשייה ואת המסר של מפגש וחברה משותפת.

ליצירת קשר: מידן בן עמי-כהן maydan4@gmail.com

מרכז מעשה

עמותת "מרכז מעשה" פועלת במטרה להעצים צעירים מהפריפריה מכל המגזרים ולאפשר להם להתפתח ולממש את הפוטנציאל האישי שלהם ללא חסמים ותיוג. הצעירים יוצאים לשנת התנדבות בקהילה, פועלים עם אלפי ילדים ובני נוער במוסדות חינוך בעשרות יישובים ובין היתר מהווים בשבילם מודל לחיקוי והשראה – צעירים מהפריפריה למען הפריפריה.

במרכז מעשה הצעירים עוסקים בתהליכי גיבוש זהות והיכרות עם "האחר" ומשתתפים בסמינרים עם צעירות וצעירים מכלל התכניות והאוכלוסיות. במפגשים מתאפשר להם להכיר זה את זה ולעסוק בסוגיות חברתיות, ערכיות ואקטואליות. המפגש נבנה על בסיס תכנים משותפים לצעירים באותו שלב בחיים וחווים התנסות דומה בשנת ההתנדבות. מפגש מסוג זה בין צעירים ערבים ויהודים וקבוצות נוספות משמעותי ונדיר.

למידע ופרטים: info@maase.org.il

אלעאמר

ארגון אלעאמר הוא ארגון פלסטיני-ישראלי שמפתח מנהיגות צעירה המחויבת לחברה אזרחית דמוקרטית ופלורליסטית ולתרבות של חירויות, שמאפשרת לפרט מימוש עצמי מלא ופתרון קונפליקטים בהידברות. דרכה של אלעאמר ליישום החזון מתמקדת בעבודה עם צעירים בני 18-35 כדי לסייע להם לגבש זהות אישית וקבוצתית בחתירה לשינוי חברתי, וכדי למלא את הצורך החיוני שבהצמחת מובילים בחברה הערבית בישראל שיפעלו מתוך נקודת מבט דמוקרטית. תכנית הדגל של הארגון היא "ג'פרא אלעאמר", תכנית הכשרה חד-שנתית לקבוצת בוגרי תיכון בעלי פוטנציאל מנהיגותי, והיא הבסיס לתכניות ההמשך שהעמותה מפעילה. ג'פרא מסייעת לגיבוש זהות, להכנה לחיים בעולם הבוגרים, ללמידה, להצלחה אקדמית, לאקטיביזם חברתי ולהשפעה בקהילה באמצעות עבודה בארגונים לשינוי חברתי באזור פעולתה. במסגרת התכנית הצעירים מובילים יוזמות בקהילותיהם שלהם וכן נפגשים פעמיים בשבוע ללמידה עיונית, לסדנאות ולסיורים לימודיים במטרה לפגוש את השדה וללמוד ממנו ועליו.

"תכנית הבוגרים" נועדה לתת מסגרת ומרחב לבוגרי ג'פרא ביישובים בגליל, לסייע להם להרחיב ולהגביר את מעורבות התושבים בניהול חייהם בקהילה ולקדם את החברה האזרחית. ייחודיותו של הארגון ביצירת סביבה חינוכית מאתגרת, בהנעת הצעירים לחתירה להישגים ולהצטיינות בלימודים גבוהים, ובטיפוח קריירה מקצועית תוך כדי המשך המעורבות בפעילות חברתית.

ליצירת קשר: אמירה מוסא, מנהלת – 050-7580957 amira1507@gmail.com

במה למילים שלך

הקול קורא: עברית דרך תאטרון

"הקול קורא" הוא שיטה חדשנית וייחודית לשיפור כישורי השפה (קריאה, הבעה, כתיבה) באמצעות ערכים וכלים מעולם התאטרון. בשנים האחרונות פורסמו כמה מחקרים שמצביעים על קשיים בשפה העברית בקרב תלמידים ערבים בישראל, דבר שמשפיע לרעה על השתלבותם באקדמיה ובמקומות עבודה. הפרויקט מתקיים אפוא בקרב תלמידי כיתות ו' בבאקה אל גרבייה, בג'ת ובאום אל פחם, ומשלב גם הנחיית מורים לשפה וקבוצת הורים מתוך הקהילה בשיתוף פעולה עמהם. השיטה מזמנת חוויית למידה משמעותית דרך דיאלוגים דרמטיים ומשחק תאטרלי, כשהפעולה האמנותית מחזקת את הביטחון העצמי של התלמידים ומאפשרת לכל אחד להביע את עצמו.

ליצירת קשר: עדי שגב – 054-7212521 ; 074-7021900 www.hakolkorei.com

פסיפס – מרכז חינוכי לחשיבה ערכית

פסיפס היא חברת הדרכה בעלת ניסיון חינוכי עשיר בהדרכה של בני נוער, מורים, חיילים, הורים וצוותים חינוכיים, הפועלת לקידום חברה ישראלית ציונית, דמוקרטית ושוויונית, לפיתוח מנהיגות ולהעצמת השיח החברתי-ערכי בישראל. בפעילות מושם דגש על הרחבת השיח הדמוקרטי, על חיזוק התפיסה הרב-תרבותית ועל התמודדות עם תופעות הגזענות בחברה הישראלית. החברה מציעה פעילויות רבות, בכללן:

"להיות אזרח בחברה דמוקרטית" – יום סדנאות בבית הספר. יום שמתאים לתהליך קבלת תעודת הזהות ומטרתו להאיר היבטים חדשים במושג "אזרחות" דרך חיבורו לביטויים של אזרחות פעילה, אקטיביות ושייכות לחברה הישראלית. כך למשל מבוררות משמעויותיה של הבחירה להיות אזרח בחברה דמוקרטית דרך התמודדות עם סיטואציות אקטואליות מנקודת מבטן של קבוצות בחברה.

"רב-תרבותיות – יתרון או חיסרון?" – יום סדנאות בבית הספר או סיור בירושלים, שבמהלכו התלמידים מתמודדים עם אתגרים ועם סטיגמות כלפי קבוצות שונות ויחד שואלים: האם רב-תרבותיות היא יתרון או חסרון?

"יום זכויות האדם והאזרח הבין-לאומי" – סדנאות בחירה בכיתה. התלמידים עוברים בכיתות האם שיעור בנושא שוויון ערך האדם ולאחר מכן מתחלקים לסדנאות שבוחנות את מצבן של קבוצות אוכלוסייה בישראל בנושאים כגון מעמד האישה, זכויות להט"ב, מצב מבקשי המקלט, זכויות בעלי מוגבלויות ועוד.

"גזעני – זה לא אני!" – יום סדנאות בבית הספר. במהלך היום התלמידים בוחנים מהי גזענות ומדוע היא מתקיימת, מזהים ביטויים של גזענות בחברה הישראלית ומציבים את שוויון ערך האדם כערך מכונן. היום מסתיים בהיכרות עם מאבקים שהתחוללו בארץ נגד תופעת הגזענות.

למידע נוסף: www.psiphas.org

ליצירת קשר: מרגלית – 050-4251940;

אביטל – 058-4840625 ; psiphass@gmail.com

קרן ברל כצנלסון: המרכז הרעיוני

המרכז הרעיוני לחינוך ולמחקר של קרן ברל כצנלסון, המצוי בבית ברל, עוסק בטיפוח מנהיגות לחברה צודקת ושוויונית. במרכז פעילותה מטפחת הקרן מנהיגות חברתית שרואה בערך של חברה צודקת ושוויונית ערך בעל משמעות עליונה, ובמסגרת זו מקיימת תכניות מנהיגות לאוכלוסיות מגוונות כגון ימי עיון למורים ומחנכים.

המרכז הרעיוני מקיים פורום של אנשי חינוך וחברה ומקיים דיונים רעיוניים על דמות המחנך, על סובלנות ועל המאבק בגזענות ובהדרה. עוד יוזם המרכז ימי עיון לתנועות נוער, למכינות קדם-צבאיות ומפגשים בין צעירים יהודים וערבים, דרוזים ובדואים, וכן מקיים מפגשים רעיוניים בנושאים מגוונים עם תלמידי בתי הספר ואוכלוסיות מגוונות אחרות.

ליצירת קשר: 09-7450101-110

מרכז יצחק רבין

המוזאון הישראלי שנפתח בשנת 2010 במרכז יצחק רבין פורש לפני המבקרים את סיפורן של המדינה והחברה בישראל ואת סיפור חייו של ראש הממשלה, יצחק רבין, כפסיפס ייחודי ומרתק. עושרה של התצוגה והיריעה ההיסטורית רחבת ההיקף הופכים את המוזאון לספר היסטוריה חי, שהמבקרים מתהלכים בתוכו ופוגשים בו בסיפורם שלהם, הסיפור הישראלי, ברגעי השיא וברגעי המשבר. מתוך האתגרים והקשיים מתחדדת הצלחתו של הפרויקט הציוני ועולה הצורך החיוני בהידברות בין כל הקבוצות. הסיור לתלמידים נעשה בליווי אוזניות שמע ובליווי מדריך/ה מהמחלקה החינוכית.

עוד מוצע במרכז יום עיון ייעודי – "דמוקרטיה בישראל" – המורכב מסיור ומסדנה. במהלך הסיור במוזאון התלמידים בוחנים את התפתחותה של הדמוקרטיה הישראלית בשנים 1922-1995 ונחשפים לאופן שבו מאפייניה של החברה הישראלית משפיעים על אופייה הדמוקרטי של המדינה. דגש מיוחד מושם על כללי המשחק הדמוקרטיים, כמו שאלה משתקפים בצומתי הכרעה בהיסטוריה הישראלית. בסדנה התלמידים עוסקים גם בחירויות יסוד פוליטיות ודנים בחשיבותו של חופש הביטוי במדינה דמוקרטית. דגש מיוחד ניתן לגבולות חופש הביטוי ולאופנים שבהם נחצו גבולות אלה בחברה הישראלית.

ליצירת קשר: אודי כץ 03-7453350 ; 054-3285818 ; udik@rabincenter.org.il ; www.rabincenter.org.il

שומרי משפט רבנים למען זכויות האדם, ע"ר
Rabbis for Human Rights
حارمين من اجل حقوق الانسان

שומרי משפט: רבנים למען זכויות האדם

הפעילות החינוכית של שומרי משפט מתמקדת בעיקר בדור המנהיגות הבא של מדינת ישראל: סטודנטים באוניברסיטאות ומכללות, חניכות וחניכי המכינות הקדם צבאיות ונבחרת של תלמידים מהחטיבה העליונה. "מסכת עצמאות" היא תכנית רב-גונית ורב-דורית שמעוצבת במתכונת של תלמוד ומועברת במכינות הקדם צבאיות ובבתי המדרש לזכויות אדם באוניברסיטאות. במרכז של כל דף מופיעה פסקה מתוך "הכרזת העצמאות", וסביבה מבחר של מקורות יהודיים וציוניים – קלסיים ומודרניים, כלליים ומשפטיים. עוד מובאים מקורות שאחדים מהם מפרשים את לשון המגילה, ואחרים מבטאים עמדות בנושא הנדון. בכל יחידה נעשה אפוא מאמץ להשיג כמה מטרות עיקריות:

- להכיר את הכרזת העצמאות של מדינת ישראל או בשמה העממי "מגילת העצמאות".

- להבין את לשון ההכרזה – מה הייתה כוונתם של מחברי המסמך המכוון של מדינת ישראל? מה היו מקורות ההשראה שלהם ואיזו השקפת עולם עולה מתוך הטקסט שניסחו?
- מה אומרות לנו הסוגיות הללו היום? כיצד אנחנו מפרשים אותן וכיצד הן משליכות על שאלות ערכיות ומדיניות העומדות על סדר יומה של מדינת ישראל היום?

ליצירת קשר: הרב נאוה חפץ, מנהלת חינוכית – 050-8258580 ; 02-6482757

education@rhr.israel.net

עמותת מבט: מודעות בחברה רב-תרבותית

עמותת מבט פועלת לפיתוח מודעות בין-תרבותית ולפיתוח זהות חברתית אזרחית בישראל באמצעות הקניית כלים לחיים ולעבודה בחברה בין-תרבותית. קהל היעד של מבט כולל סטודנטים, מורים, תלמידים ומתנדבים.

העמותה מפתחת ומפעילה תכניות למידה התנסותית תהליכיות המבוססות על רצף מפגשים בין משתתפים מרקע תרבותי מגוון. התהליך האישי והקבוצתי מבוסס על היכרות, על בניית אמון ועל למידה משותפת של הזהות העצמית ושל האחר, על ניתוח והתמודדות עם קונפליקטים בין-תרבותיים ועל ניסיון להפוך את השונות ואת המגוון התרבותי למשאב קבוצתי וחברתי בדרך ללמידה, ליצירה ולעשייה משותפת. תכניות הלמידה ההתנסותית מבוססות על התנסויות חווייתיות ופעילות מתוך שימוש בסדנאות בתחומים מגוונים (צילום, דרמה, מוסיקה ועוד) ועיבוד רפלקטיבי עמוק של ההתנסות האישית והמשותפת. תכנית הפעילות מבוססת על מודלים תאורטיים מתחום החינוך הבין-תרבותי, על למידה התנסותית, על הנחיית קבוצות ועל ניסיון מקצועי רחב ומגוון בתחום בארץ ובחו"ל.

לפרטים ומידע: inf@omabat.org

ליצירת קשר: ליאור שורר – 050-6688238 ; lior.shorer@gmail.com

מרכז TEC

המציאות הטכנולוגית של המאה ה-21 מאפשרת ליצור תקשורת בין חברי תרבויות, ואת התקשורת הזאת אפשר לגייס להעמקת ההיכרות עם ה"אחר": למציאת הערכים האוניברסליים המשותפים לצד הערכים הייחודיים לכל תרבות ותרבות ולפיתוח רב-שיח שמבוסס על כבוד הדדי. זאת ועוד, חברה רב-תרבותית זקוקה לפעילויות שמאפשרות הידברות ושיח מפרה תוך כדי למידה ויצירה שיתופית. רשת האינטרנט מאפשרת מפגשים ותקשורת רציפה ללא המגבלות הפיזיות והפסיכולוגיות שמעמידים מפגשי פנים אל פנים, וסביבות הלמידה המקוונות מזמנות כר פורה ללמידה שיתופית בקבוצות מהארץ והעולם, ומכאן שבירה של סטראוטיפים ובניית אמון בין שונים.

מרכז TEC (Technology, Education and Cultural Diversity) במכון מופת מפתח, מוביל ומפעיל תכניות ברוח זו במערכת החינוך, במכללות להוראה ובבתי הספר. התכניות מבוססות על מודל TEC שעיקרו שילוב טכנולוגיה חדשנית בתהליכי הוראה ולמידה בסביבה רב-תרבותית מתוך התפתחות הדרגתית של הקשר בין המשתתפים. בפעילויות על פי מודל TEC נוצרת בתחילה תקשורת טקסטואלית, לאחריה תקשורת קולית, אחר כך נוסף הממד החזותי המקוון ולבסוף מתקיים מפגש פנים אל פנים. גם השיתופיות בלמידה מתפתחת בהדרגה תוך כדי ביצוע משותף של משימות מורכבות: משלב הדיאלוג עוברים לשלב השיתופיות הסינרגטית; ומהשימוש בכלים פשוטים עוברים להשתמש בכלי רשת מורכבים.

המרכז מפעיל תכניות לסטודנטים במכללות להוראה (סביבות הוראה מתקדמות, מדעים TEC, English Tec, תואר שני-למידה מרחוק) ותכניות לתלמידים (אמירים TEC, סביבה 1, Tec4Schools). עוד מארגן המרכז כנסים, עורך מחקרים ומפתח כלים טכנולוגיים להוראה ולצורכי מחקר. בשנים 2005-2015 השתתפו בתכניות כ-10,000 משתתפים, 15 מכללות וכ-200 בתי ספר, וכן סטודנטים ותלמידים ממדינות אחרות. המרכז מציע התנסות במודל במשך שנת לימודים אחת לכל תלמיד ולכל סטודנט במדינת ישראל.

לפרטים ומידע: www.mofet.macam.ac.il ;

ליצירת קשר: info@macam.ac.il 03-6901406

רשימת הכותבים ומובילי התוכן

ד"ר אורית אלגאזי-הרשור, עמיתה, מכון מנדל למנהיגות חינוכית.

צביה אלגלי, מרצה ויועצת אקדמית לפיתוח תהליכי תקשוב מערכתיים, סמינר הקיבוצים.

רותי אנזל, מנהלת ביי"ס מקיף שש-שנתי קרית שרת, חולון.

מיכל ברק, מנהלת תוכן, כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך.

רוחמה גבל-רדמן, מנהלת חינוכית, "יסודות".

יצחק גייגר, רכז אזורות והיסטוריה, הישיבה התיכונית מדעית מעלה אדומים.

נורית דנינו, מנהלת מחלקת החינוך, עיריית רעננה.

מוחמד דראושה, מנהל תחום שוויון וחברה משותפת, גבעת חביבה.

מרים דרמוני שרביט, מנהלת המחלקה לחינוך אזורי ודמוקרטיה, מט"ח.

ענבר הרושגיטי, מנכ"לית עמותת "אחריי!".

פרופ' תמר הרמן, מנהלת אקדמית, מרכז גוטמן לסקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה; האוניברסיטה הפתוחה.

ד"ר גליה זלמנסון לוי, התכנית לחינוך לצדק חברתי, סמינר הקיבוצים.

יצחק טרכטינגוט, עמית, מכון מנדל למנהיגות חינוכית; האוניברסיטה העברית בירושלים.

יערה ישורון, יו"ר "הורים עובדים לשינוי".

אדר כהן, חוקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה; המכון לחינוך דמוקרטי.

חנן כהן, חוקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

פז כהן, מנכ"ל"ל"ל אנו".

וליד מולא, מרצה, המכללה האקדמית לחינוך אורנים; אוניברסיטת חיפה.

יעל מטלון, מנהלת בית חינוך תיכון גלילי, כפר סבא.

יעל מעיין, מנהלת שותפה, מחלקת החינוך, גבעת חביבה.

שירין נאטור חאפי, מנהלת ביה"ס הערבי השש-שנתי אורט להנדסה ומדעים, לוד.

טליה נאמן, מנהלת אגף תכנים, תכניות הכשרה והשתלמויות, מינהל חברה ונוער, משרד החינוך.

יעל נאמן, מנכ"לית קרן לאוטמן.

ירמי סטאביסקי, מנהל ביה"ס התיכון התורני הימלפרב, ירושלים.

סמאח סלאימה אגבאריה, מנהלת שותפה, תחום חינוך לחיים משותפים, עמותת "סיכוי".

סאמר עתאמנה, מנהל שותף, מחלקת החינוך, גבעת חביבה.

אימאן פאהום, מנהלת חטיבת הביניים אבן סינא, נצרת.

ד"ר דליה פדילה, ראש מכללת אל-קאסמי להנדסה ומדע ומייסדת קיו סקול – בתי ספר לאנגלית ופיתוח אנושי.

ד"ר דודי פויכטונגר, מנהל "יסודות".

ד"ר עמיר פוקס, חוקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

ד"ר שלמה פישר, יועץ אקדמי, "יסודות".

הרב בנימין פרל, מנהל הישיבה לאמנויות ולמדעים בראילן, תל אביב.

פרופ' מרדכי קרמניצר, סגן נשיא למחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה; פרופסור אמריטוס, האוניברסיטה העברית בירושלים.

טל רייכמן, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

גילי רעי, מנהלת שותפה, תחום חינוך לחיים משותפים, עמותת "סיכוי".

פרופ' ידידיה שטרן, סגן נשיא למחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה; אוניברסיטת בראילן.

גלי שפיגל כהן, ייעוץ ומחקרים חברתיים איכותניים.

Dr. Gavin Duffy, Research Fellow, Queen's University, Belfast, Northern Ireland.

Prof. Tony Gallagher, Professor of Education Pro-Vice Chancellor, Queen's University, Belfast, Northern Ireland.

כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך

הכנס בשיתוף

